

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**NİSÂRİ ALİ BİN MEHMED EFENDİ'NİN EL-FEVÂİDÜ'L-
ALİYYE MİNE'L-MESÂİLİ'Ş-ŞER'İYYE ADLI ESERİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed KEY

Çorum 2019

**NİSÂRİ ALİ BİN MEHMED EFENDİ'NİN EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE
MİNE'L-MESÂİLİ'Ş-ŞER'İYYE ADLI ESERİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Muhammed KEY

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

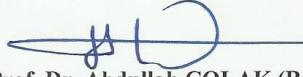
Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR**

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Muhammed KEY tarafından hazırlanan *Nisâri Ali bin Mehmed Efendi'nin el-Fevâidü'l Aliyye Mine'l-Mesâili'l Ser'iyye* başlıklı bu çalışma, 24/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK (Başkan)

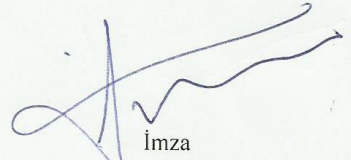

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir TEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

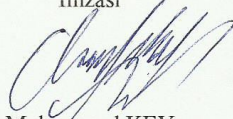
İmza

Enstitü Müdür Yardımcısı
Doç. Dr. İlker SAKINÇ

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim. (24/06/2019)

İmzası

Muhammed KEY

ÖZET

KEY, Muhammed. *Nisâri Ali Bin Mehmed Efendi'nin El-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesâili's-Şer'iyye Adlı Eseri ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Bu çalışmada, 17. yy. da yaşamış olan Nisâri Ali Efendi'nin hayatı ve *el-Fevâidü'l-Aliyye eseri* incelenmiştir. Eserde yer alan fıkıhla ilgili fetvalar tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

Fetva mecmuaları yazıldığı dönemin sosyal, siyasal, kültürel, iktisadi ve hukuki yapısına ışık tutmaktadır. Ele alınan fetvaların, dini problemlerin yanı sıra beşerî ilişkileri düzenleyici ve çözüme kavuşturucu bir misyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Nisâri Ali Efendi'nin *el-Fevâidü'l-Aliyye'si* önemli bir fetva mecmuası olup 17. yy. Osmanlı devletinin toplum yapısını yansıtmaktadır.

Nisâri Ali Efendi gerek dini ilimler gerekse lügat bakımından donanımlı bir müftüdür. Nitekim fıkıh ilminin yanında diğer alanlardaki fetvaları bunu desteklemektedir. Fetvalarında çoğunlukla Hanefî mezhebi çerçevesinde hareket etmiştir. Görüş farklılıkları varsa bunlara değinmiş ve şahıslara atıfta bulunmuştur. Meselelere ilişkin çeşitli eserlerden nakiller getirmiştir. Birçok fetvada eser, müellif ve şeyhülislamlara atıfta bulunarak görüşlerini kuvvetlendirmiştir.

Nisâri Ali Efendi, diğer dini disiplinlere vukufiyeti neticesinde fetvalarında bütüncül bir bakış açısı yakalamıştır. Müellifin görüşler arası tercihte bulunduğu da vakidir. Ayrıca zamanın değişmesi ile ahkâmın değişeceği ilkesini gözetmesi, örf, istihsan, istishab ve mesâlih-i mürsele gibi fer'î delillere yerinde müracaat etmesi fıkıhın dinamikliği ve İslam hukukunun evrenselliği açısından önemli bir özellik taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: Nisâri Ali Efendi, *El-Fevâidü'l-Aliyye*, Fıkıh, Fetva Mecmuaları, Şeyhülislam

ABSTRACT

KEY, Muhammad. *Nisâri Ali Bin Mehmed Efendi's Work Called Al-Fawâid al-Aliyye Mine'l-Mesâili's-Sher'iyye And Its Evaluation*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

In this study, it is aimed to examine Fevâidü'l-Aliyye, the life and work of Nisari Ali Efendi who lived in the 17th century. The fatwas related to the fiqh in the work constitutes the main subject of the thesis.

The of the Fatwa journals sheds light on the social, political, cultural, economic and legal structure of the period in which it was written. It is understood that the fatwas discussed have a regulatory and resolving mission on the human relations as well as religious problems. In this context, *Al-Fawâid al-Aliyye* of Nisari Ali Efendi is an important review of the 17th century reflecting the social structure of the Ottoman state.

Nisari Ali Efendi is a mufti who is qualified for both theology and dictionary. As a matter of fact, fatwas in other areas besides the science of fiqh support this. He acted mostly within the terms of Hanafi sect. If there were differences of opinion, he mentioned and referred to individuals. He brought transplants from various works related to issues. He strengthened his opinions by referring to works, authors and sheikulislam on many fatwas.

Nisâri Ali Efendi had a holistic view of his fatwas thanks to his cognition with other religious disciplines. It is also the case that the author choose between opinions. In addition, his belief that the judgments would change with the change of time, application to secondary evidences such as custom, istihsan, istishab and mesâlih-i mürsele on the right time have important feature in terms of the dynamics of fiqh and the universality of Islamic law.

Key Words: Nisâri Ali Efendi, *Al-Fawâid al-Aliyye*, Fiqh, Fatwa Journals, Shaykh al-Islam

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
AÜİİFD	: Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DKS	: Dini Kavramlar Sözlüğü
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
İsam	: İslamî Araştırmalar Merkezi
ktp.	: Kütüphane
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölüm yılı
ra.	: Radıyallahu anh
S.	: Sayı
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
vr.	: Varak numarası

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖN SÖZ	vi
GİRİŞ	1
A) TEZİN KONUSU	2
B) TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
C) TEZİN YÖNTEMİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NİSÂRÎ ALİ EFENDİ VE ESERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. 1. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	6
1. 1. 1. Hayatı.....	6
1. 1. 2. Eserleri.....	8
1. 2. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN FIKHÎ YÖNÜ.....	8
1. 3. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN HADİS İLMİNE OLAN VUKUFİYETİ	9
1. 4. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN TEFSİR İLMİNE OLAN VUKUFİYETİ	10
1. 5. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN TASAVVUF İLMİNE BAKIŞI	12
1. 6. FETVA MECMUALARI VE EL- FEVÂİDÜ'L ALİYYE'NİN MUHTEVASI	14
1. 6. 1. Fetva Mecmuaları	14
1. 6. 2. El-Fevâidü'l-Aliyye'nin Muhtevası.....	15
1. 6. 3. El-Fevâidü'l Aliyye'nin Nüshaları ve Bulunduğu Kütüphaneler	19

1. 7. ESERDE ZİKREDİLEN SORU VE CEVAPLARIN DÜZENLENİŞ BİÇİMLERİ.....	20
1. 7. 1. Soruların Düzenleniş Biçimleri	21
1. 7. 1. 1. Sadece Bilgi Edinmeye Yönelik Sorular	21
1. 7. 1. 2. Sadece Hüküm Öğrenmeye Dair Sorular	23
1. 7. 1. 3. İki Veya Üç Madde Zikredilip Hangisinin Daha Müspet Olduğuna Dair Sorular	25
1. 7. 1. 4. Cevapların İçinde Meseleyi Daha İyi Anlatmaya Yönelik Sorular	26
1. 7. 2. Cevapların Düzenleniş Biçimleri.....	27
1. 7. 2. 1. Tek Kelime İle Hükümün Verildiği Cevaplar	28
1. 7. 2. 2. Meselelere Kısa Cevapla Yetinilmeyip Açıklama Yapılan Cevaplar.....	29
1. 7. 2. 3. Meselelere Nakil Yapılarak Verilen Cevaplar.....	33
1. 7. 2. 4. Meselelere Cevap Verirken Birkaç Görüş Zikredip Aralarında Tercih Yaptığı Cevaplar	37

İKİNCİ BÖLÜM

EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE VE TAHLİLİ

2. 1. EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE'DE ATIF YAPILAN ŞEYHÜLİSLAMLAR....	39
2. 1. 1. Ebussuûd (El-İmâdi) Efendi	41
2. 1. 1. 1. Başlıca Eserleri	43
2. 1. 1. 2. Ebussuûd Efendi'ye Atfedilen Fetvalar	43
2. 1. 2. Çatalcalı Ali Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar.....	44
2. 1. 3. Minkârizâde Yahya Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar	46
2. 1. 4. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar	48
2. 2. ESERDE ATIF YAPILAN ŞAHIS VE ESERLER.....	50

2. 3. ESERE GÖRE NİSÂRİ ALİ EFENDİ'NİN FIKIH ANLAYIŞI.....	65
2. 3. 1. Fetvalarında Hanefî Mezhebini Dikkate Alması	65
2. 3. 2. Fetvalarında Örf Delilini Dikkate Alması	65
2. 3. 3. Fetvalarında İstihsan Delilini Dikkate Alması	66
2. 3. 4. Fetvalarını Önemli ve Muteber Kaynaklara İsnad Etmesi	66
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	71
EKLER	75
EK-1: EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE' DEN ÖRNEK KISIM (KİTABU'T- TAHÂRET-KİTABÜ'L-GASB)	75
EK-2: EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE'NİN KİTAP BÖLÜMLERİNE GÖRE FETVA SAYILARI	124
EK-3: EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE ESERİNİN YAZMASINDAN ÖRNEKLER	125

ÖN SÖZ

İnsan, sosyal bir varlık olması sebebiyle toplum hayatını düzenleyen normlara ihtiyaç duymaktadır. Bu normların belirlenmesinde dinin etkisi oldukça fazladır. Özellikle Osmanlı devletinin içtimai yapısının şekillenmesinde İslam dininin fonksiyonu tartışılmaz bir öneme sahiptir. Bu nedenle toplumsal ilişkiler, işlevselliğini dinî çerçeveden alan fetvalar üzerinden sağlanmıştır. Fetvalar dini ilimlerde yetkin kişiler tarafından verilmiş, halkın dünyevi ve uhrevî soruları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra verilen fetvaların derlenmesiyle fetva mecmuaları oluşmuştur. İşte bu fetva mecmualarından birisi de Nisâri Ali b. Mehmed Efendi'nin *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı eseridir.

Nisâri Ali Efendi'nin verdiği fetvaları ihtiva eden *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı eser, özellikle 17. yy. Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel yapısına ışık tutmaktadır. Bu özellik, fetvaların toplum hafızalarını kaydetme görevi üstlenmesinin bir sonucudur. Müellif eserini üç bölüme ayırarak tefsir, hadis ve fıkıh alanında fetvalar vermiştir. Tefsir ve hadis alanındaki fetvalar fıkıh bölümünün yarısına yakındır. Tezimizde bu iki bölümle ilgili gerekli incelemeler yapılmış olup örnek fetvalar zikredilmiştir. Ancak tezimizin asıl konusunu, fıkıhla ilgili fetvaları oluşturmaktadır. 74 varak civarında olan fıkıh bölümü değerlendirilmiş olup, bu sayede müellifin fıkıh anlayışı ve yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi ve yönteminden hareketle dikkatimizi çeken hususlara işaret edilmiştir.

Birinci bölümde ise müellifin hayatına yer vermekle birlikte fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvuf alanındaki görüşlerine de değinilmiştir. Ayrıca eserin muhtevası, özellikleri ve nüsahlarının yer aldığı kütüphaneler zikredilmiş, eserde yer alan fetvaların düzenleniş biçimleri soru ve cevaplar üzerinden tetkik edilmiştir.

İkinci bölümde ise eserde atıf yapılan şeyhülislamlara yer verilmiş ve fetvalarından örnekler sunulmuştur. Öte yandan çoğu fetva mecmualarında karşılaşılan isim ve kaynak eserleri "Eserde atıf yapılan şahıs ve eserler" başlığıyla bir araya toplamak amaçlanmıştır. Ayrıca Nisâri Ali Efendi'nin fıkıh anlayışına yer verilmiştir. Ekler kısmında da *el-Fevâidü'l-Aliyye*'de yer alan fıkıhla ilgili fetvaların bir bölümü ve tablo halinde eserin fıkıh bölümlerine göre fetva sayıları bulunmaktadır.

Tezin belirleme aşamasından teslimine kadar olan süre içerisinde destek ve yardımlarını esirgemeyen, güncel hayatta görüşlerinden istifade ettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR'a, gerek yazma gerek okuma ve değerlendirme sürecinde tezle alakalı fikir teatisinde bulunduğum değerli dostlarım Veysel BÜYÜK, Samet ÇELİK, Muhammed TAMİR ve Abdullah ÖZKUL'a, tezin tamamlanmasında desteğini bir an olsun esirgemeyen, zaman ve ilgi yönünden fedakârlıkta bulunan eşim Zehra hanıma teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed KEY

Çorum-2019

GİRİŞ

Osmanlı devleti döneminden bize miras olarak kalan pek çok yazma eser bulunmaktadır. Bu eserler birçok ilim dalında kaleme alınmış olmaları hasebiyle geniş bir yelpazeye sahiptir. Tarih, toplum ve medeniyet özelliklerini ihtiva etme bakımından son derece önemlidir. Bu nedenle yüzyılları aşmış gelen eserler pek çok araştırmacının ilgi kaynağı olmuştur. Çünkü insan, tabiatı gereği hep geçmişine önem vermiş, meydana gelen hadise ve durumlardan etkilenmiş aynı zamanda gelecek yaşamını, edindiği tecrübe ve kazanımlara göre şekillendirmek istemiştir.

Yazma eserlerin önemli bir özelliği, medeniyet izleri taşımasıdır. Yazıldığı dönemin üstünden uzun yıllar geçmesine rağmen ihtiva ettiği bilgiyle ait olduğu milletin geçmişini aydınlatmakta bir ışık görevi üstlenmektedir. Bu sayede toplumlar kendi öz benliklerini diri tutar ve unutmamaya çalışırlar. İfade etmeliyiz ki; içinde yaşadığımız şu zaman diliminde kültürler arası ilişkiler toplumları her ne kadar birbirine yaklaştırmış olsa da her toplum, kendini diğer toplumlardan ayıran birtakım özelliklerin var olmasını istemiştir. Toplumlar öz kültürleriyle kendilerini ifade ederler. Onlardan güç bulurlar ve yönlerini belirlerler. Aksi halde globalleşme ve sekülerleşme'nin etkisiyle diğer kültürler arasında eriyip kaybolurlar. Bugün sahip olduğumuz devletin insanını aydınlatacak, hayatını zenginleştirecek, ona değer katacak, geleceğe dair daha emin adımlar atmasını sağlayacak nice eserlerin günümüze kazandırılması gerekmektedir. Fakat üzülerken ifade etmeliyiz ki ülkemizde bu çalışmaların sayısı oldukça azdır. Gerek akademik camia gerekse İSAM gibi kurumlar tarafından bu çalışmalar sınırlı da olsa yürütülmektedir. Özellikle yüksek lisans ve doktora çalışmalarında bu eserler üzerine dikkatlerin çekilmesi ülkemiz ve milletimiz adına büyük bir kazanım sağlayacaktır.

Toplum hafızalarının kayıtlı tutulduğu eserler arasında fetva kitapları da önemli bir yer tutmaktadır. Yazma eserler içerisinde bulunan fetva kitapları medeniyet şuuru ve toplum bilinci açısından büyük önemi haizdir. Yazıldığı döneme ilişkin beşerî, sosyal, iktisadi, kültürel ve dini anlamda bilgi vermekle kalmayıp eserin hitap ettiği toplumun özelliklerine de yer vermektedir. Çünkü fetvalar bizzat insan hayatıyla ilgili olduğu için temel konusu insan ve hayatı üzerine şekillenmiştir.

Fetva eserlerinde ilk akla gelen namaz oruç hac zekât gibi konularda diğer konulara kıyasla az mesele zikredilmiştir. Öte yandan insanların günlük işlerini ve ilişkilerini düzenleyen konulara daha ağırlık verildiği görülmektedir. Bu durum fetva

ihtiyacını karşılayacak olan görevlilerin yeterince donanımlı olmasını gerektirmektedir. Müftülerin akâidden tasavvufa, ibadetten dil bilimlerine, halk inanışlarından en mahrem konulara kadar sorulara muhatap olması bunun bir sonucudur.¹

Taşra müftülerinden Nisârî Ali Efendi'nin eseri olan *el-Fevâidü'l-Aliyye*, yazıldığı bölgede şöhret bulmuştur. Ali Efendi'nin Kayseri müftüsü olması, eserin tanınmasında etkili olmuştur. Ancak günümüze kadar üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Bu minval üzere 17. yy. da toplumun dini yapısı, hukukî muameleleri, örf ve ahlaki değerlerini yansıtmaya açısından Ali Efendi'nin yazmış olduğu *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı fetva eserini, fetvaları incelemek ve değerlendirmek suretiyle tanıtmaya çalışacağız.

A) TEZİN KONUSU

Tezimizin temel konusu Nisârî Ali Efendi'nin hayatı ve *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı eseridir. Bunun yanında müellifin fıkıh, tefsir, hadis, tasavvuf gibi ilim dallarında yetkinliğine ve görüşlerine işaret edilecektir. Eserin içeriğine ilişkin takip ettiği usul ve yöntem incelenecektir. Başvurduğu ve delil getirdiği kaynaklar kısaca tanıtılarak Osmanlı döneminde yazılan fetva eserlerinde hangi kaynaklara müracaat edildiğinden kısaca bahsedilecektir.

B) TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı döneminde yaşayan âlimlerin genel özelliklerine baktığımızda sadece bir alanda uzman olmadıkları görülür. Çoğu tefsir, fıkıh, hadis, kelam ve tasavvuf gibi ilim dallarında söz sahibidirler. İşte bu âlimlerden birisi de Nisârî Ali Efendi'dir. *El-Fevâidü'l-Aliyye*'de tefsir, hadis, fıkıh ve dil gibi alanlarda fetva verdiği görülür. 17. yüzyılda yaşayan bir taşra müftüsünün ilimdeki mertebesini görme açısından bu eser son derece önem arz etmektedir. Tezin amacı ise ilimde bu mertebeye ulaşan bir Anadolu âlimini ve eserini tanıtmak, kültürel mirasımıza bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

Diğer taraftan *el-Fevâidü'l-Aliyye*'de verdiği bilgiler, 17 yy. da Osmanlı toplum yapısını ışık tutmaktadır. İnsanlarının sorduğu sorular ve meşgul olduğu işler toplumun karakteristik özelliğini ortaya koymaktadır. Zira bu sorular ibadet, hukuk, beşerî münasebet ve çeşitli ilim dalları hakkında gelmektedir. Gerek tertip gerekse muhteva

¹ Nuray Keskin, "Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014), 2.

bakımından klasik fetva kitaplarının özelliklerini içermektedir. Tezimiz, eser üzerine ilk çalışma olması hasebiyle ön plana çıkmaktadır.

Nisâri Ali Efendi'nin hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklar oldukça azdır. Bunun sebebi ise taşra müftüsü olması ve daha ziyade kendi bölgesinde tanınmasıdır. İsmail Paşa Bağdadî'nin *Hediyetü'l-ârifin'i* ve *İzâhu'l meknûn'u*, Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*, Ömer Rıza Kehhâle'nin *Mu'cemü'l-müellifin'i* ve *Kayseri Ansiklopedisi* Ali Efendi hakkında malumat veren başlıca eserlerdendir.

C) TEZİN YÖNTEMİ

Tezin giriş kısmında konu, amaç ve önem hakkında düşüncelerimizi aktardıktan sonra birinci bölümde Ali Efendi'nin hayatı, eserleri, hoca ve talebe ilişkilerine değinilecektir. Tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi ilmi yönlerine işaret edilerek verdiği fetvalardan örnekler zikredilecektir. Eserin muhtevasına ait bilgiler verilmekle birlikte nüshalarının bulunduğu kütüphaneler açıklanacak, eserin yazımında Nisârî Ali Efendi'nin takip ettiği metot aktarılacaktır. Özellikle soru ve cevap açısından eser detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Bu aşamada ise Nuray KESKİN'in "*Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili*" adlı yüksek lisans tezinden de yöntem açısından istifade edilecektir.

Diğer bölümde ise eserde atıf yapılan şeyhülislamı tanıtılarak onlar hakkında detaylı bilgiye yer verilecektir. Ayrıca konuyla ilgili fetvalarının bir kısmı örnek olarak sunulacaktır.

Bu tarz çalışmalarda atıf yapılan kaynakların yeterince tanıtılmaması önemli bir sorundur. Kimisinde sadece eser ve müellif isimlerine yer verilmiş kiminde ise sadece önemli olanlarına değinilmiştir. Ancak biz, Osmanlı dönemi fetva eserlerinde gerek nakil gerekse yardımcı kaynak açısından başvurulan şahıs ve eserleri bir araya getirmeyi düşündük. Bununla o dönemde şöhret bulmuş ve ulema nazarında değer kazanmış eser ve isimlere ışık tutmayı gaye edindik. Bu sebeple Ali Efendi'nin *el-Fevâidü'l-Aliyye*'de atıf yaptığı isim ve kaynakları tespit ettik ve adını zikrettiğimiz şahıs ve eserleri 81 maddede topladık. Bu maddeler içinde sadece ismin tanıtımı yapılırken bazen de sadece eserin ya da hem şahıs hem de eser hakkında bilgiler beraber verilmiştir. Bunun yanı sıra eserde atıf yapılan kaynaklardan 5 tanesini tespit edemedik. Bunlar büyük ihtimalle eserin yazılma zamanında mevcut olan risale ve eserler olup pek tanınamamıştır. Atıf

yapılan eserleri tanıtırken özellikle Ahmet Özel'in *Haneî Fıkıh Alimleri* eserinden çokça istifade edilmiş ve *DİA*' dan büyük ölçüde yararlanılmıştır.

İncelediğimiz eserin farklı nüshaları olmasından dolayı bu nüshalar içerisinde birisi asıl kabul edilmiş, diğer bir nüsha da yardımcı kaynak olarak seçilmiştir. Anlamakta ve yeni harflerle ifadede zorlanılan yerler karşılaştırmak suretiyle yardımcı nüshadan çözümlenmiştir.

En başta dile getirdiğimiz gibi eser tefsir, hadis ve fıkıh bölümlerinden müteşekkildir. Lakin biz yazarın ilmi yönüne işaret ederken her ne kadar tefsir ve hadis ile ilgili fetvalarından örnekler versek de bizim tezimizin asıl kısmını fıkıh bölümündeki fetvalar oluşturmaktadır. Eseri incelerken asıl olarak fıkıh bölümü ele alınmıştır. Dolayısıyla eserin tamamı değerlendirilmemiştir. Ancak eserin tanıtımı amacıyla kısa da olsa tefsir ve hadis bölümlerine değinilmiştir. Mamafih bu fetva bölümlerinin tam anlamıyla çalışılması, o konulara ilgi duyan araştırmacılara bırakılmıştır. Değerlendirme amacıyla fıkıhla ilgili fetvaların tamamı incelenmiştir. Ek kısmında ise yüksek lisans tezinin kapsamından ve hazırlanış süresinin kısıtlılığından kaynaklanan sınırlılıklar göz önüne alınarak, örnek teşkil etmesi bakımından Kitâbü't-Tahâre-Kitâbü'l-gasb arasındaki kısmın yeni harflerle ifadesine yer verilmiştir.

El-Fevâidü'l-Aliyye'de geçen ve ele alınan fetvalar yeni harflerle ifade edilirken çoğunlukla kelimelerin güncel kullanımı verilmiştir. Anlaşılamayan kelimelerin parantez içinde anlamları sunulmuştur. Osmanlı Türkçesinde "itdiği, olmicak, götürüb, dimek, ider" gibi benzeri lafızlar "ettiği, olmayacak, getirip, demek ve eder" şeklinde düzgün bir Türkçeye ifade edilerek metnin aslına sadık kalınmaya çalışılmıştır. Bununla okuma kolaylığının sağlanması hedeflenmiştir.

Nadiren de olsa eser içerisinde zikredilen uzun soru ve cevapları kısa ve veciz bir şekilde ihtisar etme yoluna başvurulmuştur. Dolayısıyla fetva ile muhatap olan kimse güç durumda kalmayacaktır.

Cevaplarda zikredilen Osmanlıca kısmın yeni harflerle ifadesi ve Arapça kısmın çevirisi yapılmıştır. Ancak verilen cevaplarda bazen Osmanlıca ve Arapça bölümler, muhteva bakımından aynı olduğu için bazı meselelerde sadece Osmanlıca kısmın verilmesiyle yetinilmiştir. Fetvaları aktarırken anlamı kapalı olan kelimelerin manaları parantez içinde verilmiştir. Bunun için Şemseddin Sami'nin *Kamus-u Türkî* adlı sözlüğüne sıkça başvurulmuştur.

Bir veya iki meseleyi geçmemek kaydıyla nakil yapılan fetvanın ait olduğu eser ile mukayesesi yapılmış, orijinal nüshasındaki haline dipnotta işaret edilmiştir.

Eserde geçen fetvaların nüshadaki yerleri dipnotta verilmiştir. Ancak 54. varağın tekerrür etmesi sebebiyle "*el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 54/1a-1b, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 54/2a-2b" şeklindeki numaralandırma uygun görülmüştür.

Fıkıh bölümüyle ilgili fetvaların kitap başlıklarına göre dağılımı bir tablo halinde verilerek, fetvaların hangi konular üzerine olduğu sayıca gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİSÂRÎ ALİ EFENDİ VE ESERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. 1. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. 1. 1. Hayatı

Âlim, kadı, Muhyi-yi Kayserî (Kayseri'nin dirilticisi) ve Koca Nisârî adıyla bilinen Ali Nisârî Efendi, "Şeyh Şa'bânü'l-Aksarâyî" diye maruf Şeyhu's-Sırrî Abdullah Efendi'nin oğlu olup asıl adı Ali Bin Muhammed'dir.² Nisârî Ali Efendi Milâdi olarak 1641 yılında Aksaray'da doğmuştur. 1698 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Oğlu olan Mehmed Efendi'nin şiiirlerinden hareketle soyunun, Ya'kûb-ı Semerkandî ve Allâme Celâleddîn-i Devvânî vasıtasıyla Hz. Ebu Bekir'e ulaştığı bilinmektedir.³

Ali Nisârî Efendi'nin Seyyid Muhammed Belîğ Efendi (ö. 1119/1707-8), Abdurrahman Nisârî (ö. 1138/1725), Abdullah Nisârî (ö. 1157/1744-45) ve Mehmed Nisârî (Hafîd veya Hafîd-i Ali Nisârî) (ö. 1188/1774) isminde dört oğlu bulunmaktadır.⁴

Âlet ilimleri ve Arapçadaki birikimiyle derin bir fakih olan Ali Efendi⁵ yazma, Kur'ân-ı kerim ve hafızlık eğitimini Aksaray kasabasında Karabaş lakaplı Osman Efendi'den almıştır. Ardından ilmî yolculuğu Konya ile devam etmiştir. Burada İplikçi medresesinde kalmış aynı zamanda Konya'nın meşhur âlimlerinden olan Osman Efendi'den ilim tahsil etmiştir. 1659 yılında Niğde'ye gitmiş, Nuri Bey medresesinde Ak Hasan Efendi'den ders almıştır. Akabinde Adana'ya giderek Adana Müftüsü Hasan Efendi'den *Telhis şerhi*⁶, *Muhtasar ve Mutavvel'i*⁷ okumuştur.⁸

² İsmail Paşa Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, (İstanbul: MEB, 1951), 1: 764; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l Müellifin*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993), 2: 522; Atabey kılıç, "Ali Nisârî Efendi", *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, (y.y.: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2015), 105,106.

³ Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 105.

⁴ Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 106 .

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000), 2: 44, 45.

⁶ Hatîb el-Kazvîni, (ö. 739/1338) Sekkâkî'nin Miftâhu'l-ulûm'unun belâgatla ilgili üçüncü bölümünü *Telhîşü'l-Miftâh* adıyla ihtisar etmiştir. İhtisarı üzerine el-İzâh adlı bir de şerhi vardır. (İsmail Durmuş, "Kazvîni, Hatîb", *DİA*, c. 25, 156-157.)

⁷ *Mutavvel*, Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından Hatîb el-Kazvîni'nin *Telhîşü'l-Miftâh* adlı eserine yapılan bir şerh çalışmasıdır. *El-Muhtasar* (Muhtasaru'l-meânî) ise aynı müellifin *el-Mutavvel* üzerine yaptığı ihtisar çalışmasıdır. (Şükrü Özen, "Teftâzânî", *DİA*, c. 40, 299-308.)

⁸ Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 105.

Ali Nisâri Efendi 1075 (M1664-1665) yılında Kayseri'ye gelmiş, birkaç gün Gıyâsiye medresesinde kaldıktan sonra tekrar ilmi yolculuğuna Sivas, Tokat, Diyarbakır ve Van gibi şehirlerde devam etmiştir. Ardından Kayseri'ye dönmüştür. Kayseri halkından çok ilgi ve hürmet görmüştür. Kayseri zenginlerinden Kalaycıoğlu İsmail Ağa'nın, kendisine ev ve hizmetçiler vermesi buna işaret etmektedir. Ayrıca Kayseri'de Gıyâsiye Medresesi müderrisliği ve Gürcü Hamamının mütevelliliği gibi görevler de üstlenmiştir.⁹

Kendi zamanında Kayseri'de âlimlerin sayısında azalma, medreselerin kapanması ve halkın bazı yalancı şeyhlere kapılması gibi sorunlar bir bozulmaya yol açmıştır. Ali Efendi bu kötü durumu düzeltmek için çok gayret sarf etmiş ve kendisine bu çalışmalarından dolayı kadılık görevi verilmiştir. Toplumda şeriata aykırı gördüğü davranışların yasaklanması için merkezi hükümete başvurmuş ve padişah fermanları çıkartmıştır. Kayseri'yi içinde bulunduğu cehaletten kurtardığı için kendisine "Muhyi-yi Kayserî" ve Koca Nisâri" unvanları verilmiştir. Üstün hizmet ve çalışmaları ilaveten birçok talebe yetiştirmiştir. Mehmet Remzi Efendi (ö. 1131/1718), Mustafa Rıfki Efendi (ö. 1145/1732) ve Arıcızâde Bekir Efendi (ö. 1145/1732) başlıca öğrencilerindendir.¹⁰

Heva ve heveslerine uyan bir takım zümrelerin şikâyetleri sebebiyle İstanbul'a getirilmiştir. 1110 tarihinde burada vefat etmiş ve Edirne kapısı haricine defnedilmiştir. Vefatından sonra müftülük görevi oğlu Mehmed Belîğ Efendi'ye geçmiştir.¹¹

İsmail Paşa, Nisârî Ali Efendi'nin yukarıda zikredildiği gibi bir eserinde h. 1110 yılında vefat ettiğini dile getirirken¹², bir başka eserinde h. 1112 yılında eserini tamamladığını söylemektedir.¹³ Dolayısıyla bu iki kaynak arasında bir çelişki görünmektedir. Ancak diğer kaynaklarla karşılaştığımızda onun h. 1110 tarihinde vefat ettiği kesinleşmektedir. Zaten İsmail Paşa "Hediyetü'l-ârifin" adlı eserinde onun kesin vefat tarihini söylemektedir.

⁹ Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 105.

¹⁰ Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 106.

¹¹ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 2: 44, 45; Kılıç, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 1, 106.

¹² Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1: 764.

¹³ Bağdadi, *İzahul Mekkûn fi'z-Zeyli alâ Keşfe'i-Zünûn an Esmâi'l Kütübi vel-Fünûn*, (İstanbul: MEB, 1972), 2: 208.

1. 1. 2. Eserleri

El-Fevaidü'l-Aliyye adında Türkçe fetvası vardır. Bunun bir nüshası Nuru Osmaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁴ Kadı Mîr ve Larî üzerine haşiyesi olup birçok talikâtı bulunmaktadır.¹⁵ Müftülük kendisinden sonra oğlu Muhammed Belîğ Efendiye geçmiş, kendisi âlim ve şair olup h. 1119'da vefat etmiştir. Aynı zamanda hicrî 1170 küsürlerde vefat eden torunu Muhammed Efendi de âlim bir zat olup, Haşiyeye Alel-Hayalî, Haşiyeye Alel-Hüseyniye, Şerhu Adabı Birgivi, Mecmuatü'n-Nefasiyiye, gibi eserler kaleme almış ve Mültekâ şerhi olan Kifayetü'l-Ukûl Ve'n-Nükûl'ü yazmıştır.¹⁶

Yukarıda anlatıldığı üzere Nisârî Ali Efendi'nin fıkıh ilminde engin bir fakih olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin layık görüldüğü müftülük makamı ise onun bu meziyetini desteklemektedir. Aile olarak gerek kendisi, gerek oğlu ve torunu yine dini ilimlerde gayret sarf etmişlerdir. İsmiyle beraber Kayserili ifadesinin geçmesi akıllarda Kayseri ile bir bağlantısı olduğu sorusunu hatıra getirmektedir. Fakat bildiğimiz Kayseri müftülüğü, Gıyâsiye Medresesi müderrisliği ve Gürcü Hamamı mütevelliliği görevinde bulunmuş olmasından ziyade incelediğimiz eserlerde bununla alakalı ek bir bilgiye rastlamış değiliz. Kayseri Müftülüğü yaptığından dolayı burada meşhur olup Kayserili ismiyle anılmıştır.

1. 2. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN FIKHÎ YÖNÜ

Nisârî Ali Efendi, 17. yy. da yaşamış müftülerden birisi olup yaşadığı bölgenin birçok alandaki ihtiyaçlarıyla alâkadar olmuştur. Eserini incelediğimizde verdiği fetvaların sadece abdest, namaz, oruç hac, zekât gibi dinin temel ibadet meseleleriyle kalmayıp muamelat, aile hukuku, dava, tasavvuf, feraiz, vekâlet, velayet, hazr ve ibaha, hükümet-i adl, vakıf, dil bilimi vb. birçok konuda olduğunu görürüz.

Müellifin fetva verme usulüne baktığımızda bazen tek kelimeyle "olur, olmaz" şeklinde kısa cevaplar verdiğini, bazen de bu kısa cevaplarla yetinmeyip açıklamalarda bulunduğu, yine nakil yoluyla fetva verdiğini, mesele hakkında daha önce verilmiş cevapların arasında tercihte bulunduğunu görürüz. Bazen de müellif, cevabın içinde soru sorma yoluna başvurup meseleye açıklık getirmiş ve cevabın daha iyi anlaşılmasını

¹⁴ Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 764; Kehhâle, *Mu'cemü'l Müellifin*, 2: 522; Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 2: 44.

¹⁵ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 2: 44.

¹⁶ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 2: 44.

sağlamıştır. Eserinin başlık kısımlarında konuyla ilgili bazı açıklamalara yer verdiği gözlenmektedir. Bu açıklamalar ise konunun ne olduğuna ilişkin veya temel açıklamalar sadedindedir.

Fetvalarında atıf yaptığı kaynaklara bakacak olursak zamanına kadar meşhur olan fıkıh kitaplarına vukûfiyetinin son derece sağlam olduğunu söyleyebiliriz. Atıf yapma bakımından birçok kaynağa müracaat etmiştir. Ayrıca bazı meselelerde şeyhülislamın fetvalarına atıfta bulunmuştur. Bazen sorulan meseleye hitaben ilk önce cevap verip aynı şekilde Arapça nakiller ilave etmiştir. Arapça ilaveleri eğer bir kitaptan almışsa büyük ölçüde geçtiği yerleri zikretmiştir. Dikkatimizi çeken bir husus sorular Arapça ise Arapça, Türkçe ise Türkçe cevap verilmeye özen gösterilmiştir.

Eserin son bölümlerinde örneği görüleceği gibi Nisâri Ali Efendi'nin dil yönünden engin bilgi sahibi olduğu da aşikârdır. Arapça üzerine olan sorulara verdiği cevaplar onun dilde vukufiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan müellifin tefsir ve hadis alanlarında da yetkin olduğunu söyleyebiliriz.

Genel özellikleriyle Nisâri Ali Efendi dini alanda ilimlere vukûfiyeti sağlam, atıf yaptığı kaynaklar açısından dönemine kadar yazılan eserlere hâkim, fakih olarak yaşadığı bölgenin örfünü bilmesi hasebiyle örfte kullanılan lügatleri haiz, tefsir, hadis, dil ilimleri ve çeşitli ilimlerde toplumun ihtiyacını gözetten âlim bir müftüdür.

1. 3. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN HADİS İLMİNE OLAN VUKUFİYETİ

Her ne kadar biz eserin fıkıh bölümüyle alakadar olsak da eseri genel inceleme imkânı bulduk. Eserde fıkıh bölümlerinin yanı sıra hadislerle ilgili fetvalar da verilmiştir. Hadis bölümünde zikredilen bu fetvalar genel olarak "Haber-i ahad dört kısım olub birisi sahih-i bi'zzât ve birisi dahi sahih-i bi'l gayr, üçüncü hasen bi'zzât, dördüncü bi'l gayr denilir. Manası ve tafsîlinin ne olduğuna,¹⁷ *garip, ferd, ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî* gibi kavramların Hadis usulü içerisindeki anlamına,¹⁸ *Hadis-i şahit*,¹⁹ *şaz*,²⁰ *münker*,²¹ *îtibar*,²² *hadis-i muallak, hadis-i mürsel, hadis-i munfasıl, hadis-i munkat'i*²³" vb. gibi birçok ıstılahların açıklanmasına yönelik hadis usulüyle alakalı suallere cevap sadedinde

¹⁷Ali Nisâri Efendi, *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Diyanet İşleri Başkanlığı ktp., nr. 5036, vr. 14a.

¹⁸Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 14b.

¹⁹Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 15a.

²⁰Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 15a.

²¹Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 15a.

²²Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 15b.

²³Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 15b.

olmuştur.

Müellif, bazen de müsteftinin anlamadığı bir hadisi zikretmesiyle sâilde hâsıl olan tenakuzu gidermeye yönelik fetvalar vermiştir. Bu fetvalara; "Kıyamet gününde ilk tekbir getiren Hz. İbrahim (as) buyrulan hadis-i şerif midir? Hadis-i şerif oldukça sırrı ve hikmeti nedir? Hz. İbrahim'in Resul-i Ekrem (as)'den efdaliyeti lazım gelmez mi,²⁴ Resul-i Ekrem (sav) saff-ı salâttaki hadis-i şeriflerinde "Erkek saflarının ilki daha hayırlı, sonu ise daha şerlidir. Kadın saflarının sonu daha hayırlı, ilki daha şerlidir." buyurdular. Sırrı nedir?,²⁵ Resul-i Ekrem (sav) hadis-i şeriflerinde "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi ise Yasin suresidir. Her kim Yasin suresini okursa Allah o kimseye Kur'ân-ı on kere okumuş kadar sevap yazar." buyurmuşlardır. Bunun sırrı vechî nedir?²⁶" gibi meseleleri örnek olarak gösterebiliriz.

Yukarıda hadis usulü ve hadis ilmiyle alakalı olarak değindiğimiz fetvaların sualleri çerçevesinde Nisâri Ali Efendi'nin hadis ilmiyle ilgili yönünü de zikretmeden geçemeyiz. Kendisi usul alanında birçok meseleye cevap verip bu alanda iyi bir usul bilgisine sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca hadis içerikli sorulara verdiği fetvalardan hareketle fıkıh alanında fakihliği gibi hadis alanında da mahir bir şahıs olduğu açıktır.

1. 4. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN TEFSİR İLMİNE OLAN VUKUFİYETİ

Sözlükte açıklayan, şerh eden, yorum yapan²⁷ anlamlarına gelen müfessir kelimesi ıstılahta ise Kur'ân-ı Kerim'i yorumlayan kimse demektir.²⁸ Ayrıca tefsir kavramı için "*Müşkil olan lafızdan murad olunan şeyi keşfetmektir.*" şeklinde tanım yapıldığını da görürüz.²⁹ Tefsir, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bakımından son derece önemli olup, sağlıklı İslam toplumunun yetişmesinde en mühim ilimlerden birisidir. Çünkü İslam dininin temelini Kur'an ve sünnet oluşturur. Tefsirin bu bağlamda Kur'an-ı Kerim ile ilişkisi bir bütünsellik arz eder. Özellikle İslam düşüncesinin oluşumunda tefsirin rolü büyüktür. Tefsir çoğu zaman İslam hukuku ile de alakalıdır. Ayetleri incelerken *zâhir, nas, müfesser, muhkem, hafî, müşkil, mücmel, müteşabih,*

²⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 17a.

²⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 17b.

²⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 18b.

²⁷ İmâm Allâme Ebî fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, (Beyrut: Dar-u Sâdır, 1990), "Tefsir" md., 5: 55.

²⁸ Abdülhamit Birışık, "Müfessir", *DİA*, c. 31 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 498.

²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 5: 55; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 214.

tevil, ibarenin, işaretin, nassın ve iktizanın delaletleri gibi fıkıh usulü kavramlarının oluşumunda tefsirin etkisi muhakkaktır. Yine tefsirin, ahkâm ayetleri incelendiğinde mananın doğru anlaşılması ve ayetten istidlal edilecek diğer hükümlerin sonuç açısından sıhhatine ne denli tesir edeceği aşikârdır.

Müellif eserin başında mukkadimeden sonra tefsirle ilgili fetvalara yer vermiştir. Bu fetvaların genel olarak bir ayetin anlamı, tefsiri, bazen ayet içinde geçen bir ibarenin îrabı ve manasının tefsiri, Allah'ın isimleri, vahiy ve mucize gibi konularda olduğu görülmektedir.

Müellifin müfessir yönünü anlamaya yardımcı olması açısından birkaç örneği burada vermek istiyoruz.

1. Mesele: Hak Sübhan ve Teâlâ Kur'an-ı mecîdinde "عليم بذات الصدور" buyurdu. Manayı şerifi nedir?

el-Cevap: Manası; Allah açıklamadan önce her şeyi gizli ve açık olarak bilir. Kadî'nin tefsirinde geçtiği gibi. O insanın kalbinde gizli olan tüm muzmerâtı ayırmaması bakımından kuşatıcıdır. Ebussuûd'un tefsirinde geçtiği gibi.³⁰

2. Mesele: Hak Sübhan ve Teâlâ Kur'an-ı keriminde "فاصبر كما صبر اولو العزم والرسول"³¹ buyurdular. Ülü'l azminden murad-ı şerif nedir?

el-Cevap: İhtilaf iderler. Bazı ulema ve meşâyih indinde "Her Resul ülü'l azm sahibidir. Allah Peygamberi azm, yargı, görüş sahibi ve kemal-i akl ile göndermiştir.", min'er rusüldeki; kelime-i min tebyin içindir. Bazıları kelime-i min tebîz için olup ülü'l azminden murad ashab-ı şerâyi' olan enbiyâdır diyorlar. Bazı âhar indinde ise "الصابرون"³² yani belaya sabirîn olan enbiya-i izam hazerâtıdır. Ebussuûd'un tefsirinde ve *İtkan*'da geçtiği gibi.³³

3. Mesele: Lafz-ı hak örfen ne manaya isti'mal olunur? Tafsile beyan oluna.

el-Cevap: İnkârına mecal olmayan sabit manasına isti'mal olunur. Ol sabit dahi a'yana ve efâl-i sevaba ve ekvâl-i sâdikaya ıtlak olunur. *Bezvavî*'de geçtiği gibi.³⁴

4. Mesele: Hak Sübhan ve Teâlâ'ya muallim ıtlakı sahih olur mu?

el-Cevap: Olmaz ama talimin isnadı sahih olur. Yani talimin Yüce Allah'a isnadı sahihtir. Onunla meslek edinen kimseye has kıldığı için muallim ıtlakı ona sahih olmaz.

³⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 9b.

³¹ (Ey Muhammed) O halde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Bkz. *Kur'an-ı Kerim*, Ahkâf 46/35.

³² Allah'ın imtihanına karşı sabredenler.

³³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 10a.

³⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 12b.

Beyzavî'nin Yüce Allah'ın şu sözünde "Allah bütün isimleri Âdem'e öğretti" dediği gibi.³⁵

5. Mesele: Resul-i Ekrem (sav) hazretleri hakkında vahiy ne minval üzeredir?

el-Cevap: Vahiy iki nevi üzeredir. Birisi vahy-i zâhirdir. Bu dahi üç vecih üzeredir:

Birincisi, melekten bil-fiil istima' eder.

İkinci, melek kalb-i şerîfine bilâ tekellüm işaret eder. "Muhakkak ki nefsin rızkını konuşuncaya kadar ölmeyeceğini Ruhul Kudüs kalbime nakşetti." Hadis-i şerifinde geçtiği gibi.

Üçüncü, kalbi şerifine layih ve ilham olur. Vahy-i zâhirinin bu üç kısmı cümle üzerine hüccet olur.

Vahyin ikinci nevi bâtinîdir. İctihad ile nâil olunur. Fahri âlem (sav) Hazretlerine muhtar olan kavil üzere icthad vardır. İctihadında hata dahi muhtemeldir. Lakin tenbih olunur karar etmez. Eşariler ve ekseri Mutezile icthadı yoktur demişler. Bize göre muhtar olan; vahyi bekledikten sonra icthad eder. Usul kitaplarında geçtiği üzere Bedir esirlerinde olduğu gibi.³⁶

Görüldüğü üzere müellifin tefsirle ilgili müsteftilere cevaplar verdiğini ve bu soruları cevaplarken ayetlerin manalarını açıkladığını, yer yer îrab kurallarına değindiğini, Beyzavî ve Ebussuûd'un tefsirleri gibi tefsir ilminde ünlenmiş kitaplara atıflarda bulunduğunu, bazen de tefsir usulü konularına değindiğini, ara sıra sualde zikredilen konu çerçevesinde birkaç görüş olup bunların naklini verdiğini özet olarak söyleyebiliriz.

Öte yandan tefsir alanında fetvalar vermek, Arapça anlamında donanımlı olmayı gerektireceğinden müellifin iyi bir Arapça bilgisine sahip olduğunu idrak ederiz. Zikredilen ayetlerin anlamına cevap açısından muhtevayı kapsayacak şekilde manalar vermesi ve bunu farklı ayetlerle desteklemesi ve de çeşitli nakiller getirmesi bu alanda ilmini fazlasıyla ön plana çıkarmaktadır.

1. 5. NİSÂRÎ ALİ EFENDİ'NİN TASAVVUF İLMİNE BAKIŞI

Tarihte büyük bir öneme sahip olan tasavvuf ilmine fıkıhçılar tarafından bazen karşı çıkılmış, bazen de ılımlı yaklaşıldığı olmuştur. Bir fıkıhçı olarak Nisâri Ali Efendi'nin tasavvufa bakışını ve sûfîlerin hallerini nasıl değerlendirdiğini hazr ve ibâha

³⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 12b-13a.

³⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 13a.

bölümünde vermiş olduğu bir fetvadan hareketle anlamış bulunuyoruz.

Şimdi fetvanın asıl metnini vererek konuyu yakından incelemek istiyoruz.

Mesele: Zamanımızda sûfiler taifesi zikir halkasında ihtiyarlarıyla ayakta veya oturarak açıktan tevhîdi tegayyür, raks ve tahrif edip ve de çeşitli temâyül ile ibadet itikadımız üzere ise ederiz deseler caiz olur mu?

el-Cevap: Olmaz menedilmeleri gerekir. *Bahru'r-râik*'in bab-ı îd bölümünde sûfiler yüksek sestem ve rakstan haz alırlar, *Tuhfe*'nin şerhinde hurmeti açıklanmış ve onu yapan kimse zemmedilmiş ve onun sûfiyyeden olduğuna tasrih buyrulmuştur. Yine *Cevahiru'l-fetevâ*'da mutasavvıfların yaptıkları raks, söz ve semanın zamanımızda haram olduğu musarrahtır. Ona yönelme ve culûs caiz değildir. Bostânî İmam Serahsî'den nakleder ki; Hz. peygamber Kur'an-ı Kerimi kıraat ve vaaz anında ref-i savt yapmayı mekruh görmüştür. Vecd ve muhabbet isteyenlerin yaptıkları şeyler mekruhtur. Dinde yeri yoktur. Sûfiler yüksek sestem alıştıkları şeylerden haz alırlar. Bunun emsali muteber kitaplarda men ve hurmeti tasrih olunan fiilden ol kimseleri men, zecr ve defi' lazım. Nur-i hidayette muzhir derviş ol fiile cüret etmez.³⁷

Yukarıda zikredilen fetvadan anlaşılacağı üzere müellif bu konudaki görüşünü *Bahru'r-râik*, *Şerh-i Tuhfe*, *Cevâhiru'l-fetâvâ* ve İmam Serahsî'den yapılan nakillerle desteklemiştir. Bu örnekten hareketle müellifin kesin olarak tasavvufa karşı çıktığı tam olarak söylenemese de, mutasavvıfların kendilerine özgü halleri gereği raks, söz ve sema gibi bir takım uygulamalarının caiz olmadığı görüşü hâkim olup, bunlardan men edilmeleri ve azarlanmaları gerektiği dile getirilmiştir. Bizce bu yaklaşıma sebep olan faktör, görülen tasavvufî uygulamaların dini güzel yaşama ve ibadet hazzına erişme açısından ortaya çıkarıldığını ancak; aslına bakıldığında dinin bunları kerih görmesi ve kaynak açısından dinde yeri olmadığından bid'at kabilinde düşünülmesidir. Bu sebeple Nisâri Ali Efendi'nin tasavvufa bakışını kesin anlamda bir red olarak değerlendiremeyiz. Ancak verdiği fetvadan hareketle yapılan ritüelleri, dinde yeni bir şeyi icat ve hurafe gibi değerlendirerek açık şekilde karşı çıktığını söyleyebiliriz.

³⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 64a.

1. 6. FETVA MECMUALARI VE EL- FEVÂİDÜ'L ALİYYE'NİN MUHTEVASI

1. 6. 1. Fetva Mecmuaları

Eserin muhtevasına değinmeden önce fetva mecmuaları hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Zira birkaç asrı içine alan bu mecmualar yazıldığı dönemin toplumu hakkında örf, adet, ilgi ve kültür seviyesi bakımından bize bilgiler sunmaktadır. Bu maksatla fetva mecmuası kavramına kısaca değinmek istiyoruz.

Fetva, fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm anlamına gelmekle birlikte örfte ise sorulan dinî sorulara müftüler tarafından yazı ile verilen cevaptır.³⁸ Fetvanın uygulanabilirlik sahasına baktığımızda, hukukun ve dini yaşamın her alanına ilişkin olarak verilmiş; hukuk alanında özel hukuk konuları ağırlıkta olmuştur.³⁹

Yazıldığı dönemi aydınlatması açısından önemli bir kaynak görevi üstlenen fetva mecmuaları ise, insanların pratik hayatta karşılaştıkları hukuki meseleler ile ilgili olarak istedikleri fetvalara verilen cevaplardan oluşan eserlerdir. Bu mecmuaların en çok karşılaşılan problemlere yer vermesi ve Hanefî mezhebi içindeki hâkim görüşü bildirmesi nedeniyle, Osmanlı Devleti'nde kadıların çok ihtiyaç duyduğu ve her zaman başvurduğu kaynak nitelikli temel eserlerden olmuşlardır.⁴⁰ Padişahların ve halkın çoğunluğunun fetvalara bakışı olumlu mahiyette olduğundan kadıların da bu fetvaları göz ardı etmesi düşünülememiştir. Dolayısıyla kadıların hüküm verirken bu fetvalardan yararlandığı görülmektedir.⁴¹

Fıkıh kitapları ile fetva mecmualarının Tanzimat öncesi dönemde şer'i hukuk alanında resmi olmasa da, fiilen hukuki mevzuat olduğu aşikârdır.⁴² Bu nedenle İslam hukukunu devletin yönetim şekli olarak belirleyen Osmanlı devletinde, şeyhülislam ve ona bağlı olarak taşralarda görev yapan müftülerin vermiş olduğu fetvalar içtimai, kültürel ve iktisadi bakımdan toplumun yaşantısına ışık tutmaktadır.⁴³

Fetva mecmuaları ilk dönemlerde sorulara verilen cevapların toplamı şeklinde

³⁸ Fahrettin Atar, "Fetva", *DİA*, c. 12 (İstanbul: TDV Y., 1995), 486, 487.

³⁹ Seda Örsten, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 4 (2007): 30.

⁴⁰ Örsten, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 30.

⁴¹ Pehlül Düzenli, "*Osmanlı Fetva Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri*", *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamı: İstanbul Tecrübesi*, (2010): 204.

⁴² Örsten, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 29.

⁴³ Abdülkadir Atar, "XVIII. Asır Fetva Mecmuaları Işığında Osmanlı'da Tedavül Aracı Olarak Kullanılan Paralar", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 (2017), 6, 83.

olup daha sonra bunların fıkıh kitaplarındaki sistematik yapıya bürünme ihtiyacını doğurmuştur. Yani fetvalar, fıkıhın temel konularına göre isimlendirilen kitâb, bâb, fasıl başlıkları altına yerleştirilmiştir. Böylece belli konulardaki fetvaların tespiti ulaşma ve zaman açısından daha kolay hale gelmiştir.⁴⁴ Fakat bazı eserlerin, klasik fıkıh kitaplarındaki usulü takip etmekle beraber, kitab ve bablar yerine, "mesail" ve "fasıl"lardan oluşturulduğu gözlenmektedir.⁴⁵

Fetva mecmualarının dil bakımından incelendiğinde Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça olarak kaleme alındıkları görülür. Bunun nedeni yazıldığı dönemin hitap ettiği toplum şeklidir. Bu eserlerin oluşumunda insanların soruları ve ihtiyaçları gibi meseleler etkin rol oynadığından insanların meşrepleri de yazı dilinin oluşumunda son derece öneme sahiptir. Dolayısıyla eserlerin dil tercihinde, bölge halkının Türk, Arap, Fars olması veya o dili konuşuyor olması birer faktör niteliğindedir.⁴⁶

Genel olarak fetva mecmularının yazıldığı dönem itibarıyla fıkıh düşüncesinin toplumdaki yeri, siyasi ve kültürel açıdan fıkıhın işlevselliği, halkın dinle olan ilişkisi, hangi soruların yüz yıllar geçmesine rağmen önemini koruduğu, İslam hukukunun evrenselliği bakımından zaman içerisinde fetvaların değişebildiği, fetva veren kişilerin kendinden önceki kişilere ne ölçüde bağlı kaldığı ve yeni gelişmelere nasıl bir çözüm ürettiği gibi pek çok konulara açıklık getirdiğini söyleyebiliriz.

1. 6. 2. El-Fevâidü'l-Aliyye'nin Muhtevası

Ele almış olduğumuz eser muhteva açısından çok kapsamlıdır. Esere giriş mahiyetinde bir mukaddime kaleme alınmıştır. Mukaddime faslında eserin, Ali Efendi'nin oğlu Muhammed b. Ali tarafından derlenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Derleme hedefiyle ilgili olarak; eseri ilk önce toplamayı sonra tanzim etmeyi düşündüğü, kitaptaki bazı meselelere ilişkin deliller getirdiği, bazı meselelerin sonunda ek açıklamalara (faidelere) yer verdiği ve babasının karşılaştığı bazı meselelere dair geçmiş sika âlimlerden fetvalar ilhâk ettiğini açıklamıştır. Ayrıca bunu cevap suretinde kaydetmediğini dile getirmiştir.⁴⁷ Eserin Hâtîme kısmında ise dua cümlesinden sonra kendisini "Ene'l Fakîr es-Seyyid Muhammed b. Ali el-Müftî bi-medîneti'l Kayseriyyi'l

⁴⁴ Emine Arslan, "Fetva Mecmualarında İş Ahlakına Dair Fetvalar", *İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sy. 10 (2010): 31.

⁴⁵ Örsten, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 32.

⁴⁶ Örsten, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 34.

⁴⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, (Mukaddime).

Mahmiyyeti" şeklinde tanıtmıştır.⁴⁸

Ele aldığımız nüshada, mukaddimeden önce günümüzde birçok kitapta rastladığımız fihrist bulunmamaktadır. Lakin eserin Nuru Osmaniye nüshasında bir fihristine rastlamaktayız. Bu fihriste müellifin ele aldığı konuların güzel bir şekilde tasnifi ve hangi sayfalarda geçtiği bize sunulmaktadır.⁴⁹

Müellif eserini tefsir, hadis ve fıkıh olmak üzere üç konuda ele almıştır. Her bir konu içerisinde ihtiva ettiği mevzuuyla ilgili meseleler alt başlık açılarak sunulmuştur. Mukaddimeden sonra müellif eserine ilk olarak tefsirle ilgili fetvalarıyla başlamıştır. Bu fetvaları daha sonra Allah'ın isimleri, vahiy ve mucizeyle ilgili fetvalar izlemiştir. Yine tefsir gibi hadislerle ilgili meseleler, Peygamberlerin haberleriyle ilgili meseleler, sahabe ve tâbiûnun haberleriyle ilgili meseleler ve üstün olanların tercihiyle ilgili meseleler şeklinde hadis konularını ele almıştır. Bu iki konu eserde toplam hacim olarak otuz varak civarındadır. Dolayısıyla müellifin sadece fıkıh alanında değil, diğer ilimlerde de yetkin olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde fıkıh bölümü üçüncü sırada zikredilip hacim bakımından bir hayli geniştir. Sayfa adedi olarak 74 varaktır.⁵⁰ Müellif fıkıh bölümüne klasik fıkıh eserlerinde olan tasnif gibi kitabu't taharet ile başlamış ve kitabu'l ferâiz ile bitirmiştir. Bundan sonra mesâil-i müteferrik diyerek genel meselelere fetvalar vermiş ve eseri sonlandırmıştır.

Fıkıh konularını zikredecek olursak; kitabu't taharet, kitabu's salât, kitabu'z zekât, kitabu's savm, kitabu'l hac, kitabu'n nikâh, kitabu'r rada', kitabu't talâk, kitabu'l i'tak, kitabu'l eymân, kitabu'l buyu', kitab-u mesâilil' ayb, kitabu's şüf'a, kitabu'l hibe, kitabu'l icâre, kitabu'l gasb, kitabu'r rehin, kitabu'l kefalet, kitabu'l havale, kitabu'l vekâlet, kitabu's şirket, kitabu'l mudârebe, kitabu'l muzâraa, kitab-u ihyâ-i mevât, kitabu'l vakıf, kitabu'l hazr ve ibaha, kitabu'l eşribe, kitabu'l udhiyye, kitabu'l kazâ, kitab-u edebu'l kadî, kitabu'd daman, kitabu'l ikrah, kitabu's şehâdet, kitab-u tercihi'l beyyinât, kitabu'l ikrar, kitabu'd da'va, kitabu's sulh, kitabu'l hudud, kitabu's siyer, kitabu'l cinayât, kitabu'd diyet, mesâil-i-şettâ, kitabu'l vesâyâ ve kitabu'l ferâiz bölümlerinden oluşmaktadır. Her bir bölüm kendi içinde birçok mesele barındırıp bazıları kapsadığı meseleler açısından alt başlıklara ayrılmıştır.

⁴⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, Vr. 113b.

⁴⁹ Muhammed b. Ali Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Nuru Osmaniye Ktp., nr. 02021.

⁵⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b-102a.

Bölümlerin içerisinde barındırdığı mesele sayıları farklılık göstermektedir. Bazı bölümlerde mesele sayıları çok az iken bazılarında ise oldukça fazladır. Örneğin; zekât 2, savm 8, hac 7, rada' 4, i'tâk 4, şüfa 3, hibe 6, rehin 5, ihya-i mevât 2, mudârebe 4, müzâraa 5, ikrah ve eşribe bölümlerinde 4' er mesele bulunup kitabı's salâtta 41, buyu' da 33, vakıfta 31, şehâdette 46, hududda 39 ve de hazr ve ibaha bölümünde ise 62 mesele bulunmaktadır. Tabi ki bu fetva sayılarının müftüye gelen suallerle ilişkisi vardır. Bu fetvaların sayısından hareketle özellikle hazr ve ibaha alanı hem toplum hem de müellif açısından yoğun ilgiye mazhardır.

Kitabın kullanımını açısından okuyucuya kolaylık sağlanmış olup eserin içine kitab, mesele ve faide gibi başlıklar eklenmiştir. Ayrıca sayfa kenarlarına yazılan Arapça nakiller ve cevaplar varakta verilen cevabın bir özeti mahiyetindedir. Bu da eserde aradığımızı bulmamız açısından yardımcı kaynak görevi üstlenmektedir.

Eserde konu ve meselelerin anlatımında betimleyici olması açısından şahıs adları ve mekân isimlerine yer verilmiştir. Erkek kişilere Zeyd, Amr, Beşir, Bekir, Halid adları verilirken kadın şahıslara Hind, Hatice, Ayşe, Fatıma ve Zâhide gibi mahlaslar kullanılmıştır.⁵¹

Eserin dili Osmanlı Türkçesidir. Ancak yer yer Arapça kullanıldığı da olmuştur. Bazen sorular Arapça olup cevaplarda ona göre Arapça verilmiştir. Bazen de Türkçe bir suale Türkçe cevap verildikten sonra aynı cevabı Arapça açıklama yoluna gidilmiş ve Arapça nakiller yapılmış ve de bunların kaynağına işaret edilmiştir.

Meselelere ilişkin fetvaları incelediğimizde daha iyi anlaşılması için cevabın devamında "bu surette⁵² ve suret-i mezbûrede⁵³" gibi ilavelerle mesele zenginleştirilmiş olup zihinde cevap açısından kapalılık bırakılmamaya çalışılmıştır. Ayrıca bu ilavelere ilişkin olarak yukarıda zikrettiğimiz faide ve tekmileler ile konuya ek bilgi sağlanmış ya da örnekleme yoluna başvurulmuştur.

Müellif kitabında kendi ve kendinden önceki dönemlerde yaşamış olan şeyhülislamlara atıfta bulunmuştur. Bu özelliği ise eserin sahlilik yönünden derecesini artırıcıdır. Bu şeyhülislam'lar ise Feyzullah Efendi,⁵⁴ Yahya Minkârî,⁵⁵ Ebussuûd

⁵¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 101b.; Her meselede isimlere yer verilmiştir. Ancak bir meselede birden çok ismi kullanması açısından Kitabı'l-Ferâiz kısmından örnek verdik.

⁵² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a, 54/1b, 55b, 56a, 65a, 73b, 77b, 79a, 80b-81a.

⁵³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 54/1a.

⁵⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 60a.

⁵⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 59b, 60a, 92a.

Efendi⁵⁶ ve Ali Efendi⁵⁷ olmak üzere dört kişidir. Atıf yapılırken bu kişilerin isimlerine atıf yapılmış olup eserlerinin ismi zikredilmemiştir.

Fetvalar verilirken eserde izlenen yol Hanefi mezhebinin metodudur. Yeri geldiğinde ilgili olduğu meseleye ilişkin Ebu Hanife⁵⁸ (ö. 150), Ebu Yusuf⁵⁹ (ö. 183/798) ve İmam-ı Muhammed'in⁶⁰ (ö. 186/805) görüşlerinden nakiller getirilmiş ve aralarında icthad farklılıkları varsa tercih yoluna gidildiği görülmektedir. Örneğin; "Mukim olan Zeyd müsâfire edâ-i salâtta iktidâ idüb, imam selam verdikten sonra Zeyd bâkî salâtını itmâmda kıraatle mi eder yoksa bilâ kıraat mi eder?" sorusuna cevaben "İhtilâfî bir meseledir. Ancak; sahih olan kıraatsiz itmamdır. Sonra mukim muktedî birisi yolcuya uyduğunda geri kalan rekâtlarında sahih görüşe göre kıraat eylemez. Çünkü o lâhık gibidir. Dürer'in babü'l misafir faslında geçtiği gibi. Bir surette mukim müsâfire imam olursa, mukim geri kalan namazını kıraatle tamamlar. Bu ihtiyattır. İmâm-ı Muhammed'den bir görüş vardır ki kıraat eylemez. Bazı meşâyih bu görüşü aldı ki bu sahih görüştür. Çünkü o lâhık gibidir. Muhît ve Câmiu'r Rumuz'un yolcu kısmında geçtiği gibi."⁶¹ denilmiştir.

Fetva mecmularını incelediğimizde kaynaklar arasında en çok *Câmiu'l-fusûleyn*, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, *Fetâvâ-yı Kâdihân*, *el-Bahru'r-râik*, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, *Hızânetü'l-Fetâvâ* gibi eserlere atıf yapıldığı görülür.⁶² Meşhur eserlerin önemli bir özelliği de, mezhep içi ve dışı önemli fıkıh kitapları ile fetva mecmualarına atıfta bulunulmasıdır. Nisârî Ali Efendi de eserinde bu yolu izlemiş vb. birçok kitaba kaynak olarak işaret etmiştir.

Sonuç olarak diğer fetva mecmualarına kıyasla Nisârî Ali Efendi'nin eseri, diğer fetva eserleriyle aynı formatta hazırlandığı, Hanefî mezhebinin dikkate alındığı, kendi ve önceki dönem âlimlerinin eserlerine atıfta bulunulması ve de bize bilgiler sunmada yeterli kaynak oluşu açısından son derece önemli olduğu görülmektedir.

⁵⁶ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b, 55b, 65a, 65a-65b, 77a, 86b, 92b-93a.

⁵⁷ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 72a, 81b, 86b, 87b, 92a.

⁵⁸ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a, 33a, 42a, 57b, 65a-65b, 68b, 69a, 76b, 77b, 85b, 88b, 91b, 92b, 93a, , 93a-93b.

⁵⁹ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a, 30b, 33a, 33b, 35b, 40b, 43b, 48b, 52b, 65a-65b, 68b, 69a, 76b, 77b, 79a, 81b, 88a, 91b.

⁶⁰ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a, 30b, 32a, 32b, 33b, 36b, 37a, 40b, 41b, 43b, 46a, 47b, 52b, 57b, 59a, 65a-65b, 68b, 69a, 76b, 77b, 81b, 83a, 86b, 87b, 91b, 95a.

⁶¹ Nisârî, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32b.

⁶² Örsten, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 36.

1. 6. 3. El-Fevâidü'l Aliyye'nin Nüshaları ve Bulunduğu Kütüphaneler

Geçmiş döneme ait çalışmalar için bilgi arıyorsak bunun adresi yazma eser kütüphaneleridir. Buralarda medeniyetimize ait bilgileri barındıran, sayısını tam olarak bilmediğimiz binlerce yazma eser bulunmaktadır. Bizimde ele aldığımız *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı eserin birçok nüshası bu kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu nüshaların bilgisine İsam ve yazmalar.gov.tr adlı siteden ulaşmış bulunuyoruz. Eserin Türkiye'de geçen nüshaları şu şekildedir:

1. *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesailü's-Şariyatü'l-Caliye*, Ali en-Nisari, Müst. Yazıcı Mehmed b. Halil, Yazma, 1157, 124 vr., Kütahya, Tavşanlı, Zeytinoğlu Halk Ktp.
2. *el-Fevâidü'l-Aliyye fi'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Ali Nisâri Efendi b. Mehmed Kayserili, Yazma, 108 vr., Kayseri, Raşit Efendi Eski Eserler Ktp.
3. *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Muhammed b. Ali Nisâri, Yazma, 166 vr., Nuru Osmaniye Ktp.
4. *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Nisâri Ali, Yazma, 135 vr. Süleymaniye, Yazma Bağışlar Ktp.
5. *el-Fevâidü'l-Aliyye Fi'l-Mesaili's-Şer'iyyeti'l-Celile*, Muhammed B. Ali El-Nisâri, Müst. İbrahim b. Ahmed, Yazma, 22 Vr., Süleymaniye, Esad Efendi Ktp.
6. *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*, Muhammed B. Ali Nisâri, Müst. Ali Vaiz, Yazma, 108 Vr., Beyazıt Devlet Ktp.
7. *Fevâ'idü'l-Âliye mine'l-Mesâili's-Şer'iye*, Nisârî Alî Efendî Karabaş, Yazma, 113 Vr., Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp.
8. *el-Fevâ'idü'l-Âliye fi'l-Mesâ'ili's-Şer'iye*, Nisârî Alî b. Mehmed Kayserî, Yazma, 198 Vr., Manisa İl Halk Ktp.
9. *el-Fevâ'idü'l-Aliyye min'el-Mesâ'ili's-Şer'iyye fi'l-Fetâva*, Ali b. Muhammed el-Kayserî en-Nisârî, Yazma, 102 Vr., Ankara, Milli Ktp.

Bizim esas aldığımız nüsha, yazısının okunabilir ve muhtevasının tam olması bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinde bulunan 5036 numaralı eserdir. Bu nüsha, yazma şeklinde olup toplam 123 varaktan oluşmaktadır. Bu mecmuayı derleyen, Ali en-Nisârî'nin (ö. 1110/1698) oğlu Mehmed Efendi olup babası Kayseri müftülü mensibindayken fetvaları bir araya getirmiştir. Sırâceddînzâde Abdülfettâh b. Ali tarafından 29 Şevval 1112 (8 Nisan 1701) tarihinde istinsah edilmiştir. DİB ve Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulduğumuz nüshaları yukarıda kaynak edindiğimiz İslami Araştırmalar Merkezi'nin sitesinden bulamadık. Bu sebeple

zikredilen kütüphanelerle bizzat irtibata geçerek eserin bir kopyasını elde ettik.

Yukarıda görüldüğü gibi çoğu kütüphanedeki eserlerin yazarı Nisârî Alî b. Mehmed Kayserî iken Nuru Osmaniye, Esad Efendi ve Beyazıt Devlet kütüphanesinde bulunan eserlerin yazarı Muhammed B. Ali Nisâri olarak belirtilmiştir. DİB kütüphanesindeki eseri de derleyen oğlu Muhammed Efendi'dir. Bundan hareketle zikredilen kütüphanelerde müellif farklılığının, eserin oğlu tarafından derlenmesinden kaynaklandığı ihtimali güçlü görünmektedir.

Eserin geçtiği kütüphanelerdeki varak sayıları farklılık göstermektedir. Bu sayfa sayıları 22, 88, 108, 123, 124, 135, 166 ve 198 gibi rakamlar arası değişmektedir. Ancak eserin tam sayfa sayısı kanaatimizce 123-124 civarındadır. Bu sayının aşağısında kalan sayfalarda eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle araştırmalarımız esnasında Süleymaniye Esad Efendi Kütüphanesinde bulunan eserin nüshasının eksik olduğuna şahit olduk. Yine Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan nüshada ise baş tarafından 7 yaprak eksiktir.

Sayfa sayısı bakımından 123-124 varağı geçen eserlerde ise genellikle sayfa boyu, yazının büyüklüğü ve kalınlığı gibi faktörler kitabın hacmini artırmaktadır. Muhteva açısından ise eserde noksanlık bulunmamaktadır. Öte yandan bizim esas aldığımız nüshada bulunmayan fihristi, bu eserlerde görebiliriz.

1. 7. ESERDE ZİKREDİLEN SORU VE CEVAPLARIN DÜZENLENİŞ BİÇİMLERİ

İncelediğimiz eser, klasik fıkıh kitaplarının sisteminde görülen kitap başlıklarını içermektedir. Bu kitap başlıklarının sayısı 40 tanedir. Konu açısından eserde zikredilen soruların geniş bir muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Toplumun içinde bulunduğu hayatın sosyal, ilmî, kültürel, siyasal ve beşeri ilişkiler bağlamında her alanına ışık tuttuğu görülmektedir.

Eserde her soru "Mesele" denilerek zikredilmiştir. Cevaplar için de "el-Cevap" şeklinde bir başlık konularak verilen cevap bunun akabinde anlatılmaktadır. Müellifin bazen kitap başlıklarının devamında sadece o konu hakkında ön bilgi verdiği görülmektedir.⁶³ Bu bilgiler çoğu zaman mesele denilmeden, bazen de mesele denilerek sunulmuştur. Ancak kitap başlıklarına bağlı olan alt başlıklarda da bunun örneğine

⁶³ Kitabu'z Zekat, Kitabu'l Eyman, Kitabu'l Buyu', Kitabu'r Rehin, Kitabu'l Kefalet, Kitabu'd Daman, Kitabu'l İkrâh, Kitabu's Şehâdet, Kitabu's Sulh, Kitabu'l Hudud, Kitabu'l Cinayet.

rastlayabiliriz.⁶⁴ Bazen de soru ve cevabın iç içe olduğunu da gözlemleriz.⁶⁵ Bunlar genellikle kitap başlıklarına bağlı alt başlıkların ilk suallerinde bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, mesele denilerek sadece bilgi verilmesi bu türdendir.

1. 7. 1. Soruların Düzenleniş Biçimleri

Yukarıda zikrettiğimiz gibi soruların muhtevası bir hayli geniştir. Bu sorular sadece fikhî konularla sınırlı kalmayıp aynı zamanda îtikad, muamelat, yargı konularında da dile getirilmiştir.

El-Fevâidü'l-Aliyye 'de birçok soru stili göze çarpmaktadır. Soruların özellikleri farklı olmasına rağmen ihtiva ettiği nitelik bakımından bazı noktalarda birleşmektedir. Bu sebepten biz, soruların düzenleniş biçimlerinde konunun daha iyi anlaşılması ve fazla ayrıntıya girmekle kaydıyla bu soru tarzlarını dört başlık altında sınırlamak istiyoruz. İncelediğimiz eseri "Sadece bilgi edinmeye yönelik sorular, sadece hüküm öğrenmeye yönelik sorular, iki üç madde zikredilip hangisinin daha müspet olduğuna dair sorular ve cevapların içinde meseleyi daha iyi anlatmaya yönelik sorular" şeklinde tanıtmaya çalışacağız.

1. 7. 1. 1. Sadece Bilgi Edinmeye Yönelik Sorular

El-Fevâidü'l Aliyye'de fetvaya sebep teşkil eden soruların en çok rastlanılan tarzlardan bir tanesi de bilgi edinmeye yönelik sorulardır. Bu tip sorular genellikle bir meselenin aslını öğrenmek, konunun mahiyetinin ne olduğu, istenen bilgiyle beraber sahihlik ve zayıflık derecesi, zikredilen hadis veya ibarenin nerede geçtiği, anlatılan bir meselenin dinde vuku bulup bulmadığı şeklinde tezahür etmiştir. İncelediğimiz kadarıyla bu başlık altında 105 fetva mevcuttur.⁶⁶ Bunların bab başlıklarına göre dağılımı farklılık göstermektedir. Bu fetvaların içerisinde geçtiği bab başlıklarına göre tasnifi şu şekildedir: Kitabu't taharet 3, kitabu's salât 10, kitabu'z zekât 1, kitabu's savm 2, kitabu'l hac 4, kitabu'n nikâh 2, kitabu't talâk 2, kitabu'l eyman 1, kitabu'l buyu' 2, kitabu'r rehin 1, kitabu'l vekâlet 1, kitabu'l mudarabe 1, kitabu'l vakıf 1, kitabu'l hazr ve

⁶⁴ Sultanın Emriyle Alakalı Olan Meseleler, Beyinatların Tercihıyla Alakalı Olan Meseleler, Ta'zirle Alakalı Olan Meseleler, Nafaka İle Alakalı Olan Meseleler.

⁶⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 72b-73a, 87a.

⁶⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b, 30b, 30b-31a, 32a, 33a, 34a, 35a, 35b, 36a, 36a-36b, 37a, 37b, 37b-38a, 39b, 40b, 42b, 43a, 48a, 48b, 53a, 55a, 56b, 59b-60a, 61a, 61a-61b, 62a, 63a, 63b, 63b-64a, 64b, 65b-66a, 66b, 66b-67a, 68b, 69b, 72b-73a, 73a-73b, 74a, 76b, 77a, 78a, 79b, 81b, 82a, 83a, 83b, 86a, 89a, 89a-89b, 90a, 92a, 93a, 93b, 94a, 94a-94b, 95a, 95b, 97b, 98b-99a, 99b, 100a-100b, 605, 101a, 101b, 102a.

ibaha 15, kitabu'l eşribe 1, kitabu'l kazâ 6, kitabu'd daman 3, kitabu'ş şehâdet 5, kitabu'l ikrar 1, kitabu'd da'va 3, kitabu'l hudud 2, kitabu's siyer 1, kitabu'd diyet 1, Mesâil-i şettâ 22, kitabu'l vesâyâ 4 ve kitabu'l ferâiz 10.

Fetvalar bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda genel şekliyle "Yağ ve pekmez müteneccis olup, ona ne miktar su ilave etmekle tathîr olur?" (Vr. 29b), "Sevb-i necis ne miktar gasl ile tâhir olur?" (Vr. 30b), "Evkât-i hams, salât-ı hamseye şart mıdır?" (Vr. 30b-31a), "İslam'da ilk eda olunan cum'a beyan olunmuş mudur ve cum'a tesmiyesinin hikmeti nedir?" (Vr. 31b), "Ramazan-ı şerif Resul-i Ekrem (sav)'in Medine-i Münevvere'ye hicretinden ne vakitte vâki' oldu?" (Vr. 36a), "Beyt-i muazzama ve Kâbe-i mükerreme kaç kere bina edildi? Tûl (uzunluk) ve arzı ne kadardır?" (Vr. 37a), "Yâ Şeyhülislam! Cariyenin hakkı olan mehir nedir?" (Vr. 39b) "Bey'den ikale fesih midir yoksa bey'i cedit midir?" (Vr. 48b), "Vasî ile vekil arasında fark var mıdır?" (Vr. 55a), "Eftinâ ya Şeyhülislam! Lezâizde tayyibâtın manası nedir?" (Vr. 61a), "Tırnağımı özürsüz kesmeyen rızkı dar olur derler. Bu vâki midir? Kütüb-ü fukahada kavî var mıdır?" (Vr. 62a), "Cizye kefereden kimin üzerine va'z olunur?" (Vr. 65b-66a), "Zimmînin üzerine hudûd iczâ' olunur mu?" (Vr. 68b), "Had ne kadardır?" (Vr. 86a), "Sünnet ne manaya itlak ve isti'mâl olunur?" (Vr. 93b) çeşitli konularda görüldüğü gibi bilgi almak için sorular zikredilmiştir.

Öte yandan bazı meselelerde ne yapılmasına dair bilgi istenmiştir. Bu fetvalarda sorular genel olarak, bir problemle karşılaşılmış ve bunun çözümü istenmekte bazen de nasıl davranılması ve nesnenin nereye sarf edileceğine yöneliktir. Özellikle eserin son bölümü olan ferâiz bahsinde ise "Nice olur" veya "Ne vechiledir" şeklinde çözümü istenen miras problemlerinin sonuca kavuşturulması istenmiştir. Bu hususlara örnek olarak; "Bir adam babasına dedi; ben senin evinde senle beraber oturursam karım üç talâkla boş olsun. Aynı zamanda babasıyla beraber oturmak istese, talâkın meydana gelmemesi için ne yapması gerekir?" (Vr. 40b), "Mürtehin fevt olup râhini dahi bilinmeyecek verese-i mürtehin rehine ne muamele eder?" (Vr. 53a), "Mahsulü senevî olan bir medreseye Zeyd müderris olarak ibtidasından tedris ve talim üzere olup birkaç andan sonra Amr'a tevcih olursa bâğâtan (üzüm bağları) olan a'şâr (öşür vergileri) ve muvazzafe olan rusûm-u muayyene ve a'şâr-ı hubûbâtı Zeyd ve Amr ne vech üzere muhasebe ederler?" (Vr. 59b-60a), "Harac, cizye, ehli zimmî ve harbîden bilâ darb alınan nesne nereye sarf olunur?" (Vr. 66b), "Zeyd hemşiresi Hind beynlerinde sülüs ve sülüsân vech üzere müşterek oldukları cariyeleri Zeyneb'i azad ettiklerinden sonra

Zeyneb fevt olup Hind ve Zeyd baba bir ammîzâdesi Amr'ı terk eylese kısmet-i terike ne vech üzeredir?" (Vr. 101a), "Zeyd terikemden Amr'a bir oğul hissesi gibi bir hisse verin deyu vasîyet idüb ba'dehu fevt olsa ve üç oğlunu da terk eylese kısmet-i terike nice olur?" (Vr. 101b) gibi soruları verebiliriz.

Müellife yöneltilen sorular, zaman zaman kavramlar hakkında bilgi edinmek istendiği gibi bazen de bir ibare verilip anlamının öğrenilmesi şeklindedir. Örnek olarak şu meseleler verilebilir: "Yevm, lisân-ı fukahâda ne vechile mürettebdir?" (Vr. 94a), "Azâb lisan-ı şer'î'de neye derler?" (Vr. 94b), "Lafzı beyan lisân-ı ehl-i şer'î'de ne manaya ıtlak olunur?" (Vr. 94a) "Kâfirin hakkı ile dâye yani dadının hakkı Müslüman'ın hakkından daha şerlidir. Afv mercû değildir demekten murad nedir?" (Vr. 63b-64a), "Çocuk salavât-ı hams için darb edilir sözüne binâen darbdan murad nedir?" (Vr. 89a).

Bazı sorular ise Arap lisanı hakkında bilgi edinme amacı taşımaktadır. Örnek olarak; "Kelime-i ف usulcülere göre ne manaya isti'mâl olunur?" (Vr. 93b) "Kelime-i حتى lisan-ı Arabî'de ne vecih üzere isti'mâl olunur?" (Vr. 93b), "Temenni için mevzu' olan lafız nedir?" (Vr. 93b), "Enva-i talebden olup istifham için mevzu' olan elfâz nedir?" (Vr. 93b-94a) gibi benzer sualler, hem eserin hacmini görmemiz hem de müellifin birçok alanda mütehasıs olduğunu anlamamız açısından önemlidir.

1. 7. 1. 2. Sadece Hüküm Öğrenmeye Dair Sorular

Eserde bir meselenin hükmünü öğrenmeye yönelik sorular sıkça görülür.⁶⁷ Bu soruların görüldüğü fetvalar, her konuyla ilgili olup birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz en çok göze çarpan sorular "Caiz olur mu?", "Lazım olur mu?", "Sahih olur mu?", "Vâki' olur mu?", "Kâdir olur mu veya kâdire olur mu?" şeklinde görülmektedir.

Bu şekilde ele alınan sorular, eserin yaklaşık üçte ikisini kapsamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için şu örnekleri zikredebiliriz: "Cenazeyi il'âm için çarşıda sala ve nida caiz olur mu?" (Vr. 33b), "Zeyd perşembe günü tesbih namazı kılmayı ve oruçlu olmayı nezretse önceki çarşamba günü oruçlu olup namazı kılsa caiz olur mu?" (Vr. 36b), "Bir adamın Müslüman çocuklarını kâfir olan bir sultaneye

⁶⁷Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 29b-30a, 30b, 31a, 31b-32a, 32a, 32b, 33a, 33b, 33b-34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b, 36b, 37a, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b, 43a, 43b, 44a, 44b, 45a, 45b, 46a, 46b, 47a, 47b, 48a, 48b, 49a, 49b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 52b, 53a, 53b, 54/1a, 54/1b, 54/2a, 54/2b, 55a, 55b, 56a, 56b, 57a, 57b, 58a, 58b, 59a, 59b, 60a, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71a, 71b, 72a, 72b, 73a, 73b, 74a, 74b, 75a, 75b, 76a, 76b, 77a, 77b, 78a, 78b, 79a, 79b, 80a, 81b, 82a, 82b, 83a, 83b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 88a, 88b, 89a, 89b, 90a, 90b, 91a, 91b, 92a, 92b, 93a, 95a, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b.

emzirtmesi ve Müslüman bir kadının kâfirin veledini emzirmesi caiz olur mu?" (Vr. 39b), "Zeyd sağîrin babası Amr, Zeyd'in malını bey' etmesi caiz midir?" (Vr. 45a-b), "Zeyd karısını boşamaya Amr'ı vekil ta'yin edip, Bekr yanında iken tatlîk eylese sonra vekil olan Amr icazet verse sahih olur mu?" (Vr. 41a), "Mehr-i mislin altında düşük bir mehir ile nikâh sahih olur mu?" (Vr. 39a), "Bir adam küfür lafızlarını kullanıp sonra tevbe etse, karısını tecdid-i nikâh etmek istese, kadın bundan kaçınmaya kâdir olur mu?" (Vr. 41a), "Zeyd müteveffânın vârisleri Amr'dan Zeyd'in sende malı var deyu dava idüb ispatları olmamakla vârislerden biri yemin verecek. Diğer vârisler de yemin teklifine kâdir olur mu?" (Vr. 43b-44a), "Bir kişi küçük kardeşi ile müşterek oldukları evde bir süre sakin olsa ufak kardeşin hissesi için abisine ücret vermesi lazım olur mu?" (Vr. 51a), "Bir adam şarap içerse karım boş olsun derse, hamrdan geri kalan sekri (sarhoş edici) şarapla talâk vâki' olur mu?" (Vr. 41a), "Adam eşine ben sana haramım yahut ben sana haram oldum diye talâka niyet eylese bâin talâk vâki' olur mu?" (Vr. 40a).

Bazen de soruların helal haram olan şeyler hakkında "Helal olur mu?", bir işlemin uygulanabilirliği açısından "Nâfiz olur mu?", özellikle evlilik konularında görülen beraber yaşamayı engelleyici durumlar için "Tefrik olur mu?", bir hüküm ve yükümlülükten kurtulmaya dair "Halas olur mu?", olay örgüsü anlatılıp sonucun bağlanmasına yönelik sorular için "Makbul olur mu?", hükümlerin anlatılıp mevcut ve nâfiz olabilmesi açısından "Hüküm olunur mu?" ve "Var mıdır?" ifadeleriyle ele alındığını görmekteyiz.

Yukarıda saydığımız bu soruların düzenleniş biçimlerine şu fetvaları misal olarak sunabiliriz: "Bir kişi zebh ettiği ineğin karnından tam azalarıyla bir yavru çıkarsa annesinin zebhiyle addolunup ekli helal olur mu?" (Vr. 61a), " Bir hususa şehâdet eden şahitlerin hasmı ta'dil olunmalarını talep eder ki, kadî çok öğrenmeye hevesli olmayıp tezkiyeden önce şehâdetlerini kabul ve mûcibince hükmeylese hükmü nâfiz olur mu?" (Vr. 72a), "Nasrânînin ümm-ü veledi olan bir kadın Müslüman olduğunda araları tefrik olur mu?" (Vr. 42b), "Zeyd Amr zimmetinde semeni mebi'den olan şu kadar akçesine Bekir bundan iki ay tamamına değin kefil belirlenmiş zaman için kefil olsa, iki ay geçtikten sonra Bekir kefaletten halâs olur mu?" (Vr. 53b), "Zeyd müslim ve ortağı Amr zimmî müşterek oldukları gulâmı azad ettiler deyu iki Nasrânî şehâdet eyleseler makbûl olunur mu?" (Vr. 70b), "Sağîr- sağîrelerin dedeleri İslam'a geldikte mezbûrelerin dahi İslam'ına hüküm olunur mu?" (Vr. 89b), "Timurtaşîyye'de bir adam birisinden bir bağ

iştirâ idüb bir müddet geçtikten sonra vakıf cihetinden bir kısmını istihkak edilse müşterinin muhayyerlik hakkı var mıdır?" (Vr. 48a).

1. 7. 1. 3. İki Veya Üç Madde Zikredilip Hangisinin Daha Müspet Olduğuna Dair Sorular

Bir mevzu hakkında iki üç madde zikrederek hangisinin şer'i bakımdan daha uygun olduğuna yönelik sorular 35 adettir.⁶⁸ Bu sorularda çoğunlukla iki bazen de üç şık arasından bir tercih yapılması istenmektedir. Zikredilen bu soruların konularına göre dağılımı şu şekildedir: Kitabu't taharet 4, kitabu's salât 7, kitabu'l eyman 1, kitabu'l hazr ve ibaha 3, kitabu'l udhiyye 1, kitabu'l kaza 2, kitabu'ş şehâdet 10, kitabu'l ikrar 2, kitabu's siyer 1, mesâil-i şetta 4.

Bu konuda ele alınan soru tarzlarının büyük bir kısmı; "Memnu' mudur yoksa meşru' mudur?" (Vr. 29b), "Eda mı yoksa kaza mı? (Vr. 31a), "Namazın geri kalanında kıraatle mi eder yoksa bilâ kıraat mi eder? (Vr. 32b), "Tek sayılı olması mı lazımdır yoksa, yoksa çift olsa da kifayet eder mi?"(Vr. 33a), "Beynehümayı tercihe beyan oluna?" (Vr. 33b), söz konusu dirhem "Şer'î midir yoksa örfî kullanılan akçe midir?" (Vr. 65b), "Kişinin aynı pahaya iki koyunu iştirâ idüb udhiyye etmesi mi daha efdal yoksa aynı fiyata fahir (şa'şalı) koyunu iştirâ idüb udhiyye etmesi mi?" (Vr. 69b), "Kimin beyyinesi evladır, kimin beyyinesi makbul olur veya itibar kimin kavline olur?" (Vr. 80b, 81b, 82a) vb. şekilleriyle ifade edilmektedir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi bu soruların düzenleniş biçimlerinde ikili bir tercih gayesi güdülmektedir.

Bazı meselelerde ise üç madde zikredilip bunlar arasında bir tercih yapıldığı görülmektedir. Bu şekildeki sorular, "Sukut mu, mukâvemet mi yoksa muâvenet mi lazımdır?" (Vr. 73a), "Edâ-i kâmile mi, edâ-i kasıra mı yoksa edâ-i müştebeh midir?" (Vr. 98a-98b) şeklinde ifade edilmiştir.

Genel olarak bu başlık altında ele aldığımız soruların ifade ediliş şekilleri, herhangi bir meselede kendisiyle ilgili birkaç husus bulunup, bu meselenin hangi hüküm kapsamına dâhil olursa Şârî'nin gayesine ve şer'i normlara daha uygun olacağını yansıtmaktadır.

⁶⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 29b, 30a, 31a, 32a, 32b, 33a, 33b, 35a, 44a, 65a, 65b, 69b, 72b, 73a, 80b, 81a, 81b, 82a, 90b-91a, 93a, 94a-94b, 97a, 98a-98b.

1. 7. 1. 4. Cevapların İçinde Meseleyi Daha İyi Anlatmaya Yönelik Sorular

El-fevâidü'l Aliyye'de dikkatimizi çeken diğer bir soru biçimi de cevapların içerisinde ifade edilenlerdir. Bunlar toplam 23 meselede karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹ Bu soruların ortaya konuluş biçimi ikinci bir aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak konuyla ilgili asıl mesele sorulur, akabinde cevap verilir. Daha sonra ise müellifimiz ek açıklama yoluna başvurmuştur. Bu işlemi ise başka bir soru aracılığıyla sağlamaktadır. Bu sorular ise genel şekliyle "Suret-i mezburede", "Suret-i cevabda" ve "Bu surette" gibi kelimelerle ifade edildiği gibi ayrıca "İfade" denilerek veya başlı başına yeni soru getirilerek oluşturulmuştur. Verilmek istenen bilgi, nakil veya hüküm ise zikredilen ikinci sorunun cevabında aktarılmaktadır.

Yukarıda anlatılan soru şeklinde müellifin özel bir ifade tarzı bulunmaktadır. İlk meselede sorulana verilen cevapta kapsam tamamlanamamıştır. Bu nedenle ikinci bir soru ile meseleye ilişkin ek bilgiler verilmiştir. Bunu yapmasının sebebi ise verilen ilk fetvanın yanlış anlaşılma sebebiyet verecek olması, benzeri meselede hükmün nasıl olacağına akla gelmemesi, hükmün ortaya konması açısından birinci soruda zikredilen ile ikinci soruda beyan edilenin farkının ortaya konması ve ifade edilen hükmün aksi bir hali söz konusu olursa hükmün nasıl teşkil edeceği gibi meselenin anlaşılmasına engel olabilecek bazı nedenlerdir. Dolayısıyla müellif meselelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için böyle bir yola başvurmuştur.

Nisâri Ali Efendi bu tarz soru biçimlerinde bazen sırf bilgi vermek istediği için soruları ona göre tanzim etmiştir. Misal; "Sevb-i necis ne miktar gasl ile tâhir olur?" sorusuna "Üç kere gasl ile tâhir olur " cevabını vermiştir. Akabinde ise "Bu surette bir gaslde ne mertebe sıkılmak gerekir?" sorusunu ifade etmiştir.⁷⁰ Burada Ali Efendi yıkama işlemi hakkında hem biraz bilgi vermek istemiş hem de bir işin tamamlanması hakkında zihinde soru işareti bırakmamayı gaye edinmiştir.

Dikkatimizi çeken diğer bir husus ise, müellifin soruya ilişkin verdiği ilk cevabı genişleterek naklî delillerle bilgiyi ispatlama yoluna başvurmasıdır. Örneğin; "Zeyd Amr'a söylemem ki diye yemin edip Amr bu esnada ölse, Zeyd ise Amr'ın meyyitine tekellüm etse hânis olur mu?" sualine cevaben "Yemini bozulmuş olmaz. Zira tekellümden maksat anlamaktır." denilmiştir. Devamında ise "Sureti cevabda

⁶⁹Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b, 32b-33a, 44a, 45a, 46a, 46b, 47b, 49b, 51a, 54/1a, 54/1b, 55b, 56a, 65a, 68b, 70b, 71a, 73b, 77b, 79a, 83b, 89b, 101a.

⁷⁰Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

tekellümden murad ifhamdır. Mevt ona münâfidir." ifadesiyle mesele genişletilmiştir.⁷¹ Ardından ise Kur'an-ı Kerim ve sünnetten bu konuyla ilgili delil getirilerek şüphey mahal bırakılmamıştır.

Bazen ise hükme sebep teşkil eden vasfın değişmesi halinde, hükmün değişeceğini ikinci bir soru getirilmesinden anlamaktayız. Misal; karz olarak yapıp daha sonra bey'e çevrilen bir akitte semenin müeccel ödenmesi üzerine akdin fasid olacağı ancak; peşin ödenmesi üzerine ise akdin caiz hale geleceği zikredilmiştir. Burada yapılacak işlemin ise yeden bi yedin (peşin) olması gerektiği ifade edilmiştir.⁷²

Bu başlık altında dikkatimizi çeken diğer farklılık ise, birinci soruda dile getirilen şeyin kendisine benzer cinslerle karıştırılmaması için aralarında olan farklar belirtilmiştir. Örneğin; altın ve gümüşten olan bir kâse ve aynı cins şeylerin başka bir kâse ile vezn olmaksızın satışı caiz görülmemiştir. Çünkü burada fazlalık söz konusu olmaktadır. Ancak bu alışverişin nerede caiz olduğunu "Suret-i mezburede bakır, sarı para ve demirde aynı mıdır?" sorusuyla ifade etmiştir. Dolayısıyla ilk meseledeki altın ve gümüş ile peşinden zikredilen ikinci meselede bakır, sarı para ve demirin aynı olmadığını "Bunlarda vezn mansus aleyh değil, örfidir. Değişim kabul eder." cevabıyla müellif ifade etmiştir.⁷³

Öte yandan bazı meselelerde görüş farklılıkları varsa bunlara delil getirilmiştir.⁷⁴ Bunun yanı sıra verilen hükmün aksine bir hüküm varsa ikinci sualde bu dile getirilmiş ve delilleriyle birlikte anlatılmıştır.⁷⁵

1. 7. 2. Cevapların Düzenleniş Biçimleri

Fetvalar düzenlenirken her problem veya duruma ilişkin soruların kendine özgü bir şekilde ifade edildiği gibi, yanıt olarak cevapların da belirli bir tarzda verildiği görülmektedir. İncelediğimiz eserde Nisâri Ali Efendi'nin verdiği fetvalarda nasıl cevaplar izlediğini bu başlık altında görmeye çalışacağız. Müellif cevabı zikretmeden "el-Cevap" diye bir başlık açmış bu ifadenin devamında ise meseleye ilişkin söyleyeceği şeyleri dile getirmiştir. Biz de bu cevapların düzenleniş biçimlerini; "Tek kelimeyle hükmün verildiği cevaplar, meselelere kısa açıklamayla yetinilmeyip açıklama yapılan cevaplar, meselelere nakil yapılarak verilen cevaplar ve meselelere

⁷¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a.

⁷² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁷³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

⁷⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 68b.

⁷⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 71b.

cevap verirken birkaç görüş zikredip aralarında tercih yaptığı cevaplar" olmak üzere dört başlık altında sunmayı uygun bulduk. Eserin cevap yönü çok çeşitli olup, fazla detaya girmemeyi eserin daha iyi tanıtımı açısından gerekli gördük. Zira konuyla alakalı gerek gördüğümüz ayrıntılı bilgileri ilgili olduğu başlıklar altında ifade etmeye çalışacağız.

1. 7. 2. 1. Tek Kelime İle Hükmün Verildiği Cevaplar

Eserde fetvaya konu olan meselelere cevap verilirken tek kelimelik hükümlere çoğu zaman rastlarız. Değerlendirmemize göre *el-Fevâidü'l-Aliyye*'de meselelere bu biçimde verilen cevapların sayısı 138'dir.⁷⁶ Ancak bizim tek kelime ile hükmün verildiği cevaplar başlığından kastımız tamamen tek kelimeyi değil, kısa cevabı da kapsamaktadır. Bu cevaplar çoğu zaman bir kelime ile ifade edilmekte, bazen ise bu kelimenin yanına ilaveler yapıldığı da görülür. Bu ilaveler ise bir satırı geçmeyecek kısalıktadır. Zira bir satırdan fazla olan cevapları, meselelere kısa cevapla yetinilmeyip açıklama yapılan cevaplar başlığı altında zikredeceğiz.

Tek kelime ile verilen cevapları görmemiz açısından; bir meselenin dini hükmüne yönelik verilen cevaplarda "Caizdir, caiz olmaz", şeriatın uygun görüp veya görmediği hususlarda "Menduptur, mekruhtur ya da ihlâstan baîd (uzak) olur", bir şeyin geçerliliği ve kabul edilebilirliğine yönelik cevaplarda ise "Olur, olmaz, lâzım olur, olunur, olunmaz, vardır, değildir, tasdik olunur, itibar olunur, yoktur veya bir beis yoktur." gibi kelimelere yer verilmiştir.

Öte yandan eserin birçok meselesinde görüldüğü gibi, bu cevaplarda da çoğunlukla atıf yapılan kaynaklar verilmiştir. Müellifin bu kaynakları vermesinden anladığımız "aslında sadece olur olmaz diye fetva vermiyorum. Bu meselenin membaı, falan eserin falanca yerindedir. Oraya müracaat edebilirsiniz." mahiyetindedir. Bundan hareketle tek kelimeyle cevap zikredilse bile sıradan meseleler hariç, kaynaklara atıf yapılmış ve atıf yapılan görüşe binaen fetvanın sübutu pekiştirilmiştir. Örneğin; "Bir adam birisini belirli bir miktar üzere bir sene çalışmak müddetiyle kiralasa, bu sürede çalışan kişi hasta olup bir ay sürse, işveren bir ay hasta olduğu müddeti gizli tutup tam ücret vermeye kâdir olur mu?" meselesinde "Olur" denilmiş ve aynı zamanda

⁷⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b, 31a, 32b-33a, 39b, 41a, 41b, 42a, 44a, 44b, 45a, 45b, 48b, 49a, 49b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 52b, 53b, 54/1a, 54/1b, 54/2a, 54/2b, 55a, 55b, 56a, 56b, 58a, 58b, 59a, 59b, 60, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 65a, 65b, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71a, 71b, 72a, 72b, 73a, 73b, 74a, 74b, 75a, 75b, 77a, 78a, 79a, 79b, 80a, 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83a, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 90a, 92a, 92b, 95a, 99b, 101a.

Tatarhâniyye'ye atıf yapılmıştır.⁷⁷

Yine dikkatimizi çeken başka bir özellik, cevaplara kısa bir açıklama getirilmiş olmasıdır. Misal olarak; "Medyûn-ı mahbûsun dâyininden seccân (gardiyan) ücreti talebine kâdir olur mu?" sorusuna cevaben "Olur. Ücret-i sicn ve seccân zamanımızda rabbü'd deyn üzerine gerekir. *Hızânetü'l-Fetâva*'da geçtiği gibi." denilerek kısa bir açıklama ile mesele daha iyi ifade edilmiştir.⁷⁸

Bazen de kısa cevap ile hüküm verilirken bir şarta bağlanarak verildiği görülür. Mesela; "İki kişiden biri müşterek oldukları değirmenden hissesini sattığında şüf'a talebi sahih olur mu?" sorusuna "Arsası mülk ise olur." denilmiştir.⁷⁹

Kitabu'ş şehâdet bölümünde, birkaç kişiden sadır olan beyyinelerin zikredildiği meseleler de vardır. Müftüden ise bu beyyineler arasında kimin beyyinesinin evla veya makbul olduğuna dair bir fetva istenir. Cevap olarak ise müftünün kısa bir cevapla "Şunun beyyinesi evladır, şunun beyyinesi makbul olur" şeklinde fetva verdiğini müşahede etmekteyiz. Örneğin; "Zeyd Amr'ın yedindeki hamala istihkak iddia idüb ikisi de milk-i mutlak iddiasıyla ikâmet-i beyyine eyleseler hangisinin beyyinesi daha evlâdır?" sorusuyla müftüden bir görüş beyan edilmesi ve delil getirilen beyyinelerin hangisinin tercih edildiği sorulmuştur. Cevaben ise "Hâricin beyyinesi evlâdır." şeklinde fetva verilmiştir.⁸⁰

Bu tarz cevapların genel özelliklerine baktığımızda soruyla çoğu zaman paralellik arz etmektedir. Soruda "Kadir olunur mu?" hitabına cevap olarak "Olunur", "Fayda eder mi?" sualine ise "Eder" denilmiştir.⁸¹ Bu paralellik, benzeri diğer cevaplarda da görülmektedir. Dolayısıyla sorunun geliş şekline göre cevapların düzenleniş biçimleri oluşturulmuş ve uygun bir dille cevap verilmiştir.

1. 7. 2. 2. Meselelere Kısa Cevapla Yetinilmeyip Açıklama Yapılan Cevaplar

Cevapların düzenleniş biçiminde bu başlık altında değerlendirdiğimiz fetva sayısı oldukça fazladır. Bu meselelerin fıkıh bölümündeki toplam fetva sayısına kıyasla %50 oranında olduğunu söyleyebiliriz.⁸² Bu fetvalar verilirken cevap kısımları bir şeyi

⁷⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b.

⁷⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

⁷⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48b.

⁸⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 81a.

⁸¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 79b.

⁸² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a, 35a, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b, 43a, 43b, 44a, 44b, 45a, 45b, 46a, 47b, 48a, 48b, 49a, 49b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 52b, 53a, 53b, 54/1a, 54/1b, 54/2a, 54/2b, 55a, 55b, 56a, 56b, 57a,

bütünüyle açıklamaya yönelik olduğu gibi, sebep ve şart ilişkisini de ortaya koymaktadır. Zira cevabın ilgili olduğu sebep ve illet gibi gerekçeler sunulmadığında eksik bilgi hâsıl olacak ve fetvaya muhatap olan kimse haricen başka bir müftü veya kaynağa ulaşma ihtiyacı hissedecektir. Bu sebeple cevapların karşı tarafı ikna edici ve doyurucu olması göz önünde bulundurulurken bilgi verilmiştir.

Kısa cevapla yetinilmeyip açıklama yapılan cevapların birçok şekilde ele alındığı görülmektedir. Örnek mahiyetinde şu meseleleri zikredebiliriz: "Zeyd Amr'dan fasid alışverişle aldığı bir köleyi azad veya hibe yahud satıp teslim etmesi sahih olur mu?" sorusuna cevaben "Olur. Ancak kıymeti üzerine olmakla hakk-u fesih sâkit olur." denilmiştir.⁸³ Yine "Şart-ı vâkıfta yok iken kadî bir vakfa kayyum nasb etse, ecr-i misli miktarı vazifede kalsa malum mezkûre kıymeti helal olur mu?" sorusuna cevaben ise "Olur. Kadî bir vakfa yönetici atayıp, onun için belirli bir ücret belirlese vâkıf buna şart koşmasa bile ecr-i misil kıymeti ona helal olur." denilmiştir.⁸⁴ Diğer bir meselede "Zeyd sefere gider oldukça ehl-i beyti ile veda' etmek caiz ve hakkında eser var mıdır?" sorusuna cevap olarak ise "Caizdir. Resul-ü Ekrem Hazretleri hîn-i seferlerinde ehl-i beyti ile veda' idüb âhir veda' ettikleri Fâtıma ve geldiklerinde evvel mülâkâ oldukları Fâtıma olurdu. Meşâhir-i kütüb-ü ehâdiste musarrahtır." denilmiştir.⁸⁵ Bu örneklerden anlaşıldığı üzere cevapların caiz, olur, olmaz vb. şekilde bir kelimeyle ifade edilmesinin yanında ek bilgiler de verilmiştir.

Öte yandan cevapların sadece bir şekilde geldiğini söyleyemeyiz. Bu cevapların verildiği meselelerdeki soru kalıpları çok çeşitlidir. Bu meselelere karşılık, bazen bilgi bazen de hüküm vermeye yönelik cevaplar aktarılmıştır. Misal olarak; "Yemin eden Zeyd'in kendisi doğrudan hânis olup, vekil atayıp vekilinin fiiliyle hânis olmadığı ahkâmı beyan oluna?" sorusuna, cevaben "Alışveriş, satım, kira, sulh ani'l mal, kısmet ve husumet ve evladını darb bu ahkâmlarda yemin ettiğinde kendisi yaparsa yemin bozulur. Ancak vekil tuttuğu şahıs yaparsa yemin bozulmaz." denilmiştir. (Vr. 43a) Burada yemin bozulması bahsinde müvekkil ile vekilin hakkında ahkâm öğrenilmek istenmiştir. Cevapta ise bunların farkları ve yemin edeceği yerler ayrıntılı olarak

57b, 58a, 58b, 59a, 59b, 60a, 60b, 61a, 61b, 62a, 62b, 63a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71a, 71b, 72a, 72b, 73a, 73b, 74a, 74b, 75a, 75b, 76a, 77b, 78a, 78b, 79a, 79b, 80a, 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83a, 83b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 88a, 88b, 89a, 89b, 90a, 90b, 91a, 91b, 92a, 92b, 93a, 93b, 94a, 94b, 95a, 95b, 96a, 96b, 97a, 97b, 98a, 98b, 99a, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b, 102a.

⁸³ Nisâri, el-Fevâidü'l-Aliyye, vr. 46b.

⁸⁴ Nisâri, el-Fevâidü'l-Aliyye, vr. 58b.

⁸⁵ Nisâri, el-Fevâidü'l-Aliyye, vr. 95b.

aktarılmıştır. Yine "A'lâsı (üstü) dar, altı on'a on olan bir havuzun içine necaset düşüp üstü mütenecis olsa su pâk olur mu?" sorusuna "Olur. Eğer necaset esfeline müntehâ olduysa, üstü kirlenip altı ona on olan yere ulaşırsa su tâhir olur." cevabıyla meselenin hükmü açıklanmış ve suyun pâk olacağı hükmü belirtilmiştir. (Vr. 30a)

Kitabu't talâk bölümünde ise bazen kişinin boşama lafzını kullandığı veya bunu bir şarta bağladığı daha sonra da bundan pişman olduğu anlatılmıştır. Müftüden ise bu işten kurtulmaya bir çare sadedinde fetva istendiği görülmektedir. Müellif ise bu tarz sorulara cevap olarak bir durum değerlendirmesi yapmış ve buna bir çözüm aramıştır. Mesela; 40b numaralı varakta "Bir adam babasına dedi; ben senin evinde senle beraber oturursam karım üç talâkla boş olsun. Aynı zamanda babasıyla beraber oturmak istese, zevcesine talâkın vâki olmaması için ne yapması gerekir?" sorusuna müfû, "Karısını bir bâin talâkla boşayıp ardından iddet bitimini bekler. İddet bittiğinde karısıyla birlikte babasının evine girer ve babanın evinde babasıyla beraber oturur. Sonra tekrar nikâh kıyar evlenir. Geriye kalan diğer talâk haklarını başka yerde tasarruf eder. Böylece kadının bir başkasıyla evlilik yapma ihtiyacı olmadan mesele çözülür." cevabını vermiştir. Bu cevabıyla müftü aslında şahsa bir çıkış yolunu göstererek adamın karısını üç talâkla boşamasına engel olan bir çözüm sunmuştur.

Diğer yandan cevaplar zikredilirken meselenin önemine veya kapsamına binaen açıklamaların kısalığı ve uzunluğu da değişmektedir. Genellikle hükmü açıklamaya yönelik cevaplarda bu ölçü birkaç satırı geçmemektedir. Bilgi vermeye yönelik cevaplar ise bazen yarım ya da bir sayfa civarında bir yer kaplamaktadır. Lakin her bilgi verilen yerde bu tutum söz konusu değildir. Dediğimiz gibi konunun önemi ve kapsamı bu cevabın da miktarını oluşturmaktadır. Mesela; "Beyt-i muazzama ve Kâbe-i mükerreme kaç kere bina edildi? Tûl (uzunluk) ve arzı ne kadardır? Mescid-i Haram ve gayrıyla alâ vechi't-tafsîl beyan buyrula." (Vr. 37a) sorusuna takriben yarım sayfalık bir cevap zikredilmiştir.

Bazen cevap olarak istenen şeyin cinsi ifade edilmiştir. Bu sebeple, hükme etkisi olan şey ortaya konulmak istenmiştir. Örneğin; "Cünüp olan kimesne (kimse) mazmaza ve istinşak ettikten sonra matar-ı şedîd ile azasını gasl eylese pâk olur mu?" sorusuna "Olur. Çünkü su akarsudur." (Vr. 30a) denilerek suyun cinsi açıklanmıştır. Dolayısıyla yağmur suyuyla gusül abdesti almanın bir sakıncası olmayacağı anlatılmıştır.

Konumuzla alakalı cevaplarda görülen bir diğer husus, benzer meselelerde görüldüğü gibi cevapların altında "Faide" denilerek ek bilgiler verilmesidir. Bunlar

genellikle mevzuuyla alakalı bir fıkıh âliminden görüş, belirli bir kaynaktan nakil veya akfî çıkarsama niteliğindedir. Verilen ilave malumatlar sayesinde, hem mesele hem de zihinde kapalılığa yer veren bir durum söz konusu olmamaktadır. Örnek olması açısından; 36a numaralı varakta "Kable'n nevm salât-ı ıŝâdan sonra Zeyd'in kıldığı salât-ı nafilâ teheccüdden addolunur mu yoksa ba'den nevm olmak lazım gelir?" sorusuna karşılık, "Maduddur. Gece namazının mendûbâtandır. Şöyle ki bunun üzerine çokça hadis vârid olmuştur. Onu yapan içinde birçok ecir ifade edilmiştir. Taberânî merfû olarak rivayet etmiştir ki; koyun sağımı kadar da olsa gece namazı gerekir. Yatsı namazından sonra kılınanlar gecededir. Bu sünnetin yatsı namazından sonra ve uykudan önce nafilâ ile meydana geleceğini ifade eder." cevabı verilmiştir. Bunun ardından ise faide adıyla bir başlık açılmış ve bu başlık altında "Kenzü'l ibad'da Avarif'den naklen bilinenlerdendir ki; Hz. Peygamber yatsı namazından sonra iki rekât oturarak namaz kılar ve Zilzal ve Tekâsür surelerini okurdu. Başka rivayetlerde Zilzal ve Kâfirun surelerini okuduğu vardır." bilgisi verilerek konuya hadisten bir örnek getirilmiş ve cevap zenginleştirilmiştir.

Müellifin cevap verirken "Faide" gibi açıklamalarından biri de "Tekmile"dir. Bunun örnekleri nüshanın birçok yerinde geçmektedir. Eserimizin 89b numaralı varasını incelediğimizde, "Yedi yaşına baliğ olan mümeyyiz âkil olup İslam'a gelse İslam'ı sahih olur mu?" sorusuna cevaben, "Olur denilerek Hz. Ali'nin yedi yaşında Müslüman olduğu" örneği zikredilmiştir. Buna ilaveten isminden anlaşılacağı gibi, tekmile başlığıyla "Mümeyyiz âkil sabînin İslam'ına hüküm olunur. Çünkü Hz. Peygamber (sav) Hz. Ali'nin beş veya yedi yaşında iken İslam'ını sahih görmüştür." bilgisi aktarılmıştır. Bu sayede ilk cevap verilirken zikredilen malumatı destekleyici ve delil mahiyetinde bir örnek sunulmuştur.

Nisâri Ali Efendi nadiren de olsa hüküm verdiği cevaplarda Arapça açıklamalara yer vermektedir. Bunlar bir Arapça konusunu anlatma şeklinde değil, bir kaidenin hükme etkisi şeklinde anlaşılmaktadır. Misal; "Zeyd Amr'a eğer şu eşyayı bir ehade (kişiye) giydirirsen zevcem boş olsun dese, sonra o eşyayı Amr kendisi giyirse yahut Zeyd'e giydirse talâk vâki' olur mu?" sorusunun cevabında "Amr kendi giydikte talâk vâki' olmaz. Zira Amr muhatap marifedir. Nekra tahtına dâhil olmaz. Ama Zeyd'e giydirse talâk vâki' olur. Zira Zeyd nekradır. Ehadin tahtına dâhil olur. Marife nekranın tahtına girmez. Ancak cezada kullanılan marifeler hariç." açıklamasına yer verilmiştir. Buradan anlıyoruz ki hükmü etkileyen Arapça dil kaidesi vardır. Bundan dolayı müellif

buraya bir açıklama getirmek istemiştir. Zira meselede görüldüğü gibi "ehad" bir kişi anlamında kullanılan kelimenin kapsamına kimin dâhil olup olmadığı açıklanarak hükümde varılan sonuç belirtilmiştir. (Vr. 41a-41b)

1. 7. 2. 3. Meselelere Nakil Yapılarak Verilen Cevaplar

Nisâri Ali Efendi *el-Fevâidü'l-Aliyye adlı* eserinde genellikle nakillere yer vermiştir. Osmanlı devletinde padişah fermanıyla müftülere yönelik, Hanefî mezhebi içinde müftâ-bih olan görüşle fetva verme emrinin olması, Nisâri Ali gibi birçok müftünün eserinde kaynak göstermesi ve nakil yapmasını zorunlu kılmıştır.⁸⁶ Müellifimiz ise 84 cevapta nakile başvurmuştur.⁸⁷ Burada nakil ile kaynak göstermeyi biz farklı değerlendirdik. Çünkü çoğu cevabında önemli eserleri kaynak göstermiştir. Atıf yapmadığı mesele sayısı oldukça azdır. Oysa nakilde kaynak göstermekten ziyade, o kitaptan bir metni veya görüşleri alıntılamıştır. İşte bu başlık altında değerlendirmeye tabi tuttuğumuz konu, meselelere nakil yapılarak neler kazandırılmış, hangi eserler asıl kabul edilmiş, hangi isimler ön plana çıkmış, Ali Efendi'nin en çok müracaat ettiği kaynakların neler olduğu gibi etkenlerdir.

Müellifin nakil yaptığı cevaplarda en çok Hanefî mezhebinin en önemli üç imamı olan Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'den görüşler nakledilmiştir. Bu nakiller sadece bir kişi, bazen iki bazen de üçünün görüşlerinden nakil verme şeklindedir. İttifak edilen diğer hususlarda ittifaklar bildirilmiştir. Görüş ayrılığı varsa buna da yer yer işaret edilmiştir. Örnek olarak; 52b numaralı varakta şu nakli zikredebiliriz:

Mesele: Zeyd ve Amr Bekir'in bir miktar buğdayını gasb-ü ekl eyleseler ol buğdayın mislini misli munkatı oldukça (yani çarşı pazarda satılamaz hale geldiğinde) husumette olan kıymetini onlardan talebe kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. İnsanların ellerinde misli munkatı' oldukça kıymeti gâsıb üzerine düşer.

Nakil: İmam-ı A'zam'a göre husumet günündeki kıymeti ile tazmin edilir. Ebu Yusuf'a göre ise gasb günündeki kıymetiyle tazmin edilir. İmam-ı Muhammed'e göre munkatı' olduğu gündeki kıymetiyle mazmun olur. Bu hükümler misliyyatta geçerlidir.

⁸⁶ Keskin, "*Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili*", 34.

⁸⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a, 30b, 32a, 33b, 34b, 35a, 35b, 36b, 37a, 39a, 39b, 40a, 40b, 43b, 44b, 45b, 47b, 48a, 48b, 50a, 52b, 53a, 54/1a-b, 54/1b, 57a, 57b, 58b, 60a, 61a, 62a-62b, 63a, 63b, 64a, 65a, 65b, 68b, 69a, 72a, 72b-73a, 75b, 76a, 76b, 77a, 77b, 78b, 79a, 79b, 81b, 85b, 86a, 86b, 88a, 88b, 89a, 90b-91a, 91b, 92b, 93a, 93b, 95a, 98b-99a, 100a-100b.

Kıyemiyatta ise gasb gününde icmâ vardır. Tebyinü'l-Hakâik ve diğerlerinde geçtiği gibi.

Görüldüğü üzere misliyyatta farklı görüşler ileri sürülürken, kıyemiyatta ise gasb gününe itibarda ittifak olduğu belirtilmiştir.

Cevaplarda sadece bir eserden nakil yapıldığı da görülmektedir. Örneğin 34b numaralı varakta "Bir kimsenin cesedi dağda veya sahrada bulunsa, onun Müslüman mı veya kâfir mi olduğu bilinmese, bu kişinin cenazesi kılınıp Müslüman mezarlığına defnedilir mi?" sorusuna cevaben, "Bazı meşâyih indinde darü'l-İslam'da (Müslüman ülkesinde) bulunduğu göre yıkanır ve namazı kılınır. Surretü'l-fetva'da *İnâye*'den naklen tasrih buyrulur ki: Bu kişinin etine nazar olunur. Eğer sarı veya sarıya meyilli ise namazı kılınır. Eğer beyaz ise kılınmaz. Yine kulağının içine su dökülür içine akarsa Müslimdir ve namazı kılınır. Eğer dışarısına akarsa namazı kılınmaz." nakli yapılmıştır. Tabii ki bu değerlendirmelerin objektif verilere istinat etmediği, dönemin bazı telakkilerini dile getirdiği aşikardır.

Nisâri Ali Efendi Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e atıf yaparken bazen onları farklı isimlerle değerlendirmiştir. Ebu Hanife'ye "İmam-ı A'zam", Ebu Yusuf'a "İmam-ı Sâni", İmam-ı Muhammed'e "İmam-ı Rabbânî" ⁸⁸ mahlaslarını kullanmıştır. Ayrıca Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e "İmameyn", Ebu Hanife ile İmam-ı Muhammed'e "Tarafeyn" isimlerini kullandığını görürüz. Bazen ise Ebu Hanife ile Ebu Yusuf bir görüşte ittifak halinde olup İmam-ı Muhammed'den farklı bir görüş zikrediliyorsa Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a "İmameyn" dediği de olmuştur. ⁸⁹

Bazen ise bir isim veya eserden nakil yerine birkaç kişi veya kaynaktan nakil yaptığı da vâki olmuştur.

Mesele: Cenazeyi i'lâm için çarşıda sala ve nida caiz olur mu?

el-Cevap: İhtilafı olan bir meseledir.

Nakil: Bazıları musibeti bildirdiği için mekruh görmüşlerdir. Ancak bazı müteahhirun terğib için mutlak hasen demişlerdir. Sahih olan da budur. Hindüvânî ve Zâhidî'de caiz, diğer kaynaklarda caiz olmadığı söylenmiştir. Çünkü o cahiliye âdeti demişlerdir. Zikirle sesi yükseltmek mutlak caiz değildir. *en-Nihâye*'de zikredildiğine göre Hz. Peygamber sizden birisi öldüğünde beni namaza çağırın ve bana bildirin sözüne nazaran ezan bundan istisnadır. Bazı müteahhirun çarşıda nidayı terğib için güzel buldu. O sahih

⁸⁸ Nisâri, el-Fevâidü'l-Aliyye, vr. 52a, 69a.

⁸⁹ Nisâri, el-Fevâidü'l-Aliyye, vr. 32a.

olandır. Bazıları ise musibeti bildirdiği nidayı kerih gördü. Hindüvânî dedi ki: Çarşıda nida edilmez çünkü o cahiliye âdetidir. Ancak âlim veya zâhid ölürse caizdir. Minberin sahibi dedi ki: Bazılarının bazılarına bildirmesi için çarşıda nida ve zikirle sesi yükseltmek kerih görülür. Onların sözü de şöyledir; "her diri ölecek" vb. şeyler hepsi bidattir. Timurtâşî'de ise zikirle sesi yükseltmek ve kıraat eylemek kerih görülür. Çünkü o kitabının fiilidir denilmiştir. *Hülasanın* sahibi der ki; öncesinden musallaya gidip cenazeyi beklese İmam-ı Muhammed'e göre o kerih olur. Halvânî ise izdiham hali dışında diye tevil eder.⁹⁰

Bu fetvada Hindüvânî, Timurtâşî, Halvânî ve Zâhidî gibi şahısların görüşlerine yer verilmiş, *en-Nihâye* gibi kaynaktan da nakile başvurulmuştur. Hem konu hakkında ne kadar farklı görüşler varsa zikredilmiş hem de cevabı zenginleştirme yoluna gidilmiştir.

Öte yandan nakil yapılan cevaplarda isim zikredilmeden "Bazıları" ifadesiyle görüşler verilmiştir.

Mesele: Başka bir diyarda olup yaşadığı veya öldüğü bilinmeyen zimmî bir adamın eşi, İslam ile müşerref olduğunda kocasına İslam dinine girmesi teklif etmek ister. Ama adamın yeri izi belli değildir. Bu durumda kadının kadını tefrik etmesi ve başka birine nikahlaması caiz midir?

el-Cevap: Kadın Müslüman olsa ve onun kocasına sefere çıktığı için ulaşılamasa onun gâib olan kocasına hâkim Müslümanlığı teklif edemese bazı ulema dedi ki: Eğer kocanın gittiği yer sefer müddetinden uzak bir yerdeyse teklif etme konusunda acziyet ortaya çıktığı için hâkim bunların arasını ayırabilir. Bazıları da dediler ki; bu caiz olmaz. Rivayette bu şekilde gelmiştir. Bazıları ise diyorlar ki; caiz olur, kocanın bulunduğu yeri hâkim bilmiyorsa o durumda acziyet ortaya çıkarabilir. Acziyet sabit olduktan sonra bu görüşe itimat ve fetva vermek caizdir. (*Hızânetü'r-rivâyât*)⁹¹

Bu nakilde ulemadan nakiller getirilmiştir. Herhangi bir isim veya kaynak zikredilmemiştir. Lakin bu bilginin nerede bulunacağına dair *Hızânetü'r-rivâyât* adlı esere atıf yapılmıştır.

Müellif meselelere dair çeşitli görüşleri cevabında naklederken, bilginin hangi kaynaktan geçtiğine dair bazen sadece eser ismi zikretmiş, bazen ise şu kitabın falanca

⁹⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 33b.

⁹¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 39a.

babının şu faslında gibi kaynak eserin tam yerine işaret etmiştir. Eserde bunun örnekleri çoktur. Ancak anlaşılması açısından 37a numaralı varakta şu nakil örneğini verebiliriz:

Mesele: Zeyd küçük olup, onun fitir sadakasını babası Amr'ın vermesi gerekmele birlikte, Zeyd'in ayrıca malı olsa, Babası Amr Zeyd'in malından bunu vermeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur.

Nakil: Ancak burada İmam-ı Azam ve İmam-ı Yakub kavilleri üzere olmaz. Amr kendi malından verir denilir. İmam-ı Muhammed'in kavli üzere *Kâdihan*'ın sadaka-ı fitr bahsinde musarrah olunmuştur.⁹²

Bazen meselelere cevap verirken sadece hangi eserde zikredildiğini beyan etmiştir.⁹³ Bunun yanı sıra eser sahiplerinin ismi çoğu meselede verilmiştir. Adı geçen isimlerden bazıları ise Tarsusî, Tahavî, Fakih Ebu'l Kasım, İmam-ı Şâfiî, Ebu Leys Semerkandi ve Fahrulislamdır. Müellifin isimleri verdiği gibi, en çok nakil yaptığı kaynaklar arasında; *Cevâhiru'l-fetâvâ*, *Camiu'r-rumuz*, *Mebsut*, *Bahru'r-râik*, *Hülâsa*, *Hidâye*, *Hizânetü'l-müftîn*, *Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, *Yetîme*, *Tatarhâniyye* ve *Mirâtü'l-usul* gibi eserleri sayabiliriz.

Yine nakil yapılan şahıslar arasında ayrıca zikretmemiz gereken, şeyhülislamların olduğudur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ebussuûd Efendi ve Ali Efendi'nin fetvalarından hareketle nakil yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun emsali şu meselelerde görülür:

Mesele: Zeyd'in kendisine verilen medresenin ve vazifesine istihkakı yevm-i mübâşeretten mi yoksa yevm-i tevcîhden mi olur?

el-Cevap: Asıl olan görüş yevm-i mübâşeretten olmasıdır.

Nakil: Ebussuûd Efendi, mesafe baîd olacak dersinin mebâdî-i zaruriyyesine masrûf- u eyyâmında istihkak ve vazifede vech-i mübâşeretten ad olunmaya iftâ buyurmuşlar. Lakin bu fetvaları mahlûl-u tevcihde ma'kul ama ref'inden tevcihde mahalli teemmüldür. Mebâdî mübâşerete müderris, munfasılanın bil fiil mübâşeretine mukabil olmaz.⁹⁴

Mesele: Zeyd zimmî Hind Müslime'ye cebren zina eylese ona ne lâzım olur?

el-Cevap: Yüz değnek lazımdır.

⁹² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37a.

⁹³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a, 58b.

⁹⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 61a.

Nakil: Şeyhülislam Ali Efendi cevabında haddi zina ikâmet olunduktan sonra haps-i medîd lâzım demekle müsâb olmuşlar.⁹⁵

Konuyu açıklamamız ve verdiğimiz örneklerden hareketle bu tarz ele alınan cevaplarda, nakiller önemli bir görev üstlenmektedir. Zira müftülerin verdiği fetvalar, kadınlara hüküm verirken kaynak teşkil etmiştir. Verilen nakiller sayesinde kadınların fetvalara ve fetva eserlerine olan güven duygusu artmıştır. Hüküm esnasında ise bir rahatsızlık duyulmamasını sağlamıştır.

1. 7. 2. 4. Meselelere Cevap Verirken Birkaç Görüş Zikredip Aralarında Tercih Yaptığı Cevaplar

Görüşler arasında tercih yapılan cevaplar 17 meselede bulunmaktadır.⁹⁶ Bu kısım cevaplar nakil yapılan cevapların kapsamına dâhildir. Ancak zikredilen nakiller arasında bir tercihe gidilmesi sebebiyle ayrı değerlendirmeyi uygun bulduk. Nakil yapılan ile bu başlık altında ele aldığımız cevaplarda bir tercih farkı ortaya çıkmaktadır. Zira nakil yapılan cevaplarda tercih belirtilmemiştir. Sadece konuyla ilgili görüşler zikredilmiş, kime ait olduğu ve hangi kaynakta geçtiğine işaret edilmişti. Burada ise müellifin meseleye, ortama, örf ve zihnine göre görüşler arasından en uygun olanı seçmek suretiyle bir görüşü benimsemesi söz konusudur.

Tabi ki bu görüşlerin tercih edilmesi farklı farklıdır. Özellikle Hanefî mezhebi imamları arasında görüş farklılıkları varsa bunlardan birisi tercih edilmiştir. Bazen Ebu Hanife'nin görüşü İmameyne kıyasla tercih edilmiş. Bazen ise İmameynin görüşü İmam-ı A'zam'ın görüşüne tercih edilmiştir. Ayrıca Cevaplarda sadece Ebu Yusuf veya İmam Muhammed'in görüşleriyle de fetva verilmiştir. Örnek olarak şu meseleleri zikredebiliriz:

İmameyne kıyasla Ebu Hanife'nin tercih edildiği mesele: Zeyd kayın vâlidisi Hind'in yahud damadı Bekir'in dârından bazı eşyasını serika eylese nisabın üstünde olacak. Zeyd'in yedi katı olunur mu?

el-Cevap: İmameynin hilafına İmâmı A'zam'a göre olunmaz.⁹⁷

İmameynin görüşünün İmam-ı A'zam'ın görüşüne tercih edildiği mesele: Âlet-i melâhînin (çalgi aletleri) bey'i sahih olur mu?

⁹⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 86b.

⁹⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 29b, 30a, 32a, 32b, 33b, 42a, 45a-45b, 46a, 52a, 56b, 63a, 65b, 66a, 76b, 88b, 91a-91b.

⁹⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 88b.

el-Cevap: İhtilafî bir mesele olduğu, İmam-ı Azam indinde cevazına, İmameyn indinde cevaz verilmediğine ayrıca Timurtaşî'de olduğu gibi fetvanında İmameynin kavli üzere olduğu zikredilmiştir.⁹⁸

Sadece Ebu Yusuf'un görüşüne göre fetva verilen mesele: Zeyd Amr'a benim üzerimde olan bütün hakkını ibrâ ve iskât ile deyip Amr dahi ibrâ ettim helal olsun dese bildiği veya bilmediği tüm hakkından berî olmuş olur mu?

el-Cevap: Olur. Fetva İmam-ı Sâni kavline göredir. Bezzâziyye kitabı' l hibede tasrih buyurmuştur.⁹⁹

Bu cevapta sadece görüşün vâki olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca görüşün tam metni gibi bir nakle yer verilmemiştir.

Sadece İmam Muhammed'in kavline göre fetva verilen mesele: Mukim olan Zeyd müsâfire eda-i salâtta iktidâ idüb, imam selam verdikten sonra Zeyd bâkî salâtını itmâmında kıraatle mi eder yoksa bilâ kıraat mi eder?

el-Cevap: İhtilafî bir meseledir. Ancak; sahih olan kıraatsiz itmamdır. Sonra mukim muktedî birisi yolcuya uyduğunda geri kalan rekâtlarında sahih görüşe göre kıraat eylemez. Çünkü o lâhık gibidir. *Dürer*'in babı' l misafir faslında geçtiği gibi. Bir surette mukim müsâfire imam olursa, mukim geri kalan namazını kıraatle tamamlar. Bu ihtiyattır. İmam-ı Muhammed'den bir görüş vardır ki kıraat eylemez. Bazı meşâyih bu görüşü aldı ki bu sahih görüştür. Çünkü o lâhık gibidir.¹⁰⁰ (*Muhît ve Câmiu'r rumuz*)

Tercih yapılan cevaplarda müellifin "Esah olan budur,¹⁰¹ fetva bu kavil üzerinedir,¹⁰² benim görüşüm budur¹⁰³ ve muhtar olan budur."¹⁰⁴ gibi hangi görüşü delil aldığına dair ifadeler yer verilmiştir. Bu tarz ifadeler genel olarak fetva alametleri diye adlandırılmıştır.

⁹⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 46a.

⁹⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 63a.

¹⁰⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 32b.

¹⁰¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 92b-93a. (Zeyd Amr'ın bir dişini darb ile çıkarmış olsa Zeyd'e ne lâzım olur?)

¹⁰² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 91a-b. (Sâhir ahz olursa sihir ilmini ettiği müspet olacak. Katli caiz olur mu?)

¹⁰³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 66a. (Zeyd sahib-i arzın yeri zirâat için ekime elverişli iken, sâhibi arz haracı arz talebe kâdir olur mu?)

¹⁰⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 45a-b. (Zeyd sağîrin babası Amr, Zeyd'in malını bey' etmesi caiz midir?)

İKİNCİ BÖLÜM

EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE VE TAHLİLİ

2. 1. EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE'DE ATIF YAPILAN ŞEYHÜLİSLAMLAR

Eserde verilen fetvaların çoğunda gerek dönemince gerekse bugüne kadar adından söz ettiren eserlere işaret edilmiştir. Bu eserler ise genellikle fetvanın aynısı veya o konuda beyan edilen mesele ve hükümleri içermektedir. Meselelerin sonunda fetvanın kaynağına işaret olarak verilen eser isimleri gibi şeyhülislam adlarına da değinilmiştir. Çünkü adı geçen şeyhülislamlar zikredilen husus hakkında daha önceden fetvalarını vermişlerdir. Dolayısıyla şeyhülslama bağlı olan müftülerin onun fetvalarından istifade etmesi pek doğaldır. Bu yararlanma ise bazen kendinden önceki ya da kendi yaşadığı dönemde ün yapmış ve eserler bırakmış şeyhülislamlardan olabilmektedir. Bundan hareketle ilk olarak ortaya çıkışı, görev ve sorumlulukları, devlet hiyerarşisindeki yeri ve tarih içindeki seyri bakımından "Şeyhülislam" kavramına kısaca değinmek istiyoruz.

Şeyh ile İslâm kelimesinden oluşan Şeyhülislâm terimi, İslâm dünyasında ilk defa X. yüzyılın ikinci yarısında önde gelen ulema ve sûfilere verilen bir şeref unvanı olarak ortaya çıkmış, daha sonra "*Âlimlerin en kıdemlisi, reisi*" manasını kazanarak bir unvan haline gelmiştir.¹⁰⁵ Bu terimin anlamını ise "*Osmanlı İmparatorluğu döneminde fetva işleriyle ilgilenen, sıralama olarak padişah ve sadrazamdan sonra gelen en büyük görevli.*" ifadesiyle görmek mümkündür.¹⁰⁶ Şeyhülislâm denildiğinde toplum hafızasında ikinci tanımın daha belirgin olduğu aşikârdır. Bundan hareketle şeyhülislam kavramı için müftü ve ulemanın en önde geleni demek yerinde olacaktır.

Şeyhülislamın görev ve yetkilerine baktığımız zaman; dinî, siyasî ve idarî konularda fıkha ve özellikle Hanefî mezhebine göre fetvalar vermek temel sorumlulukları arasındadır. Özellikle fetvalarda rastladığımız "Bu mesele beyanında eimme-i Hanefiyye'den cevap ne vechiledir?" şeklindeki kısım yerleşik bir hal almıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, c. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 91.

¹⁰⁶ İsmail Karagöz, "Şeyhülislam", *DKS*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 619.

¹⁰⁷ İpşirli, *DİA*, c. 39, 94.

Şeyhülislamın ilmiye sınıfının en üst şahsiyeti sayılması ve devlet bünyesinde konumu itibariyle bir takım atama ve görevlendirme yetkileri bulunmaktaydı. Bunlar arasında kırk akçeden yukarı hariç ve dâhil müderrislerin, orduya tayin edilecek kadıların, vilayet, sancak ve kaza müftülerinin, imam hatip ve müezzinlerin, Mevlevi şeyhlerinin, mevali denilen büyük kadıların ve kazaskerlerin tayinini sayabiliriz.¹⁰⁸ Bu makam atamaları ve görevlendirmelerini göz önünde bulundurduğumuzda şeyhülisamlık müessesesinin Osmanlı Devletinin en büyük kurumları arasında bulunduğunu söyleyebiliriz.

Şeyhülislam ilk dönemlerde ömür boyu olarak göreve atanmıştır. 16. yy. dan itibaren görev süresi takdir edilmiştir.¹⁰⁹ Daha sonraki dönemlerde ise azletmeler, istifalar ve birtakım suçlar görev sürelerinin kılmasına etki etmiştir. Örneğin; Beylerbeyi olayı (1589), II. Osman olayı (1622), Patrona İsyanı (1730), Kabakçı İsyanı şeyhülislamın siyasi olayların içine çekildikleri hadiselerdir. Bu hadiselerdeki amaç, şeyhülislamın fetvasından hareketle güç ve otorite hakkı elde etmektir. Bunun gibi olaylara müdahil olan bazı din adamlarının idamına hükmedilmiştir.¹¹⁰

Öte yandan şeyhülislamın sadrazamla ilişkileri azledilmelerinde önemli rol oynamıştır. Bazen bu ilişki sadrazam ile şeyhülislam arasında çekişme sadedinde olup bazen de dostânevi uyarılar şeklinde olmuştur. Sonuç olarak her ikisi de azledilmeyi gerektirmiştir.¹¹¹

Hastalık, görevini kötüye kullanma, acizlik vb. sebepler de azledilme nedeni görülmüştür. Yüz kızartıcı suç diyebileceğimiz yakınlarını kayırma ve liyakat sahibi olmayan şahısları uygun olmayan makamlara atama veya haksız tayin ve görevden alma, toplum içinde mide bulandıran nemime gibi bilindik suçlar görevden alma sebebi sayılmıştır.¹¹²

Şer'iyye ve Evkaf vekâletinin kurulmasıyla 1920'de TBMM tarafından şeyhülisamlık müessesesi bir dönüşüme tabi tutulmuştur. Bunun akabinde bu kuruma

¹⁰⁸ İsmail Yakıt, "Osmanlı İlmiye Teşkilatı Ve Şeyhülislamlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1999): 33.

¹⁰⁹ Yakıt, *SDÜİFD*, 6, 46.

¹¹⁰ İpşirli, *DİA*, c. 39, 94, 95.

¹¹¹ Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülisamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977): 203, 204.

¹¹² Kaydu, *AÜİFD*, 2: 204, 205.

alternatif olması bakımından 3 Mart 1924 yılında hilafetin ilgasıyla bu vekâlet lağvedilerek Diyanet işleri Reisliği kurulmuştur.¹¹³

Nisari'nin atıf yaptığı Şeyhülislam arasında kendisinden en çok nakil yapılanlardan birisinin Ebussuud Efendi olduğu görülmektedir.

2. 1. 1. Ebussuûd (El-İmâdi) Efendi

Müftilenâm, Şeyhülislam, Sultânü'l-müfessirîn, Hâtimetü'l-müfessirîn, Muallim-i sâni, Allâme-i kül, Hoca Çelebi, Ebu Hanîfe-i Sâni" unvanlarıyla anılan Ebussuûd Efendi hakkında kaynaklarda pek çok bilgi mevcuttur.¹¹⁴ Asıl adı Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el- İskilibî'dir. Her ne kadar Ebussuûd Efendi olarak tanınsa da meşhur Tefsiri olan *İrşâdü'l Akli's-Selim* adlı eserinin mukaddime kısmında kendisinden Ebussuûd Muhammed diye bahsetmesi, gerçek adının Muhammed ve künyesinin Ebussuûd olduğu tezini desteklemektedir.¹¹⁵

Ebussuûd Efendi'nin İstanbul civarında müderris adlı bir köyde doğduğu da rivayet edilmektedir.¹¹⁶ Öte yandan bazı kaynaklarda aile nispetinin Irak topraklarında mevcut bulunan İmâdiye olduğuna işaret eder. Ancak çağdaşı olan pek çok kaynaktan geçmesi hasebiyle İmâdiye'ye değil de İskilip'e bağlı İmad olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Bu farklılık iki yerin yazılışlarının birbirine çok yakın olması sebebiyledir.

Görev serüvenine baktığımızda 922'de (1516) Çankırı Medresesine tayin edildi. Ancak buraya gitmekte endişe duymuş ardından İnegöl İshak Paşa Medresesine atandı. 926'da (1520) buradaki görevini tamamlayınca ertesi yılı Dâvud Paşa Medresesine akabinde Mahmud Paşa Medresesine atandı. 931 (1525) yılında Gebze'deki bir medreseye görevlendirildi. Vazifelendirildiği medreselerde görevini bihakkın yerine getirdikten sonra 934'te (1528) Medâris-i Semâniyye'den Müftü Medresesine müderris olup bu görevde beş sene kalmıştır. Bunu takiben 940 (1533) yılında İstanbul Kadılığına getirildi. 944 (1537) yılında ise Rumeli Kazaskerliğine vazifelendirildi ve Padişaha Boğdan, Estergon ve Budin seferlerinde eşlik etmiştir. Sekiz yıl boyunca görevini icra

¹¹³ İpşirli, *DİA*, c. 39, 96.

¹¹⁴ Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *DİA*, c. 10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 365.

¹¹⁵ Akgündüz, *DİA*, c. 10, 365; Zarife Deveci, "*Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayri Müslimleri*", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015), 33.

¹¹⁶ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 225, 226.

¹¹⁷ Akgündüz, *DİA*, c. 10, 365.

ettiği Rumeli Kazaskerlik vazifesinden sonra Ebussuûd Efendi 952 (1545) senesinde şeyhülislamlık makamına getirilmiştir.¹¹⁸

Kaynaklar, Ebussuûd Efendi'nin padişahların nazar-ı itibarına layık görüldüğünü söylemektedir. Özellikle Kanûnî, siyasete karışmamasına rağmen Ebussuûd Efendi'ye bir saygı ve güven beslediğini Zigetvar yolunda yazdığı "Halde haldaşım, sinde sindaşım, ahiret karındaşım, tarik-i hakta yoldaşım Molla Ebussuûd Efendi Hazretleri" ve "Bende-i hudâ Süleyman Hân-ı bî-riyâ" mektubu aralarındaki muhabbeti anlatmaya yeterdir.¹¹⁹ Bir şeyhülislamın Kanûnî gibi bir sultanın güvenini kazanması onun ilmiyle âmil olduğuna kâfidir.

Kaynaklar Ebussuûd'un otuz seneye yakın şeyhülislamlık yaptığını bildirmektedir.¹²⁰ Kanûnî'den sonra II. Selim'in de büyük saygısına mazhar olmuş yine III. Murad ve III. Mehmet dönemleri içerisinde ilmiye ricalinin baş hocası olmuştur. Ayrıca Ebussuûd Efendi tefsirinin yanı sıra şiirle de ilgilenmiş ve bu alanda dikkatleri üzerine toplamıştır.¹²¹

Şeyhülislamlık makamına Ebussuûd Efendi'nin çok önemli katkısı olmuştur. Zira Sultan Süleyman'a tefsirinden bir bölümünü göndermesi üzerine kendisinden önce günlük 200 akçe olan şeyhülislamlık yevmiyesi, Bayezid Müderrisliğiyle birlikte günlük 500 akçeye çıkarılmıştır. Tefsirinin tamamlayıp sunmasıyla birlikte bu sayı 600 akçeye yükseltilmiştir. Bunun yanında yüksek dereceye sahip müderrisleri ve mevleviyet kadılarını atama yetkisi şeyhülislama verilmiştir. Bunların sonucu olarak da şeyhülislamlık makamı Kazaskerliğin üstünde görülmüştür.¹²²

Öte yandan Ebussuûd Efendi'nin derin ilminden etkilenenler ona Tefsircilerin sonuncusu, İkinci muallim ya da Ebu Hanife-i Sâni gibi lakaplarla ilimlere karşı vukûfiyetini ortaya koymuşlardır.¹²³ Alanında mütehassıs, birçok talebeye hocalık yapmış, şeyhülislamlık makamını ilmiyle ve yaptığı hizmetleriyle hakkını vererek itibar

¹¹⁸ Akgündüz, *DİA*, c. 10, 365; Deveci, "*Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayri Müslimleri*", 35.

¹¹⁹ Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 23; Deveci, "*Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayri Müslimleri*", 37.

¹²⁰ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1, 226.

¹²¹ Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları*, 23.

¹²² Akgündüz, *DİA*, c. 10, 366.

¹²³ Deveci, "*Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayri Müslimleri*", 37.

kazandırmış ve kuruma yeni bir anlayış getirmiş olan Ebussuûd Efendi 982 (1574) senesinde rahmet-i Rahmana kavuşmuştur.¹²⁴

2. 1. 1. 1. Başlıca Eserleri

Ebussuûd Efendi birçok alanda eserlere imza atmıştır. Tefsir, fıkıh, şiir gibi konular bunların başında gelmektedir. Ancak biz burada vermiş olduğu tüm eserleri değil de adından söz ettiren çalışmalarını vermekle yetineceğiz.

Tefsir alanındaki eserleri şunlardır: *İrşâdü'l-akli's-selîm*, *Ma'âküdü't-tarrâf fî evveli sûreti'l-Feth minel-Keşşâf*, *Tefsîru sûreti'l-Furkân*, *Tefsîru sûreti'l-Mü'minîn* ve *Risâle fî bahsi îmânî'l-Fir'avn*. Hukukla alakalı bilinen eserleri ise; günümüze kadar gelen *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*, Kanûnî Sultan Süleyman'a arz etmiş olduğu fetvalar olan *Ma'rûzât*, *Arâzî-yi harâciyye* ve *öşriyye* hakkında *kanun ve fetvalar*, menkul ve paraların vakfi hakkında bir risale olan *Risâle fî vakfi'l-menkul ve'n-nukûd* adlı çalışmalarıdır.¹²⁵

2. 1. 1. 2. Ebussuûd Efendi'ye Atfedilen Fetvalar

Osmanlı devleti döneminde taşra müftüleri veya kaza müftüleri Hanefî mezhebi içerisinde fetva veriyordu. Bununla beraber şeyhülislamın fetvalarından da yararlanıyorlardı. Toplum içerisinde birliği ve beraberliği sağlamak, dini anlamda şahısların farklı anlayışlarından kaynaklanan ideoloji ve fikirlerin önüne geçilmesi bakımından elzemdi. Bu gerekçeyle Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin fetvalarından istifade edenler arasında Nisârî Ali Efendi'yi de görmek mümkündür.

Atıf yapılan fetvalar kitabı't talâk, kitabı'l vekâlet, hazr ve ibaha, kitabı'ş şehâdet, kitabı'l hudud ve kitabı'd diyet konularında geçmektedir. 7 meselede onun adı beyan edilerek fetvalarına işaret edilmiştir. Fetvaların hepsini eserin sonunda zikredeceğimiz için burada iki örnek ile yetinmek istiyoruz.

Örnek 1. Zeyd eğer baldızım Hind'i karındaşım Amr'a tezvic etmezsem avretim dokuz talâk boş olsun dese lakin ta'yin vakte ve fevre delalet eder, lafzı tekkellüm eylemese ba'dehu Hind'i Amr'a tezvici vâki' olmayacak, Halen Zeyd'in zevcesine talâk vâki' olur mu?

¹²⁴ Alper Yıldırım, *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2014), 117; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları*, 22.

¹²⁵ Akgündüz, *DİA*, c. 10, 370.

el-Cevap: Onların ömrü sona erinceye kadar olmaz. Nitekim Ebussuûd Efendi böyle fetva vermiştir.¹²⁶

Örnek 2. Vakt-i hasad terekenin tarlada sarardığı vakit midir yoksa biçilmeli olduğu vakit midir?

el-Cevap: Biçilmeli olduğu vakittir. Zira Ebussuûd Efendi'nin fetva verdiği gibi.¹²⁷

2. 1. 2. Çatalcalı Ali Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar

Çatalcalı Ali Efendi 1631 yılında Çatalca'da doğmuş olup babası Alâiyeli Nakşibendî şeyhi Mehmed Efendi'dir.¹²⁸ Eğitimini ilk olarak babasından alan Ali Efendi, 1057'de (1647) Şeyhülislam olan Hoca Abdürrahim Efendi tarafından mülâzım olarak kabul görmüştür.¹²⁹ Daha sonra Minkârîzade Yahya Efendi'nin yanında tahsiline devam etmiştir. Yahya Efendi Mısır'a kadî olunca Ali Efendi onunla birlikte Mısır'a gitmiş ve Bab Mahkemesi Naıplığı görevini üstlenmiştir.¹³⁰ Yahya Efendi İstanbul Kadılığına atanınca onunla birlikte İstanbul'a gelmiş ve İstanbul Bab Mahkemesi Nâibi olmuştur. 1661 senesinde tekrar Mısır'a gitmiş ve 2. defa Bab Mahkemesi Nâibi olmuştur. Genç yaşta kazanmış olduğu şöhret sebebiyle Nâib Çelebi unvanıyla anılmış ve ilim çevresinde dikkatleri üzerine çekmiştir.¹³¹

Ali Efendi Mesih Paşa (1663), Hâfız Paşa (1664) ve ardından Gazanfer Ağa Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Daha sonra Ali Efendi; Selanik ve Mısır Kadılıkları, Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. Uyvar ve Girit seferleri esnasında Ordu Kadılığı yapmış ve sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın takdirine mazhar olmuştur.¹³² Bu takdir ise Şeyhülislam Yahya Efendi'nin hastalığı sebebiyle azlinden sonra Ali Efendi'nin yerine getirilmesine vesile teşkil etmiştir.

Çatalcalı Ali Efendi 1084'te (21 Şubat 1674) şeyhülislamlık müessesesinin başına getirildi. İlk şeyhülislamlığı görevinde 13 yıl 2 ay 15 gün hizmet etmiştir. Bu görev süresinde Ali Efendi sıkıntılı zamanlar geçirmiştir. Özellikle Osmanlı Ordusunun Macaristan'daki başarısızlığı üzerine ulema, askeri ocakların ileri gelenleri ve halktan

¹²⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b.

¹²⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 65a.

¹²⁸ Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifîn* (İstanbul: MEB, 1955), 7, 763; Mehmet İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", *DİA*, c. 8 (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 234.

¹²⁹ İpşirli, *DİA*, c. 8, 234.

¹³⁰ Mustafa Okumuş, *Osmanlı Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikah*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003), 41.

¹³¹ İpşirli, *DİA*, c. 8, 234.

¹³² İpşirli, *DİA*, c. 8, 234.

bir kısım topluluk, devlet sıkıntı içindeyken Sultan IV. Mehmet'in sürekli av ile meşgul olması ve şeyhülislamın bu duruma kayıtsız kalması şeklinde Ali Efendi'ye baskı yapmışlardır.¹³³ Uğradığı hakaretlerden çok etkilenen Ali Efendi, Padişahın Budin'in düşmesi üzerine durumu istişare etmek için kendisini de çağırdığı Dâvud Paşa sahrasındaki toplantıya gitmemiş ardından dimağının fesada uğradığı gerekçesiyle IV. Mehmet tarafından görevinden azledilmiştir.¹³⁴

Ali Efendi azlinden iki sene sonra (1692) 2. kez şeyhülislam olmuştur. II. Ahmet dürüstlük ve şer'î prensipler çerçevesinde onu bu göreve tayin etmiş, hakkı söyleme noktasında çekinmemesini kendisine bizzat tembihlemiştir. Ancak bu görevi ise 40 gün kadar olup 1103 (1692) senesinde Edirne'de vefat etmiştir.¹³⁵

Şeyhülislam Ali Efendi'nin "*Fetâvâ-yı Ali Efendi*" adlı bir eseri mevcut olup günümüze ulaşmıştır. Bu eser "*Behçetü'l-fetavâ, Neticetü'l-fetavâ ve Fetavâ-yı fevziyye*" gibi eserlerle birlikte değerlendirilerek Osmanlı fetvahânesinin en değerli gördüğü dört fetva kitabından biri addedilmiştir.¹³⁶ Ayrıca 4412 fetvayı ihtiva eden eser devrin din anlayışını, toplum yapısı ve sosyo-kültürel değerleri ifade etmesi bakımından son derece önemlidir.¹³⁷

Nisâri Ali Efendi tespit edebildiğimiz kadarıyla 5 fetvayı Çatalcalı Ali Efendi'ye isnad etmiştir. Ancak hiç birinde Çatalcalı ifadesi bulunmamaktadır. Atıf yaptığı diğer Şeyhülislam Minkârizade Yahya Efendi ve Çatalcalı Ali Efendi'nin yaşadığı dönem ve bu ikisinin hoca talebe ilişkisi göz önünde alındığında, Nisâri Ali Efendi'nin bu iki değerli zatın emrinde müftü olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bundan hareketle Nisâri Ali Efendi'nin fetvalarından birkaçını Minkârizade Yahya Efendi'ye bazısını ise Çatalcalı Ali Efendi'ye nispet ettiğini idrak etmekteyiz.

Çatalcalı Ali Efendi'ye isnad edilen fetvalar kitabu'l kaza, kitabu'l vakıf, kitabu's şehâdet, kitabu'l hudud ve kitabu'd diyet konularında geçmektedir. Bu fetvalardan bazıları ise şöyledir:

¹³³ Esra Yakut, "Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetavâ-yı Ali Efendi Adlı Fetva Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması Ve Dağılması", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 7 (1996), 289.

¹³⁴ İpşirli, *DİA*, c. 8, 234.

¹³⁵ İpşirli, *DİA*, c. 8, 234.

¹³⁶ Yakut, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 289.

¹³⁷ Okumuş, *Osmanlı Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikah*, 41.

Örnek 1. Bir hususa şehâdet eden şahitlerin hasmı ta'dil olunmalarını talep eder ki, kadî isgâ etmeyüb tezkiyeden önce şehâdetlerini kabul ve mûcibince hükmeylese hükmü nâfiz olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Hukkâm böyle hükme müvellâ değildir deyu Şeyhülislam Ali Efendi fetva vermiştir.¹³⁸

Örnek 2. Arâziy-i emîriyyeden olup bir karye ahalisinden olan Zeyd'in tapu ile tasarrufunda olan tarlada Amr mecrûhan katîl bulunup kâtili malum olmasa, karye-i mezbûreye savt istima' olmayacak Zeyd ve sâir karyeye kasâme ve diyet lâzım olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Şeyhülislam Ali Efendi'nin fetva verdiği gibi.¹³⁹

2. 1. 3. Minkârizâde Yahya Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar

Minkârizade Yahya Efendi Alâiyeli (Alanya) Kadı Ömer Efendi'nin oğludur.¹⁴⁰ Babası Mekke Kadılığı görevinde bulunmuştur. 1018'de (1609) doğan Minkârizade Yahya Efendi Aziz Mahmud Hüdâyî'den Kur'an eğitimini almış, daha sonra Kiçi Mehmed Efendi, eniştesi Velî Efendi ve Abdürrahim Efendi'den ilim tahsil etmiş ve Şeyhülislam Hocaşâde Esad Efendi'den ise mülâzim olmuştur.¹⁴¹

Kürkçübaşı, Emre Hoca, Hadım Hasan Paşa, Şeyhülislam Zekeriyâ Efendi, Sahn-ı Semân, Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul Siyavuş Paşa Sultan, Yavuz Sultan Selim ve Süleymaniye Medreselerinde müderrislik vazifesini yerine getirmiştir.¹⁴² Müderrislik görevinden sonra 1059 (1649)'dan itibaren göreve başlamak üzere Mekke Kadılığı, iki yıl süren bu vazifesini tamamladıktan sonra 1062'de (1652) Kahire Kadılığına getirildi. 1063 yılında azledilmiş ve bu şekilde iki buçuk yıl geçirmiştir. Ardından 1066 ve 1067 tarihlerinde tekrar Kahire Kadısı olmuş toplam üç defa Kahire Kadılığına tayin edilmiştir. 1069'da ise mümeyyiz-i ulema olarak atanmıştır. Bundan sonra 1069'da (Nisan 1659) görevlendirildiği İstanbul Kadılığında altı ay kalabilmiştir.¹⁴³ Kadılık yaptığı görev tarihlerine baktığımızda Minkârizâde Yahya Efendi'nin çoğunlukla 6-7 ay kadar vazifede kaldığı görülmektedir. Hastalığı ise bu durumu doğrudan etkilemiştir.

¹³⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 72a.

¹³⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Âliyye*, vr. 92a.

¹⁴⁰ Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifîn*, 7, 533; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2, 55.

¹⁴¹ Mehmet İpşirli, "Minkârî-zâde Yahya Efendi", *DİA*, c. 30 (Ankara: TDV Yay., 2005), 114.

¹⁴² Bünyamin Karadöl, "*Şeyhü'l-İslâm Minkârî-Zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvaları*", (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006), 3.

¹⁴³ Mehmet Koç, "*Şeyhu'l-İslâm Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Talâk İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili*", (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008), 6.

1072 yılında (Şubat 1662) Rumeli Kazaskeri oldu. Bu görevdeyken 9 Rebûlâhir 1073 (21 Kasım 1662) tarihinde Dîvân-ı Hümâyün toplantısı sonrasında arza girdiğinde IV. Mehmed tarafından şeyhülislamlık vazifesine getirilmiştir. 11 yılı aşan şeyhülislamlığı döneminde sultan IV. Mehmet'in takdirini kazanmış ayrıca sultan kendisinden ders takrir etmesini istemiş ve bunu uygulamaya koymuştur. Bu gelişme ise III. Mutafa devrinde başlayan huzur derslerinin ilk adımı sayılmaktadır.¹⁴⁴

Görev yaptığı süre içerisinde Sabatay Sevi soruşturması ve mehdîlik davasıyla hareket etmesiyle suçlanan İmâdiyye ulemasından Seyyid Mehmed ve babası Seyyid Abdullah'ın sorgulanması işini Vanî Efendi ile birlikte üstlenmiştir.¹⁴⁵

Şeyhülislamlığın son zamanlarında rahatsızlığı bir hayli artmış olmasıyla Padişahın gittiği yerlere katılamaması, sağ tarafının felç olmasıyla birlikte 3 ay kadar fetva verememesi ve son olarak IV. Mehmed'in ikinci Lehistan seferine katılamayacak duruma gelmesi üzerine 15 Zilkade 1084'te (21 Şubat 1674) görevine son verilmiştir.¹⁴⁶ Onun yerine değerli talebesi olan Çatalcalı Ali Efendi şeyhülislamlık makamına getirilmiştir.¹⁴⁷ Sultan tarafından Minkârizade Yahya Efendi'den hemen sonra Çatalcalı Ali Efendi'nin bu göreve layık görülmesi Padişahın nezdinde Minkârizade'nin yerini göstermesi açısından önemlidir. Padişah Minkârizâde'nin öğrencisini onun yerine kaim kılmasıyla Yahya Efendi'ye bir nevi hürmet ve itimadını beyan etmiştir.

Ortaya koymuş olduğu eserler bakımından *Fetâvâ-yı Minkârizâde* adlı kitabının yanında kaleme aldığı risâleleri de mevcuttur. Bazı Kur'an âyetlerinin tefsirini yapmış, ayrıca çeşitli eserlere şerh ve hâşiyeler yazmıştır.¹⁴⁸ *Âdab-ı Adudiyeye (Adudiyeye'nin ahlakına) haşiyeleri* ve tecvid ilminden bahseden *Tibyan fî âdabi'l Kur'an* adlı eseri vardır.¹⁴⁹ Bunun yanı sıra Beyzavî'nin *Envâru't-tenzil*'ine ve Edebiyat üzerine haşiyeleri vardır. Kendisi alim ve değerli bir zat olan Minkârizâde Yahya Efendi 1088 (1688) senesinde vefat etmiş ve Üsküdar'da yaptırmış olduğu medresenin yanına defnedilmiştir.¹⁵⁰

Nisâri Ali Efendi *el-Fevâidü'l-Aliyye* adlı eserinde Minkârizâde'nin ismini 7 yerde zikretmiştir. Bunların ikisi Minkârizâde Yahya Efendi şeklinde ifade edilmiş

¹⁴⁴ İpşirli, *DİA*, c. 30, 114.

¹⁴⁵ İpşirli, *DİA*, c. 30, 114.

¹⁴⁶ Koç, "Şeyhu'l-İslâm Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talâk İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili", 7.

¹⁴⁷ İpşirli, *DİA*, c. 30, 114.

¹⁴⁸ İpşirli, *DİA*, c. 30, 114.

¹⁴⁹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2, 55.

¹⁵⁰ Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifin*, 7, 533; bkz. İpşirli, *DİA*, c. 30, 114.

diğer beşi ise Şeyhülislam Yahya Efendi olarak verilmiştir. Ancak ikinci ifadenin Şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi ile karıştırılma ihtimali vardır. Fakat bu beş meselede Zekeriyazade adı kullanılmamıştır. Dolayısıyla biz buradan şunu anlıyoruz ki; Nisâri Ali Efendi, fetvalarından yararlandığı Minkârizâde'nin adını tam bir şekilde iki farklı fetvada vermiş, geri kalan meselelerde bunu zikretmeye lüzum görmemiştir.

Minkârizâde Yahya Efendi'ye nispet edilen fetvalar ise kitabu'r rehin, kitabu'l vakıf, kitabu's şehâdet, kitabu'd da'va, kitabu'd diyet konularında görülmektedir. En çok vakıf konusunda fetvasına atıf yapılmıştır. Bu fetvalardan bazıları şu şekildedir:

Örnek 1. Evkaf-ı kadîmeden olan bir vakfın vakfiyesinde vakf-ı mezbûre mütevellî ta'yin olunmayıp bir mütevellî lazım olmakla hâkimu's şer'î Zeyd'i mütevellî nasb idüb üzerine berat ettirip zapt-ı murad ettikte bazı kimseler bu kadar seneden beri vakfa mütevellî tayin ve zabt oluna gelmemiştir diyerek hakimin atadığı Zeyd'i zaptan menetmeye kâdir olurlar mı?

el-Cevap: Olmaz. Meşâyıhu'l-İslam Yahya Minkârî'nin fetva verdiği gibi.¹⁵¹

Örnek 2. Bir kasabanın garbında vâki' olan arâziy-i mîrî üzerinde mefrûş (serilmiş) olan Zeyd'in bağı içinde Amr mecrûhan katil bulunup kâtili nâ malum olsa diyeti Zeyd'e mi lâzım olur? Yoksa avazı işitilir mahallâtının akrabasına mı lâzım olur?

el-Cevap: Akrab mahallâtın ehline lâzım olur. Kezâ Şeyhülislam Yahya Minkârî'nin fetva verdiği gibi.¹⁵²

2. 1. 4. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Ona Atfedilen Fetvalar

1048'de (1639) Erzurum'da doğmuş olan Feyzullah Efendi, Erzurum Müftüsü Seyyid Mehmed Efendi ile Şerife Hatun'un oğlu olup asıl adı Mehmed'dir.¹⁵³ Her ne kadar ilk eğitimini babasından alsa da Seyyid Abdülmümin, İsmail Efendi, Şeyh Mehmed Vâni gibi devrin hatırı sayılır ulemasından Arapça, Farsça ve farklı dinî ilimleri tahsil ettiği bilinmektedir.¹⁵⁴

Vanî Efendi'nin damadı olmasının etkisiyle Feyzullah Efendi, II. Mustafa'nın hocası Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatı sebebiyle 1080'de (1669) şehzadenin hocası

¹⁵¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 59b.

¹⁵² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 92a.

¹⁵³ Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi", *DİA*, c. 12 (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 527

¹⁵⁴ Mehmet Arkin, "Feyzullah Efendi'nin "Letâifnâmesi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015), 39.

olarak tayin edilmiştir. 1081(1670) Muharrem ayında ise şehzade Ahmed'e hoca olmuş ve mevki olarak giderek yükselişini devam ettirmiştir.¹⁵⁵

Feyzullah Efendi ilmiye sınıfında hızla yükselerek Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur.¹⁵⁶ 1674'te İstanbul Kadılığı pâyesiyle Sultan Ahmed Medresesi'ne, 1678'de ise Rumeli Kazaskerliği pâyesiyle Şehzade Ahmed'in (III. Ahmed) hocalığına layık görülmüştür.¹⁵⁷

II. Süleyman'ın tahta çıkmasının ardından 11 Rebûlâhir 1099'da (14 Şubat 1688) şeyhülislam olmuştur. Yalnız yeniçerilerin ayaklanması neticesinde ilk şeyhülisamlık görevi sadece 17 gün sürmüştür. 28 Rebûlâhir (2 Mart) Salı günü Sadrazam Siyavuş Paşa aleyhine ayaklanan yeniçeriler Siyavuş Paşa'yı katlettikten sonra şeyhülisamlık mührünü Feyzullah Efendi'den alıp onu Kuzguncuk'taki yalısında oturmaya mecbur bırakmış ardından ise Erzurum'a irsal etmişlerdir.¹⁵⁸

Feyzullah Efendi 7 yıl memleketinde kaldıktan sonra, zamanında hocalığını yaptığı Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasıyla daveti üzerine Edirne'ye çağrıldı. Burada ikinci kez şeyhülisamlığa atandı ve bu görevinde 8 yıldan fazla kaldığı bilinmektedir.¹⁵⁹

Padişah olan II. Mustafa üzerinde Feyzullah Efendi'nin büyük bir nüfuzu vardı. Bu sayede devlet işlerine müdahil olmuştur. Oğullarının yüksek kademelerde görev bulmasını sağlamak ve yakınlarını kayırmak gibi ilmî ve makamına yakışmayan bazı iddialar gündeme gelmiştir. Zamanla bozulan siyâsî ve iktisadî durumun da etkisiyle ulema ve askerlerden itirazlar yükselmiş bilhassa payitaht'ın Edirne'ye taşınması iddiası İstanbul'da halkın ayaklanmasına yol açmış ve Feyzullah Efendi'nin sonunu hazırlamıştır.¹⁶⁰

Kayıtlara Edirne vakası olarak da geçen bu olay İstanbul'da başlayıp ardından Edirne'ye sıçramıştır. Kaçtığı sırada Pravadi'de yakalanarak yarı çıplak vaziyette Edirne'ye getirilmiş ve burada oğlu Nakibüleşraf Fethullah Efendi ile beraber katledilmiştir. Feyzullah Efendi'nin kesik başını ise asiler bir mızrağın ucuna takarak

¹⁵⁵ Arkin, *a.g.e.*, 40.

¹⁵⁶ Sedat Yıldırım, "*Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça seçeresi*", (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 1.

¹⁵⁷ Arkin, *a.g.e.*, 40.

¹⁵⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, 2.

¹⁵⁹ Tayşi, *DİA*, c. 12, 527.

¹⁶⁰ Tayşi, *DİA*, c. 12, 527.

sokaklarda dolaştırmıştır. Cesedinin ise Hıristiyan keşişlerce sürükletilip parçalanarak Tunca nehrine atıldığı rivayetlerde mezkûrdur. Daha sonra cesedinin nehirden çıkarılarak Sitti Hatun Camii civarındaki Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedildiği rivayet edilir.¹⁶¹

Fezullah Efendi ilim hayatı boyunca birçok eser ortaya koymuştur. Tefsir alanında *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl*, hadis alanında *Ahsan at-tahdis fi rivayet al-hadis*, fıkıh alanında *Fetâvâ-yı Feyziyye*, ahlak ve tasavvuf alanında ise *Mecmûâtü'l-Ezkâr*, *Mecmuatü'r-Resail Riyâzü'r-Rahme*, *Nesâyihu'l-Mülûk* ve *Letâifname* adlı eserleri yazmış olduğu önemli eserlerin başında gelmektedir.¹⁶²

Nisâri Ali Efendi'nin şeyhülislama atıf yaptığı fetvalarda Fezullah Efendi de bulunmaktadır. Ancak sayı bakımından sadece iki fetvada onun ismine rastlamaktayız. Bunun yanı sıra Ali Efendi, Fezullah Efendi'nin ismini verirken "Şeyhülislam Fezullah" demekle yetinmiştir. Bu husus kendi döneminden önce Fezullah adında kaç kişinin şeyhülislamlık yaptığını akla getirmiştir. O sebeple araştırmamızda iki isimle karşılaştık. Bunların ilki kendisinden bahsetmiş olduğumuz 1703 vefat tarihli Hacı Fezullah Efendi'dir. İkinci Şahıs ise 1698 vefat tarihli Ebu Saitzade Fezullah Feyzi Efendi'dir. Bu iki kişinin ayırt edilmesinde ise Hacı Fezullah Efendi'nin *Fetâvâ-yı feyziyye* adlı eserinden atfedilen fetvaları karşılaştırmamız pek etkili olmuştur. Diğer taraftan Ebusaitzade Fezullah Feyzi Efendi'nin birkaç şiir dışında pek bir eser bırakmaması tezimizi de kuvvetlendirmektedir. Şimdi ise ona atfedilen bir fetvayı örnek olarak vermek istiyoruz.

Örnek: Müstegallâtı nukûd ve musakkafâtı olan vakfın mürtezekasından bazıları vakfın zevâyedinden vazife-i muayyenelerine hılaf-ı şart-ı vâkif bi-gayri vech üzere bir miktar akçe zam ve berat ettirseler mütevellî hılafı şart olmakla vermemeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Şeyhülislam Fezullah merhumun fetva verdiği gibi.¹⁶³

2. 2. ESERDE ATIF YAPILAN ŞAHIS VE ESERLER

1. Câmîu'r-rumuz: Yazarı Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin el-Horosânî el-Kuhistânî'dir. Buhara'da vefat etmiştir. Hicri 950, 953 veya 963 yılları vefat tarihi

¹⁶¹ Yıldırım, "Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça seçeresi", 2.

¹⁶² Tayşi, *DİA*, c. 12, 528.

¹⁶³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 60a; Müstegallâtı nukud olan bir mescid-i şerifin müezzini olup müezzinin ihtiyacı yokken Zeyd vakf-ı mezbûreden kendine müezzinlik vazifesi bâ-sene hılaf-ı şart vâkif şu kadar akçe vazife-i ihdâs ve berat ettirse mütevellî hılafı şart vâkif olmakla vermemeye kâdir olur mu? Fezullah Efendi, *Fetavâ-yı Feyziyye*, İstanbul 1266, 216.

olarak gösterilmektedir. *Câmiu'r-rumuz* Burhânuşşerîa'nın yazmış olduğu *Vikayetü'r-rivâye* üzerine Sadruşşerîa'nın keleme almış olduğu *en-Nukâye* adlı muhtasarın şerhidir.¹⁶⁴

2. Fetâvâ-yı Kâdîhân: Adından da anlaşılacağı üzere eserin müellifi Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasan b. Mansûr b. Mahmud Kâdîhân el-Uzcendî el-Özkendi el-Fergânî'dir (ö. 592/1196). Eser nazarî fıkıh konularını içermekle beraber Ebu Hanîfe ve öğrencilerinin ve de sonraki dönem Hanefî âlimlerin görüşlerinden bahseder. Hükümlerin delillerine ise yer verilmemiştir. Bu eser aynı zamanda *el-Fetâvâ'l-Hâniyye* olarak da bilinmektedir.¹⁶⁵

3. el-Câmiu's-sağir: Müellifinin asıl adı Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî'dir. H. 132 senesinde Vâsıt'ta doğmuştur. 189 tarihinde ise vefat etmiştir. Ebu Hanîfe'nin öğrencisidir. Rakka ve Horasan Kadılığı yapmıştır. *El-Câmiu's-sağir*'daki bilgileri Ebu Yusuf aracılığıyla Ebu Hanîfe'den rivayet etmiştir. Eseri daha sonra İsa b. Eban ve İbn Semâa İmam Muhammed'den rivayet etmişlerdir. Üzerine birçok şerh vardır.¹⁶⁶

4. el-Fetâvâ'z-Zahiriyye: Müellifinin adı Ebu Bekr Zahîruddin Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî'dir. (ö. 619/1222) Eser bünyesinde birçok fetvayı barındırır. Bedruddin el-Aynî'nin, bu eserin fazlalıklarını gidermek için ortaya koymuş olduğu *el-Mesâilu'l-Bedriyye* adlı bir çalışması mevcuttur.¹⁶⁷

5. el-Fetâva't-Tatarhâniyye: Ferîdüddin Âlim b. Alâ el-Enderpetî'ye (ö. 786/1384) ait bir çalışmadır. Hindistanlı Hanefî fıkıh âlimidir. *El-Fetâva't-Tatarhâniyye* Zâdü's-sefer yahut Zâdü'l-müsâfir isimleriyle de anılmıştır. Ayrıca Hidâye'nin bablarına göre tasnife tabi tutulan eserin birçok nüshası olup *Muhîtu'l-Burhânî*, *ez-Zahire*, *Fetâvâ Kâdîhân* ve *ez-Zahiriyye* gibi eserlerde mevcut olan meseleleri toplamıştır.¹⁶⁸

6. Hulâsatu'l-fetâvâ: Müellifi İftihârüddin Tahir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhârî'dir. Hanefî müctehid olup 482'de Buhara'da doğmuştur. 542 yılında ise Serahs'da vefat etmiştir. *Hulâsatu'l-Fetâvâ* müellife ait *Hizânetü'l-vâkiât* ve *en-Nisâb* isimli eserlerin kısaltılmış hali olup meselelere özlü bir biçimde yer verilmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 250.

¹⁶⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 85.

¹⁶⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 24, 25.

¹⁶⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 98.

¹⁶⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 154, 155.

¹⁶⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 72.

7. el-Bahru'r-râik: Eserin müellifi İbn Nüceym'dir. (ö. 970/1563) Kahire'de doğmuş olup aynı yerde vefat etmiştir. *Bahru'r-râik*, Neseî'nin *Kenzü'd-dakâik* adlı eserine yapılmış bir şerhlerden biridir. Ayrıca icâre-i fâside bölümünden sonra eseri Muhammed b. Hüseyin et-Tûrî tamamlamıştır.¹⁷⁰

8. es-Sirâcü'l-vehhâc: Eser Radiyyüddin Ebubekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd el-Abbâdî el-Yemenî'ye (ö. 800/1397) aittir. Meşhur Hanefî âlimi Kudûrî'nin muhtasarına yazılmış bir şerhtir. Haddad'ın es-Sirâcü'l-vehhâc'dan ihtisar ettiği Kudûrî'nin muhtasarına dair el-Cevheretu'n-neyyire adlı bir şerhi daha vardır.¹⁷¹

9. Muhtâratü'n-nevâzil: Osmanlı döneminde çok itibar gören meşhur Hanefî fıkıh kitabı *Hidâyenin* müellifi Ebü'l Hasan Burhânüddin Ali b. EbuBekr b. Abdülcelil el-Fergânî el-Merğînânî (ö. 593/1197) tarafından yazılmıştır. Eser günlük hayatta karşılaşılan fikhî meseleleri ihtiva etmektedir.¹⁷²

10. et-Timurtâşiyye: Eserin müellifi Harizm'in Timurtaş köyünde doğan Şemsüddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Ömerî et-Timurtâşi'dir. 1598 yılında Gazze'de vefat etmiştir. *Tenvîru'l-ebzar* ve *Muînu'l-müftî* gibi önemli eserleri vardır.¹⁷³ Fetvaların sonlarında kaynak gösterilen Timurtâşiyye ibaresinden Timurtâşi'nin *el-Fetâvâ't-Timurtâşi* isimli fetva eseri anlaşılmaktadır.

11. el-Eşbah ve'n-nezâir: İbn Nüceym'in son eseridir. 7 bölümden müteşekkil olup ilk bölümünde külli kaideleri diğer bölümlerde ise fikhî meseleleri ihtiva etmektedir. Eserin üzerine *Zahîratü'n-nâzir*, *Ğamzu uyuni'l-besâir*, *Keşfü'l-hatâir*, *Tenvîru'l-besâir*, *Zevâhiru'l-cevâhiri'n-nedâir* gibi şerh ve haşiyeler yazılmıştır.¹⁷⁴

12. Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi': Tanınmış Hanefî fıkıh âlimlerinden Alâüddin Ebubekr b. mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) yazmış olduğu eserdir. Naklî ve aklî delillerle fikhî meseleler ele alınmaktadır. Hocası Semerkandî'nin metodunu esas almıştır. Ebu Hanife ve diğer Hanefî fakihlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte Şafîî ve İmam Malik'in görüşlerine de yer verdiği görülmektedir.¹⁷⁵

13. Ebu Ca'fer el-Hindüvânî (ö. 362/973): Büyük Hanefî âlimi olup Belh şehrine nispet edilir. Ebü'l leys es-Semerkandî'nin hocasıdır. İlminden dolayı kendisine küçük Ebu Hanife denilmiştir. 62 yaşında Buhâra'da vefat etmiştir. Görüşlerine

¹⁷⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 255.

¹⁷¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 162, 163.

¹⁷² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 88.

¹⁷³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 282.

¹⁷⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 255.

¹⁷⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 84.

genellikle Serahsî, Kâsânî, Kâdîhân, Merğînânî ve daha sonraki Hanefî âlimlerinin eserlerinde yer verilmiştir. Önemli eserleri arasında el-Fevâidü'l-fikhiyye, Keşfü'l-gavâmir fi furû'l-fikh ve Şerhu Edebi'l-kâdî (Hassâf'ın) adlı kitapları bulunmaktadır.¹⁷⁶

14. Muhammed İbni Kadî-î Ayasluğ (ö. 893/1488) ve Şerh-u Mecma'sı: Ayasluğ çelebisi ismiyle meşhur olup ilim irfan sahibi bir zattır. Tahsilini Bursa'da Balıkesirli Molla Yegan'dan almıştır. Bursa medreselerinde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. İbn Saati'nin *Mecma'* metnini şerh etmiştir. Yaşadığı dönemde muteber kitapların çoğuna talikat yazmıştır.¹⁷⁷

15. Surretü'l-Fetâvâ: Yazarı Hanefî fıkıh âlimi olan Sadık Mehmed b. Ali es-Sakızîz er-Rûmî'dir. Vefat tarihi pek bilinmemektedir. Hanefî fıkıh kitaplarından derlenmiş olan *Surretü'l-Fetâvâ* 1649 senesinde tamamlanmıştır. Meseleler nakilleriyle birlikte aktarılmıştır. Eserin önemli bir özelliği kadınlara ve hâkimlere yardımcı olması hasebiyle "müftâbih" meselelerin derlenmesi amacıyla yazılmış olmasıdır.¹⁷⁸

16. Vâkıât: Bu isimde birden çok eser vardır. Burhânüşşerîa, Çivizâde, Halvânî, İbn Kutluboğa, Abdurreşid el-Buhârî ve Nâtîfî gibi Hanefî fıkıh âlimlerinin Vâkıât adlı eserlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kaynaklarda Vâkıât olarak geçen bu eserle Abdurreşid el-Buhârî'nin kastedildiğini anlıyoruz. Zira *Hizânetü'l-fetâvâ* adlı eserin "vâkıât" adıyla da kaynaklarda zikredildiği malumdur.¹⁷⁹ *El-Fevâidü'l-Aliyye* 'nin 192. meselesinde *Hizânetü'l-fetâvâ*'ya da atıf yapılmasından hareketle "Vâkıât" isminden *Hizânetü'l-fetâvâ* kastedildiği anlaşılmaktadır.

17. Zâhidî (ö. 658/1260): Asıl adı Ebû'r- Recâ Necmüddin Muhtar b. Mahmud b. Muhammed es-Zâhidî el-Ğazmînî'dir. Hanefî fıkıh âlimidir. Fıkıh, kelam, münazara ve hılâfiyyatta derin bilgi sahibidir. *Kunyetü'l-münyeye*, *Hâvi'z-Zâhidî*, *el-Müctebâ*, *er-Risâletü'n-nâsırıyye*, *Zâdü'l-eimme* ve *el-Câmi fi'l-hayz* isimli eserleri vardır.¹⁸⁰

18. el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye: Müellifi Yusuf el-Harizmî el-Kerderî el-Bezzâzî (ö. 827/1424) olup İbnü'l-Bezzâzî diye de tanınır. Ailesinin bezcilik mesleğinden ötürü Bezzâzî ismiyle meşhur olduğu söylenir. Timurlenk'in küfrüne fetva verdiği bilinmektedir. Hacca gitmiş ve Mekke-i Mükerrerme'de vefat etmiştir. Eser ise asıl adı *el-Câmiu'l-vecîz* olup *Fetâvâ'l-Kerderî* olarak da bilinmektedir. Hanefî mezhebinin

¹⁷⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 43, 44.

¹⁷⁷ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2, 16, 17.

¹⁷⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 299.

¹⁷⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 72.

¹⁸⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 107, 108.

kurucuları olan Ebu Hanîfe, talebeleri ve sonraki dönem fakihlerin fetvalarını muhtasar olarak ele almıştır. Ayrıca Ebusuuûd Efendi'ye niçin önemli meseleleri toplayan bir eser telif etmiyorsun diye sual ettiklerinde "Bezzâziyye varken böyle bir şeyden hayâ ederim" dediği rivayet olunur.¹⁸¹ Bu kıssa, ilim halkasınca el-Bezzâzî'nin değeri ve itibarını büyük ölçüde ortaya koymaktadır.

19. Mirâtü'l-usûl: Muhammed b. Ferâmuz b. Ali tarafından yazılmıştır. Molla Hüsrev olarak bilinmektedir. Osmanlı devletinin Fatih devrinde şeyhülislamlık yapmıştır. Eseri olan *Mirâtü'l-usûl*, *Mirkâtü'l-vusûl* adlı eserine yazmış olduğu şerhidir. Üzerine birçok hâşiye yazılmıştır.¹⁸²

20. Cevâhiru'l-fetâvâ: Ebü'l-Fadl Rüknuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Emirveyh el-Kirmanî'ye (ö. 543/1149) ait olan bu eser, başta Kirmanî'nin hocası, Atâ b. Hamza es-Sa'dî, Ebu Hafs en-Nesefî ve bazı müteahhirun Hanefî âlimlerinin fetvalarını bir araya getirerek oluşmuştur. *Fetâvâ Ebi'l-Fadl* ismiyle de bilinir.¹⁸³

21. Muhîtu's-Serahsî (ö. 571/1176): Müellifin asıl adı Radyüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, Bürhânu'l-İslâm es-Serahsî'dir. Sadruşşehîd'den fıkıh okumuştur. Eseri olan *Muhîtu's-Serahsî* ise *Muhîtu'r-Radavî* ismiyle de zikredilir. Kitap *Zâhiru'r-rivâye* eserleriyle nevâdir ve nevâzil meselelerini ihtiva etmektedir.¹⁸⁴

22. Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât: İmam Müslim'in eseri olan el-*Câmiu's-sahih* adlı büyük hadis eserine şerh olarak *Minhâc*'ı yazan İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) eseridir. Şirâzî'nin et-*Tenbîh*'i ve el-*Mühezzeb*'i, Müzenî'nin *Muhtasar*'ı, Gazâlî'nin el-*Vasît* ve el-*Vecîz*'i ve kendisine ait olan *Ravdatü't-tâlibîn* gibi eserlerde geçen isim, fikhî terim ve nadir kullanılan kelimeleri konu edinip açıklayan bir eserdir.¹⁸⁵

23. Enfâu'l-vesâil ilâ tahrîri'l mesâil: Abdülvâhid b. Abdulmun'im et-Tarsûsî'ye (ö. 758/1357) aittir. Tarsûsî'nin muteber kaynaklardan derlediği bu eser kazâî meseleleri toplayan bir muhtasar olma özelliğini taşımaktadır. Muhâkemâtla ilgili bölümlerin fıkıh kitaplarında dağınık olmasından yakılarak bu eseri yazdığını söyler.¹⁸⁶

24. Câmiu'l-fusûleyn: İbn Kadî Simâvne'ye (ö. 823/1420) ait bir eser olup müellif aynı zamanda Şeyh Bedreddin veya Bedreddin Simâvî diye de tanınmaktadır.

¹⁸¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 171, 172.

¹⁸² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 203, 204.

¹⁸³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 73.

¹⁸⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 78.

¹⁸⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 414.

¹⁸⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 140.

Eser çoğunlukla muâmelâta dair olmakla birlikte *el-Fusûlü'l-Usrûşeniyye* ve *el-Fusûlü'l-Îmâdiyye* adlı eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir.¹⁸⁷

25. el-Hidâye: Müellifi Ebü'l Hasan Bürhânüddin Ali b. Ebubekr b. Abdülcelil el-Ferğânî el-Merğînânî er-Riştânî'dir. (ö. 593/1197) Taşkoprîzâde Merğînânî'yi ashâbu't-tercih tabakasından görür. Abdülhay el-Leknevî ise onu mezhepte müctehid addeder. Eseri olan *el-Hidâye* ise Osmanlı döneminde çok itibar görmüştür. İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağîr* ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ından hareketle yazdığı *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı kitabının şerhidir. Merğînânî eserini 13 yılda yazmıştır. *El-Hidâye* üzerine İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr'i*, Bâbertî'nin *el-Înâye'si*, Aynî'nin *el-Binâye'si*, Sıgnâkî'nin *en-Nihâye'si* ve Habbâzî'nin *el-Kifâye'si* gibi önemli şerhler yazılmıştır.¹⁸⁸

26. Kitâbu'l-Hiyel: Ebu Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr eş-Şeybânî el-Hassâfa (ö. 261/875) ait bir eser olan hiyel, türünün ilk ve temel kitaplarından biri olmuştur. Ayrıca Eserin müellifi olan Hassâf, ayakkabı dikiciliği ve tamirciliğiyle geçinirdi. Aynı zamanda hesap ve ferâiz ilminde derin bilgi sahibiydi.¹⁸⁹

27. Hizânetü'r-rivâyât: Kadî Cuken el-Cukkenî el-Hindî el-Gucerâtî'ye (ö. 920/1514) atfedilen bu eser fıkha dair yazılmış içerisinde garip mesele ve rivayetleri barındırmaktadır.¹⁹⁰

28. el-Fusûlü'l-Üsrûşeniyye: Müellifi Ebü'l-Feth Mecdüddin Muhammed b. Mahmud b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Üsrûşenî (ö. 637/1240) olup yargılama hukukuna dair 30 fasıldan oluşur. Bu eserle birlikte *el-Fusûlü'l-Îmâdiyye* birleştirilerek *Câmiu'l-fusûleyn* ortaya konulmuştur.¹⁹¹

29. Münyetü'l-müftî: Yusuf b. Ebî Said Ahmed es-Sicistânî (ö. 639/1240) tarafından Necmüddin el-Hâsî'nin *el-Fetâvâ's-suğra*'sından ihtilafları ve ziyade rivayetleri ayıklanarak sağlam görüşleri alınmış ve Sirâcüddin el-Ûşî'nin *el-Fetâvâ's-Sirâciyye* isimli eserinden ilavelerle meydana getirilmiş bir eserdir. es-Sicistânî Sivas'ta vefat etmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 170.

¹⁸⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 87.

¹⁸⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 33, 34.

¹⁹⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 225.

¹⁹¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 100, 101.

¹⁹² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 101, 102.

30. Nevâzil-i Semerkandî: Eserin müellifi Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî'dir. Vefat tarihi 373/983 veya 393/1003 olarak kaydedilmektedir. İmâmü'l-Hüdâ diye de tanınan fakih aynı zamanda kelim âlimidir. Eseri olan *Nevâzil* ise sonraki dönem fıkıh âlimlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte bazı kaynaklarda müstakil olarak *el-Fetâvâ* diye adlandırılan eser olma özelliğini taşımaktadır.¹⁹³

31. Mecmûu'l-Fetâvâ: Ebu Ali es-Semerkandî'ye (ö. 450/1058'den sonra) ait olduğunu düşündüğümüz eserdir.¹⁹⁴

32. Mülteka'l-ebhur: Osmanlı medreselerinde en çok okutulan fıkıh kitabı olma özelliğine sahip bu eser, Hanefî fikhının temel kaynakları sayılan mütûn-ü erbaaya dayanılarak telif edilmiştir. İçerisinde 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva etmektedir. Kadı ve müftülerin başvuru kaynağıdır. Eserin müellifi ise Burhânüddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî'dir. Vefat tarihi ise 956/1549 olarak bilinmektedir.¹⁹⁵

33. el-Fusûlü'l-İmâdiyye (el-Fusûlü'l-İmâdî): *Hidaye* müellifi Merğînânî'nin torunu olan İmâdüddin b. Ali el-Merğînânî'ye (ö. 670/1271) ait olan eser içerisinde dağınık ahkâmı konu edinmiştir. Ayrıca Şeyh Bedrettin *el-Fusûlü'l-Üsrûşeniyye* ile bu eseri bir araya getirerek *Câmiu'l-fusûleyn* adlı eserini ortaya koymuştur.¹⁹⁶

34. el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr: Hanefî fıkıh âlimlerinden olan Mevsilî'nin (ö. 683/1284) yazmış olduğu *Muhtar* isimli esere yine kendisinin yazmış olduğu şerhtir.¹⁹⁷

35. el-Kâfî: Hanefî fıkıh âlimlerinden Ebü'l Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî'ye (ö. 710/1310) ait olan bu eser Nesefî'nin Ebu Hanîfe, talebeleri Şâfî ve Mâlik'in görüşlerini bir araya getirdiği *el-Vâfi* adlı eserine yazmış olduğu şerhidir.¹⁹⁸

36. Câmiu'l-usûl min ehâdîsi'r-Resûl: İbnü'l-Esîr Mübârek b. Muhammed'in (ö. 606/1210) Kütüb-i Sitte'deki hadisleri bir araya toplayan eseri olmakla birlikte hadisler konu başlıklarına göre alfabetik olarak ele alınmıştır.¹⁹⁹

¹⁹³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 45, 46.

¹⁹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 53.

¹⁹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 247, 248.

¹⁹⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 112.

¹⁹⁷ Davut Yahyalı, "Mevsilî", *DİA*, c. 29 (Ankara: TDV Yay., 2004), 487.

¹⁹⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 124.

¹⁹⁹ İsmail Lütfü Çakan, "Câmiu'l-usûl li-ehâdîsi'r-Resûl", *DİA*, c. 7 (Ankara: TDV Yay., 1993), 136.

37. Kunyetü'l-Münye li-temîmi'l-ğunye: Eser Mahmud b. Muhammed es-Zâhidî (ö. 658/1260) el-Ğazmîni'ye aittir. Hocası bedî b. Ebî Mansur'un Münyetü'l-fukahâ'sından seçmelerle derlenmiştir.²⁰⁰ *El-Fevâidü'l-Aliyye*'de ise sadece sahib-i Kunye ifadesi geçmektedir.

38. Lisânu'l-hukkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm: İbnü's-Şihne el-Halebî'nin (ö. 882/1477) Halep kadılığı zamanında yazdığı eser olup 30 fasıldan müteşekkildir. Ayrıca içerisinde muâmelât ve kazaî hükümlere yer verilmektedir.²⁰¹ Müellifin ölümü üzerine yirmi birinci fasıl olan “Kerâhiyye” bölümünde kalan eser, Burhâneddin İbrâhim el-Hâlî el-Halebî el-Adevî tarafından *Ğâyetü'l-merâm fî tetimmeti Lisâni'l-hûkkâm* adlı kitapla ikmâl edilmiştir.²⁰²

39. el-Müntekâ: El-Fevâidü'l-Aliyye'de bu eserin müellifi zikredilmemiştir. Eserin ismine yönelik araştırmada aynı kitap adıyla 4 müellif karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Hâkim eş-Şehîd, Merğînânî ve Sadruşşehîd Hanefî, el-Bâcî'de (ö. 474/1081) Mâlikî fakihidir. Nisâri Ali Efendi'nin Hanefî mezhebi içinde fetva verdiğini dikkate alarak bu eserin, Hanefî olan 3 şahıstan birine ait olduğunu düşünüyoruz.

40. Yetimetü'd-dehr fî fetâvâ ehli'l-asr: Alâüddin Muhammed b. Mahmud et-Tercümânî'ye aittir. Müellif Hanefî fıkıh âlimi olmakla birlikte Harizm'de (ö. 645/1247) vefat etmiştir. Eser Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur.²⁰³

41. Sadruşşerîa (ö. 747/1346): Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî aynı zamanda Sadruşşerîa es-Sânî olarak da bilinir. Büyük bir ulema ailesine mensup olması ilmine önemli katkıda bulunmuştur. Başlıca eserleri arasında ise *et-Tenkîh*, *Şerhu'l-Vikâye*, *en-Nukâye* ve *Tâdilü'l-ulûm* gibi çalışmalarını zikredebiliriz.²⁰⁴ *El-Fevâidü'l-Aliyye*'de "Sadruşşerîa'nın şu bahsinde" gibi doğrudan atıf yapılmış herhangi bir kitap adı zikredilmemiştir. Furuu meselelerinde atıf yapılanca *Şerhu'l-Vikâye* kastedilmektedir.

42. el-Fetâvâ'n-Nesefî: İsmail en-Nesefî es-Semerkindî el-Mâturîdî'nin (ö. 537/1142) eseri olup Ebü'l Hasan Necmeddin Atâ b. Hamza es-Suğdî'nin fetvalarını derlemiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 107, 108.

²⁰¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 203.

²⁰² Şükrü Özen, "İbnü's-Şihne", *DİA*, c. 21 (Ankara: TDV Yay. 2000), 225.

²⁰³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 104.

²⁰⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 132, 133.

²⁰⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 68.

43. Düreru'l-hukkâm: Muhammed b. Ferâmuz b. Ali, Molla Hüsrev'e (ö. 855/1480) aittir. Kadılık ve kazaskerlik birikimi neticesinde Molla Hüsrev'in fıkha dair ilk önce yazmış olduğu ve Osmanlı döneminde kadıların başvurduğu yarı resmî bir hukuk metni olan Ğureru'l-ahkâm adlı eserinin şerhidir.²⁰⁶

44. Bircendî (ö. 934/1527): Asıl adı Nizâmüddin Abdülali b. Muhammed b. Hüseyin el-Bircendî olup fıkıh, matematik ve astronomi bilginidir. Birçok çalışması arasında *Şerhu'n-Nukâye*, *Şerhu'l-menâr*, *Şerhu Âdâbi'l-bahs*, *Hâşiye alâ şerhi'l-Mûlahhas* ve *Tuhfe-i Selîmî* gibi eserler göze çarpmaktadır.²⁰⁷

45. Hizânetü'l-ekmel: Müellifi Ebu Abdullah Yûsuf b. Ali b. Muhammed el-Cürcânî'ye (ö. 522/1128'den sonra) ait olan bu eser, başta Hâkim eş-Şehîd'in *el-Kâfi*'si olmak üzere başvurduğu kaynakları şu şekilde sıralar: İmam Muhammed'in *el-Câmiu'l-kebîr*, *el-Câmiu's-sagîr* ve *ez-Ziyâdât*'i, Hasan b. Ziyâd'ın *Kitâbü'l-Mücerred*'i, *el-Müntekâ* (Hâkim eş-Şehîd'in olmalı), Kerhî'nin *el-Muhtasar*'ı, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Cessâs'ın olmalı), Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Uyûnü'l-mesâil*, *Fetâvâ* ve *el-Muhtelef*'i, Hassâf'ın *Edebü'l-Kadî* ve *el-Hiyel*'i, Nâtîfî'nin *el-Ecnâs*, *er-Ravza* ve *Fetâvâ*'sı, Bakkâlî ve Kadî Sâid'in *Fetâvâ*'ları, Ebü'l-Usr Fahrüislâm el-Pezdevî ve İsbîcâbî'nin *Şerhu'l-Câmiu's-sagîr*'leri, müteferrik bazı konularda Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Ķurân*'ı, İbn Semâa ve Hişâm b. Ubeydullah'ın *en-Nevâdir*'leri, Hilâl b. Yahyâ'nın *Ahkâmü'l-vakf*'i. 6 ciltlik bu eserin pek çok yazması mevcuttur. Bunun yanı sıra Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye ait olduğu söylenirse de Cürcânî'ye ait olduğu gerçektir.²⁰⁸

46. İsmail b. Sinan Sîvâsî (ö. 1047): El-Fevâidü'l-Aliyye'de Sîvâsî diye atıf yapılan bu isim bize göre Hanefî fıkıh âlimi olan Mültekâ şerhi el-Ferâid'in sahibini ifade etmektedir. Aynı zamanda İbn Nüceym'e dair Risâletü's-sağâir ve'l-kebâir adlı şerhi de vardır.²⁰⁹

47. Mirkâtü'l-vusûl: Muhammed b. Ferâmuz b. Ali (ö. 885/1480) tarafından yazılmıştır. Molla Hüsrev olarak bilinmektedir. Osmanlı devletinin Fatih devrinde şeyhülislamlık yapmıştır. Bu eserin muhtasar olması sebebiyle daha sonra *Mirkâtü'l-vusûl* üzerine *Mirâtü'l-usûl* adlı bir şerh yazmıştır.²¹⁰

²⁰⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 203, 204.

²⁰⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 234.

²⁰⁸ Özel, "Hizânetü'l-Ekmele", *DİA*, c. 18 (Ankara: TDV Yay., 1998), 181.

²⁰⁹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1, 229.

²¹⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 204.

48. Muînü'l-hukkâm: Eserin müellifi Ebü'l-Hasan Alâüddin Ali b. Halil et-Tarâblusî'dir. (ö. 849/1445'ten sonra) Kudüs'te kadılık yaptığı bilinmektedir. Eser ise kaza ve muhakeme usulüne dair olup kaza, beyyineler ve şer'î siyaset olmak üzere üç ana bölümden müteşekkildir.²¹¹

49. el-Mebsût: Ebu Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, Şemsüleimme es-Serahsî'ye (ö. 483/1090) ait olan bu eser, Hâkim eş-Şehîd'in İmam Muhammed'in *Zâhiru'r-rivâye'si* üzerine telif etmiş olduğu *el-Kâfi* adlı eserinin şerhidir. Ayrıca Serahsî'nin bu kitabı hapis yıllarında talebelerine yazdırmış olduğu kaydedilmektedir.²¹²

50. eş-Şifâ: Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149) yani Kadî İyaz'a ait eser olup dört bölümden oluşan bu eser Hz. Peygamberin yüceliğini ve onun sahip olduğu özelliklere karşı edepsiz davrananlara verilecek cezaları konu edinmektedir.²¹³

51. el-Cevheretu'n-neyyire: Eserin müellifi Radıyyüddin Ebubekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd el-Abbâdî el-Yemenî'dir. (ö. 800/1397) Haddâd bu kitabı Kudûrî'nin muhtasarı üzerine yazmış olduğu *es-Sirâcü'l-vehhâc* adlı şerhinden ihtisar ederek meydana getirmiştir.²¹⁴

52. Şerhu Tuhfe: Nisâri Ali Efendi'nin zikrettiği şekilde eser bulunmamaktadır. Ancak biz tuhfe şerhinden maksatla *Şerhu Tuhfeti'l mülûk* adlı iki esere rastlamaktayız. İlki İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) kaleme almış olduğu Tuhfe şerhi olup Zeynüddin Muhammed b. Ebu Bekir er-Râzî'nin ibadetlere dair muhtasar'ının şerhidir.²¹⁵ Diğeri ise Beruddin el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *Minhatu's-sulûk* şerhu *Tuhfeti'l-mulûk* adlı eseridir.²¹⁶

53. Minehu'l-Ğaffâr: Timurtâşî'ye (ö. 1006/1598) ait olan *Tenvîru'l-ebâr* ve *Câmiu'l-bihâr* adlı eserin yine müellifi tarafından yapılan şerhidir.²¹⁷

54. Vâkıâtü'l-müftîn (Vâkıâtü'l-Kadrî): Eser Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi, Ebusaid Mehmed Efendi ve Muîd Ahmed Efendi zamanında fetva müsevvidliği, müvezziliği ve eminliği görevlerinde bulunmuş olan Abdülkâdir b. Yusuf

²¹¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 178.

²¹² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 59.

²¹³ M. Yaşar Kandemir, "Kâdî İyâz", *DİA*, c. 24 (Ankara: TDV Yay., 2001), 116.

²¹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 162.

²¹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 168.

²¹⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 181-183.

²¹⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 283.

b. Muhammed el-Kâdirî'ye (ö. 1084/1674) aittir. Birçok fıkıh ve fetva kitaplarından derlenen bu eser *Fetâvâ Kadri* ve *Fetâvâ Kâdiriyye* diye de zikredilmektedir.²¹⁸

55. el-Ğâye: Mergînâni'nin *el-Hidâye*'si üzerine Ebî İshak es-Serûcî (ö. 710/1310) tarafından yazılan şerhtir. *Ğâyetü's-Serûcî* diye de bilinmektedir.²¹⁹

56. Fetâvâ Kâriu'l-Hidâye (el-Fetâvâ's-Sirâciyye): Zikredilen eser Ebu Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Fâris el-Kinânî el-Mısrî'ye (ö. 829/1426) aittir. Alâ es-Seyrâmî'den ders okuduğu Sirâceddin adlı bir arkadaşından ayırt edilmesi ve *Hidâye*'yi çok okuyup okuttuğu için Kâriu'l-Hidâye ismiyle anılmıştır. Adı geçen eser fıkıhın bütün konularını değil de bazı mevzularını ihtiva etmektedir. Bunun yanı sıra Kâriu'l-Hidâye'nin öğrencisi olan İbnü'l-Hümâm tarafından eserin cem edildiği bilinmektedir.²²⁰

57. Velvâlicî (ö. 450/1146): Asıl adı Ebü'l Feth Abdurreşid b. Ebî Hanîfe b. Abdürrezzâk el-Velvâlicî'dir. Sadurşehîd'in eserinden yararlanarak ve İmam Muhammed'in eserlerinden fetva ehli kimseler için faydalı bilgiler sunarak ve mühim hadiseleri ekleyerek *Fetâvâ'l-Velvâlicî* adlı eserini meydana getirmiştir.²²¹

58. Zeylaî (ö. 743/1343): Kanaatimize göre Zeylaî isminden Ebu Muhammed Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî el-Bâriî anlaşılmaktadır. Hâfızuddin en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i üzerine *Tebyînü'l-hakâik* adlı şerhi yazmıştır. Âlimler nezdinde makbul ve muteber sayılan bir eserdir.²²²

59. Vâkiatu'l-Husâmî: Ebu Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî'ye (ö. 536/1141) ait olan bu eser, yine müellife nispet edilen *el-Fetâvâ'l-kübrâ*'nın temel aldığı eserlerden bir araya getirilmiştir.²²³

60. Câmîu'l-fetâvâ: Ebü'l Kâsım Nâsirüddin Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Ali el-Alevî el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkindî'ye (ö. 556/1161) aittir. Çeşitli yazma nüshalarıyla günümüze kadar gelmiştir.²²⁴ Aynı isimde İbn Kadî Simâvne'nin de eseri olduğu bilinmektedir.

²¹⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 311, 312.

²¹⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 125.

²²⁰ Hüseyin Kayapınar, "Kâriu'l-Hidâye", *DİA*, c. 24 (Ankara: TDV Yay., 2001), 495; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 173.

²²¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 71.

²²² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 132.

²²³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 66.

²²⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 76, 77.

61. Tenvîru'l-ebşâr: İbrahim el-Ömerî et-Timurtâşî'ye (1006/1598) aittir. Haskefî'nin (ö. 1088/1677) bu esere *ed-Dürri'l-muhtâr* adlı bir şerhi vardır. Ayrıca İbn Âbidîn de *ed-Dürri'l-muhtâr* üzerine *Reddü'l-muhtâr* adlı haşiyesini yazmıştır.²²⁵

62. Şerhu Muhtasaru'l-vikâye: Burhânüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *el-Vikâye'si* üzerine Sadruşşerîa'nın *en-Nukâye* adlı muhtasarı vardır. *Şerh-u Muhtasaru'l-vikâye* ise Kûhistânî tarafından *en-Nukâye*'ye yazılan bir şerhtir.²²⁶ Ayrıca *en-Nukâye* üzerine Celâleddin Mahmûd b. Ebû Bekir es-Semerkindî, Nizâmüddin el-Bircendî, Abdülvâcid b. Muhammed el-Kütahyevî es-Seyrâmî (el-İhtiyârât), Takıyyüddin eş-Şümünnî (*Kemâlü'd-dirâye fî şerhi'n-Nukâye*), Musannifek, İbn Kutluboğa, Mahmûd b. İlyâs er-Rûmî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Aynî, Abdurrahman-ı Câmî, Mahmûd b. Ahmed el-Eşâtî el-Ayntâbî (el-Kifâye fî tavzîhi'n-Nukâye), Ebü'l-Mekârim b. Abdullah b. Muhammed es-Sabbâgî, Kûhistânî (Câmi'u'r-rumûz fî şerhi'n-Nukâye) ve Ali el-Kârî (Fetû bâbi'l-'inâye bi-şerhi'n-Nukâye) gibi alimler tarafından şerh çalışmaları vardır.²²⁷

63. Hizânetü'l-müftîn: Bu eser es-Semenkânî'ye (ö. 8/14. Asır) ait olup *el-Hidâye*, *en-Nihâye*, *el-Hulâsa*, *Fetâvâ Kâdîhân*, *ez-Zâhiriyye* ve *Şerhu't-Tahâvî* gibi önemli kaynaklardan bir araya getirilmiştir. Ayrıca eserde mütekaddimîn ve müteahhirirîn ulemanın görüşlerine yer verilmiştir.²²⁸

64. Hâşiyetü'd-Dürer: Muhammed b. Mustafa el-Gurânî el-Vânî, Vankulî (ö. 1000/1592) adlı şahıs tarafından yazılmıştır. Müellifin Vânî nisbesiyle de anılır olması onun Vânî Mehmet Efendi (ö. 1096/1685) ile karıştırılmasına sebep olmuştur. *Hâşiyetü'd-Dürer* adlı eseri ise el-Vânî'nin Molla Hüsrev'in eseri üzerine yapılan en önemli hâşiyeye olma özelliğini taşımaktadır.²²⁹

65. Mütûn-i erbaa: *Kenzü'd-dekâik* ve *el-Vikâye* ile birlikte Mevsîlî'nin *el-Muhtâr* ve İbnü's-Sââtî'nin *Mecmau'l-bah'reyn*'i "mütûn-i erbaa" olarak anılır. Ayrıca Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı, Nesevî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i ve Tâcüşşerîa'nın (ö. 709/1309) *el-Vikâye'si*, Hanefî uleması arasında "mütûn-i selâse" olarak isimlendirilir.²³⁰ Ancak

²²⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 282.

²²⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 134.

²²⁷ Özen, "Sadruşşerîa" *DİA*, c. 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 427-431.

²²⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 131.

²²⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 276.

²³⁰ Özel, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, c. 16 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 22.

son yapılan araştırmalar sonucu *el-Vikâye'nin* Tâcüşşerîa'ya nispet edilişi kabul görmeyip kardeşi Burhânüşşerîa'ya ait olduğu ortaya çıkmıştır.²³¹

66. İbn Melek ve şerhu'l-Mecma'sı: İbn Melek (ö. 821/1418) İbn Firişte ve Firişteoğlu olarak da adı geçmektedir. Bu eser İbnü's-Saati'nin Mecmeu'l-bahreyn adlı kitabının şerhidir. Tanınmış Hanefî fıkıh âlimi olmasının yanı sıra aklî ve naklî ilimlerde mahir olan İbn Melek'in, *Menâru'l-envâr*, *Meşârıku'l-envâr* ve *Mecma'u'l-bahreyn'e* yazmış olduğu şerhleri vardır. Bu eserler de Osmanlı medreselerinde ders kitabı olmuştur.²³²

67. el-Vikâye: Burhânüşşerîa (ö. 7/14. asır) tarafından torunu olan Sadruşşerîa es-Sânî için *el-Hidâye*'den yaptığı seçmelerle meydana getirdiği kıymetli bir eserdir. Hanefî mezhebinde mütûn-i erbaa olarak bilinen dört kitaptan biri olarak zikredilir.²³³

68. şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm: Eser, Hanefî fıkıh âlimi aynı zamanda edip ve mutasavvıf olan Muhammed b. Ebû Bekr İbrahim el-Buhârî eş-şergî, İmâmzâde'ye (ö. 573/1177) ait olup fikhî konuları ve tasavvufî adabla ilgili mevzuları ihtiva eder.²³⁴

69. el-Mültekat fi'l-fetâvâ'l-Hanefiyye: Hanefî fıkıh âlimlerinden olan es-Semerkandî'ye (ö. 556/1161) aittir. Eser Müellifin *Câmiu'l-fetâvâ* adlı eserinden seçmelerle meydana getirilmiştir.²³⁵

70. Buhâri: Kütüb-ü sitte müelliflerinin başlıca hocalarından olan Muhammed b. İsmail'e Buhâri (ö. 256/870) nisbesiyle atıf yapılmıştır. İsmine yer verilerek meşhur eseri olan *el-Câmiu's-sahih* kastedilmiştir.

71. Muhtasaru Nihâyeti'l-ukûl: Hanefî ve kelam âlimi olan Ebü'l-Fadl Bürhânüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî (ö. 687/1289) tarafından Fahrüddin Râzî'nin eserine yazılmış bir telhis çalışmasıdır.²³⁶

72. Kerderî: Ebü'l-Vecd şemsüddin Muhammed b. Abdüsettâr b. Muhammed el-İmâdî el-Beretâkinî şemsüleimme Kerderî (ö. 642/1244) zikredilmiştir.²³⁷ Meselenin cevabında zikredilen menâkıb-ı Kerderî ifadesiyle Ebu Hanîfe'yi savunmak amacıyla kaleme almış olduğu "*er-Red 'alâ men yü'ânidü Ebâ Hanîfe ve aşhâbeh*" adlı risalesi

²³¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 122.

²³² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 167.

²³³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 119.

²³⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 79.

²³⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 76.

²³⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 115.

²³⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 102.

kastedilmiştir.²³⁸ Eserde zikredildiği şekilde bizzat menâkıb adıyla eserine ulaşmış değiliz. Ama fetva konusu olan Ebu Hanîfe'nin tabîinden sayılıp sayılmayacağı hususu göz önünde bulundurulduğunda doğru olacağı kanaatindeyiz.

73. Telvîh fî keşfi hakâiki't-Tavdîh: Fıkıh, kelâm ve dil âlimi olarak bilinen Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yazılmıştır. Eser Sadruşşerâ'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı kendi eserine yazdığı *et-Tavdîh* isimli eserin haşiyesidir.²³⁹

74. Sekkâkî (ö. 626/1229): Asıl adı Ebu Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî'dir. Dil ve belâğat alanında mahir bir âlimdir. *Miftâhu'l-ulûm* adlı eseri alanında oldukça meşhurdur. Sekkâkî ayrıca beyân, aruz, şiir, fıkıh, kelâm, tılsım, sihir, simya vb. ilimlerle meşgul olmuştur.²⁴⁰

75. en-Nutef fi'l fetâvâ: Müellifi Ebü'l-Hasan Rûknü'l-İslâm Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî (ö. 461/1068) olan bu eser uygulanabilir kanun maddeleri sunması sebebiyle kanunlaştırma açısından büyük öneme haizdir.²⁴¹

76. Beyzâvî (ö. 685/1286): Asıl adı Ebu Said Nâsıruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şirâzî el-Beyzâvî'dir. Kendisi müfessir olup aynı zamanda Eş'arî kelimcisi ve Şafîî fıkıh âlimidir. Birçok alanda bilgisine ve eser koymasına binaen allâme unvanına mazhar olmuştur. Eseri olan *Tefsîru'l-Beyzâvî (Envâru'-Tenzîl ve esrâru'-te'vîl)* üzerine yapılan 255 civarında şerh ve hâşiyelerle İslâmî eserler arasında önemli bir yer tutmuştur.²⁴²

77. İbn Hacer: Asıl adı Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) olan İbn Hacer hadis alanında en önemli âlimlerden birisidir. Sehâvî'ye göre İbn Hacer, hadis başta olmak üzere çeşitli ilimlere dair 150'den fazla eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri arasında *Hedyü's-sârî (Fethu'l-bârî'nin mukaddimesi)*, *Fethu'l-bârî*, *et-Tezkiretü'l-hadîsiyye* gibi kitapları sayılabilir.²⁴³

78. Ğâyetu'l-beyân ve nâdiretu'l-akrân fî âhiri'z-zamân: Kıvâmüddin Emîr Kâtib. b. Emîr Ömer b. Emîr Ğâzî el-İtkânî (ö. 758/1357)'ye aittir. *Hidâye* üzerine yazılmış bir şerh olup 26 senede ikmâl edilmiştir.²⁴⁴

²³⁸ Ali Bardakoğlu, "Ebû Hanîfe" *DİA*, c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 143-145.

²³⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 159.

²⁴⁰ İsmail Durmuş, "Sekkâkî", Ebû Ya'kûb", *DİA*, c. 37 (Ankara: TDV Yay., 2009), 332.

²⁴¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 54, 55.

²⁴² Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, c. 6 (Ankara: TDV Yay., 2002), 100.

²⁴³ Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, c. 19 (Ankara: TDV Yay., 1999), 514-518.

²⁴⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 139.

79. el-Müctebâ: Ebü'r-Recâ Necmüddin Muhtar b. Mahmud b. Muhammed ez-Zâhidî el-Ğazmînî (ö. 658/1260)'ye ait olan bu eser *Muhtasaru'l-Kudûrî'nin* şerhidir. Nisâri Ali Efendi *el-Fevâidü'l-Aliyye* 'de "Müctebâ" diyerek esere atıfta bulunmamış "Zâhidî'nin Kudûrî şerhinde" ifadesiyle bizzat müellifin ismine atıfta bulunmuştur.²⁴⁵

80. Pezdevî (ö. 482/1089): Asıl adı Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim, Fahru'l-İslâm Ebu'l-Usr el-Pezdevî'dir. Eserlerinin zor anlaşılması sebebiyle kendisine "Ebü'l-Usr" denilmiştir. Kardeşi olan Muhammed el-Pezdevî ise Ebü'l-Yüsr" diye tanınmıştır. Kitapları arasında *Usûlü'l-Pezdevî*, *Şerhu'z-ziyâdât*, *Şerhu'l-Câmiî's-sağîr*, *Mebisût fi'l-fetâvâ* ve *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber* gibi eserleri zikredebiliriz.²⁴⁶

81. en-Nihâye: Hüsâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Sıgnâkî (ö. 714/1314)'ye ait olan bu eser *el-Hidâye*'nin en önemli şerhlerinden biri olup Suyûtî'nin ifadesine göre ilk şerhidir. *En-Nihâye* üzerine İhtisar çalışması Cemâlüddin Konevî tarafından *Hülâsatü'n-Nihâye fi fevâidi'l-Hidâye* adıyla yapılmıştır.²⁴⁷

82. Tarîkatü'l-hilâf beyne'l-eimmeti'l-eslâf: Hanefî fıkıh ve kelim âlimi el-Üsmendî es-Semerkandî'ye (ö. 552/1157) ait olan bu eser, mezhep içi farklı görüşleri ihtiva etmekle birlikte Hanefîler ve Şâfiîler arasında 200 küsur kadar ihtilafı meseleyi içermektedir.²⁴⁸

83. Câmiu'l-muzmerât ve'l-müşkilât: Eser Türklerin kendisine Nebîre-i Şeyh Ömer dediği, fıkıh âlimi ve mutasavvıf olan Yusuf b. Ömer b. Yusuf es-Sûfî el-Kadûrî el-Bezzâr, Nebîre-i Ömer'e (ö.832/1429) aittir. *Muhtasaru'l-Kudûrî'nin* şerhidir. Müellif eserin ilk kısmında fıkıh ilmi ve fazileti, fıkıh âlimleri, fetva vermenin şartları, müftî ve müsteftînin âdabı, ictihad ve taklid, fetva alâmetleri gibi konuları fasıllar halinde işlemiştir.²⁴⁹

84. el-Ğunye fi'l-fetâvâ: İbnü's-Sirâc el-Konevî ed-Dimaşkî'ye (ö. 770/1369) ait olan bu eser sıkça sorulan meselelerden müteşekkildir.²⁵⁰

²⁴⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 107, 108.

²⁴⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 57, 58.

²⁴⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 127.

²⁴⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 74, 75.

²⁴⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 173, 174.

²⁵⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 147.

2. 3. ESERE GÖRE NİSÂRİ ALİ EFENDİ'NİN FIKIH ANLAYIŞI

17. yy. da yaşamış olan Nisâri Ali Efendi, gerek ilmî hayatı gerekse müftülük yaptığı süre içerisinde çeşitli dini sorularla mülaki olmuştur. Kaleme aldığı *el-Fevâidü'l-Aliyye*'de ise müsteffîlere verdiği fetvaları bir araya getirmiştir. Karşılaşılan fetvalar birçok konuya değinmektedir. Temel ibadet meselelerinin yanı sıra özellikle yargılama, muâmelat, şahitlik, hazr ve ibaha konularında diğer bölümlere kıyasla daha çok fetva yer almaktadır. Birçok alanda fetva vermesi onun fıkıh sahasında ne kadar malumat sahibi olduğunu göstermektedir.

2. 3. 1. Fetvalarında Hanefî Mezhebini Dikkate Alması

Nisâri Ali Efendi fetva verirken Hanefî mezhebi çerçevesinde hareket etmiştir. Ele alınan meselede mezhebin görüşü daha önceden varsa bunları beyan etmiştir. Mezhebin önde gelenlerinin görüşleri varsa açıkça zikretmiştir. Bazen bu görüşler arasında tercih yaptığı da görülmektedir. Bu husus Ali Efendi'nin "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tebeddülü inkar olunamaz." (Mecelle 39. madde) kaidesi çerçevesinde hareket ettiğini, örf vb. hususları dikkate alarak fetva verdiğini göstermektedir.

Fıkıh usulü konularında yine Hanefî isim ve eserlerden yararlanmıştır. Dolayısıyla icthadların ele alınmasıyla ilgili hükümlerin nasıl ve neye dayanarak istinbât edileceğini yer yer açıklamıştır. Mutlakın mukayyede hamli meselesinde olduğu gibi farklı istinbât şekillerine de işaret etmiştir.²⁵¹ Ayrıca usul dışında bazı konularda Beyzâvî ve İbn Hacer gibi Şâfiî mezhebine mensup âlim ve eserlerinden, Kadî İyaz'ın eş-Şifâ'sı gibi Mâlikî mezhebi kaynaklarından da istifade etmiştir.

Müellif, fetvalarında zorlaştırıcı olmak yerine kolaylaştırıcı bir tavır sergilemektedir. İhtilafî konularda olumsuz cevapların yanında diğer cevapları da zikretmiştir. Cevaplar arasında tercih yaptığı da vakidir. Görüş açısından kesin katı bir anlayış çizgisi görülmemektedir. Ancak Hanefî mezhebi içerisinde fetvalarını değerlendirdiği barizdir. Devletin yönetim şeklinin Hanefî ağırlıklı olması bunu doğrudan etkilemiştir.

2. 3. 2. Fetvalarında Örf Delilini Dikkate Alması

Verdiği fetvalardan hareketle döneminin örfüne, kullanılan yerel ve resmî dile hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Zaman zaman fetva içerisinde karşılaştırmalar yaptığı

²⁵¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 97b.

mevcuttur. Misal olarak; "Zeyd Amr'ın iki top beyaz bezini gasp idüb birini kırmızı diğeri siyaha boyasa Zeyd bundan neyle halâs olur?" sorusuna "Amr dilerse beyaz sevbinin kıymetini Zeyd'e tazmin ettirir. Dilerse boyanmış elbiseyi alır da kırmızı boyadaki ziyadenin kıymetini vermez. İmâm-ı A'zam'a göre bu şekildedir. Zira İmâm-ı A'zam, Benî Ümeyye zamanında idi. Onun zamanında siyah giymezerler ve bu sebeple pahası yoktu. Ancak İmâmeyn zamanında siyah boya için nesne verilir. Onların zamanı Abbasîlerin devri idi. Bu zaman da siyah giyilir ve siyah da kıymet sahibi idi." (Vr. 53a) şeklinde icabet etmiştir. Fetvadan anlaşılacağı üzere dönemin örfüne, neyin değerinin arttığı ve eksildiği gibi hususlara işaret etmiş ve fetvayı da ona göre vermiştir.

2. 3. 3. Fetvalarında İstihsan Delilini Dikkate Alması

Nisâri Ali Efendi bir meselede istihsanı "Usûlcülere göre kıyas hafîye itlak olunur. Yani kıyasen vech-i zâhir ise ona kıyas derler. Vech-i zâhir değil ise ona istihsanen derler. Ama furu'da istihsan kıyas-ı celiye mukabil bir delile derler. İcmâan veya zarureten olsun eşittir." (Vr. 61a-b) şeklinde tanımlamıştır. Bunun yanı sıra bazı meselelerde istihsan delilini kullandığı açıkça görülmektedir. Örnek olarak "Zeyd bir mahallede vâki' dâr-ı âmiresini hedm ve harap etmeyi murad ettiğinde başkasına sirâyet idüb mahalle harap olur deyu Zeyd men olunur mu?" diye kendi hakkı olup başkasına da zarar oluşturacak bir konuya ilişkin "Olur. Kişi mahallede bulunan imar ettiği evi yıkmayı isterse kıyâsen buna hak sahibidir. Ancak istihsanen olmaz." (Vr. 62b) fetvasını vermiştir.

2. 3. 4. Fetvalarını Önemli ve Muteber Kaynaklara İsnad Etmesi

Nisâri Ali Efendi fetvalarında nakillere başvurmuştur. Bu nakiller önemli kişi ve eserlerden yapılmıştır. Atıf yaptığı şahıs ve kaynaklar hem kendinden öncesini hem de kendi dönemini kapsamaktadır. Dolayısıyla kaynaklara vukufiyeti sağlam olup önceki dönem kaynakların günümüze taşınmasına katkı sağlayanlardan biri olmuştur. Özellikle Câmîu'l-fusûleyn, Fetâvâ-yı Kâdîhân, el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye, el-Fetâvâ't- Tatarhâniyye, el-Bahru'r-râik ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir adlı fıkıh kitapları en çok atıf yaptığı eserlerdendir.

Müftülük ve Kadılık görevlerinde bulunan Nisâri Ali Efendi şeyhülislam fetvalarından da istifade etmiştir. Özellikle merkezi kanattan beslenmesi fetva açısından

son derece mühimdir. Ayrıca kişilerin problemi çözmeye yönelik sorularına pratik cevaplar sunarak ihtiyacı ve meşakkati gidermeye çalışmıştır.

Verdiği fetvaları destekleyici Arapça nakiller sunmanın yanında mezhebin otorite âlimlerinin görüşünü de belirtmiş, farklar varsa tercih yoluna gitmiştir. Daha önce bu konuya değindiğimiz için örnek vermeyeceğiz.

Sonuç olarak Nisâri Ali Efendi mülaki olduğu sorulara genel olarak Hanefi mezhebi içerisinde cevap vermiş, hükümlerin istinbâtına ilişkin diğer mezhep usullerinin bilgisine müracaat etmiş, şeyhülislamın fetvalarına atıfta bulunmuş, verdiği fetvaları mezhep âlimlerinin görüşleriyle desteklemiş, Kur'an, sünnet, icmâ ve kıyas gibi asli delillerin yanında fer'î delilleri de kullanmış, içinde bulunduğu toplumun dini ve hukukî problemlerini çözmeye çalışmıştır.

Diğer taraftan Ali Efendi'nin fıkha kabiliyeti olması, mezhep imamının görüşlerini hıfz edip kavrayabilmesi, hükümlerin dayandığı delilleri bilmesi, görüşler arasında tercih yapabilmesi onun tahric ve tercih ehli bir müftü olduğunu göstermektedir.²⁵²

²⁵² Tahric ve tercih için bkz. Osman Şahin, *Fetva Âdâbı* (Samsun: Ceylan Ofset, 2009), 78-91.

SONUÇ

16. ve 17. yy. Osmanlı devletinin siyaset, fikir ve ilim açısından oldukça zengin olduğu bir dönemdir. Kütüphanelerin tozlu raflarında kalmış nice eserler bu zenginliği ihtiva etmektedir. Bunlardan biri de fetva eserleridir. Bu bağlamda bir fetva eseri; devlet ricalinin ilme bakışı ve yönetimdeki anlayışını ortaya koymaktadır. Ayrıca din âliminin devlet içerisindeki etki ve nüfuz alanlarını bilmemize imkan sağlar. Fetvaların derlenmesiyle ortaya çıkan fetva mecmuaları, bu özelliğiyle tarihî bir birikime sahiptir.

Unutulmamalıdır ki geçmişini unutan bir toplum yok olmaya mahkûmdur. Devletleri ve toplumları güçlü kılan şey ise geleneğe bağlı kalması, kültürünü devam ettirmesi, yeni gelişmelere karşı adaptasyonu sağlaması, kültürel yozlaşmaya uğramaması ve buna karşı kendini korumasıdır. Bahsettiğimiz bu değerlerin ayakta kalmasını sadece bireyin omuzlarına yüklemek haksızlık olur. Dolayısıyla devlet bünyesinde bir çalışmayı gerektirir. Devlet hiyerarşisi içerisinde böyle sorumlulukları üzerine alan bazı kişilerin olması elzemdir. Bu şahıslardan bir kısmı da şüphesiz müftülerdir.

Müftü, görev yaptığı yer itibariyle halkın dini ve uhrevî sorumluluğunu taşımaktadır. Halkın beşerî ve sosyal ihtiyaçlarına karşılık vermektedir. Bir bakıma şahısların problemleriyle hem hâl olup ilmî ve fikrî değerleri onlara aşılıyarak toplumun ahlakî değerlerini dinamik tutma görevi üstlenmektedir. Bu görev medeniyet, kültür ve tarih bilinci bakımından son derece önemlidir.

Öte yandan şeyhülislam ve müftü olan şahısların hayatı incelendiğinde buldukları makama ginceye değin farklı hizmet dallarında görev yaptıkları görülür. Müftüler çoğunlukla medrese müderrisliği ve kadılık görevinde bulunmuştur. Şeyhülislam ise medrese müderrisliğinin yanı sıra kadılık, ordu kadılığı, kazaskerlik, mahkeme nâibliği vb. görevlerde bulunmuşlardır. Buldukları mevki nedeniyle padişah fermanlarının çıkmasını sağlayarak toplumda görülen şeriata aykırı şeylerin önüne geçmeye çalışmış, merkezi yönetim ve halk arasındaki iletişimi sağlamışlardır.

Nisâri Ali Efendi'nin eseri olan *el-Fevâidü'l-Aliyye*, gerek hazırlanış gerekse muhteva bakımından mühim bir fetva mecmuasıdır. İçerisinde yer alan fetvaların yer yer detaylarına inilmesi, icihad farklılığına sebep olan etkenlerin gösterilmesi, kaynak eserlere işaret edilmesi ve alanında uzman kişilere atıfta bulunulması Ali Efendi'nin fıkıh ilmindeki meziyetini göstermektedir. Atıfta bulunduğu kaynaklar sadece fıkıhla

sınırlı kalmamaktadır. Fetva verdiği diğer bölümler ve usul bilgisi açısından önemli eserlere işaret etmiş ve bunlardan nakiller getirmiştir.

Câmiu'l-fusûleyn, Fetâvâ-yı Kâdîhân, el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye, el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye, Bahru'r-râik ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir gibi fıkıh kitapları Ali Efendi'nin fetvalarında başucu eserlerdir. Çoğu meselede bu eserlere atıfta bulunduğunu görmek mümkündür.

Yukarıdaki fetva kitaplarından da anlaşılacağı gibi Ali Efendi'nin fetva verirken izlediği yöntem, Hanefî mezhebinin metodudur. Mezhep içi ittifak ve ihtilaf edilen görüşlere yer vermiş bazen tercihte de bulunmuştur.

Müellifin fetvaları sadece temel ibadet meselelerinde olmayıp toplumsal ilişkileri, kişisel hak ve özgürlükleri, hukuku ve devletin işleyişini tanzim edici niteliktedir.

Nisâri Ali Efendi'nin tefsir, hadis, tasavvuf ve Arap dili gibi alanlarda fetva vermesi, bir fıkıh âliminin diğer ilimlerle ilişkisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla fetvalardaki yaklaşımı parçacı değil, bütünsellik arz etmektedir. Özellikle tefsir ve hadisle ilgili mevzularda getirdiği istişhadlar, mefhuma uygun düşmüştür.

İçerik hususunda şerh, haşiye ve ta'lik yazmak gibi fetva eserlerinin kendisine ait birtakım özelliklerinin de olduğu görülmektedir. Eserler arası bazı farklılıklar bulunsa da, bu mecmuaların belirli bir formata sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Nisâri Ali Efendi fetvalarında çoğu zaman "olur-olmaz" gibi kısa cevaplar vermiştir. Ancak diğer kaynak eserlerden nakilde bulunduğu da vakidir. Bunun yanı sıra fetvalarda bazen "قيل و قالوا" kelimelerini kullanarak konuyla ilgili görüşleri aktarmıştır. Yine görüşler arasından "Muhtar olan ve esah olan budur" şeklinde tercihini beyan etmiştir.

Nisâri Ali Efendi'nin fetvalarına baktığımızda zamanın değişmesiyle fetvanın da değişeceği ilkesine rastlamak mümkündür. Zira müellifimiz örf ve diğer genel kuralları dikkate almış Kur'an, fıkıh öğreniminde muallimin ücret alması vb. konulara bu ilke doğrultusunda fetva vermiştir.²⁵³

Netice olarak Nisâri Ali Efendi ve eseri olan el-Fevâidü'l-Aliyye'yi tetkik ederek özelliklerini ortaya koymaya çalıştık. Tarihimize ve kültürel mirasımıza sahip çıkmak en önemli amacımızdır. Hukuk ve hukuk tarihi alanına eğilimi olan kimselerin ilgilerini bu yöne çekmek temel hedeflerimiz arasındadır. Bu sahaya yönelik çalışmalar arttıkça

²⁵³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

önemli gelişmeler kaydedilecek ve konuyla ilgili mevcut bilgilerimiz daha sağlam bir zemine oturacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. "Ebussuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 365. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Arkın, Mehmet. "Feyzullah Efendi'nin "Letaifnâmesi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Arslan, Emine. "Fetva Mecmualarında İş Ahlakına Dair Fetvalar". *İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sy. 10 (2010): 30-33.
- Atar, Abdülkadir. "XVIII. Asır Fetva Mecmuaları Işığında Osmanlı'da Tedavül Aracı Olarak Kullanılan Paralar". *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 (2017), 6: 62-86.
- Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 486-487. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Bağdadi, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*. İstanbul: MEB, 1951.
- Bağdadi, İsmail Paşa. *İzahul Mekkûn fi'z-Zeyli alâ Kesfe'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi vel-Fünûn*. İstanbul: MEB, 1972.
- Bardakoğlu, Ali. "Ebû Hanîfe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 143-145. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Beşer, Faruk. "Bir Bilgi Türü Olarak Fıkıh ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi". *Usûl: İslam Araştırmaları*, sy. 5 (2006): 33-62.
- Birişik, Abdülhamit. "Müfessir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 498. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahih*. İman 41.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Çakan, İsmail Lütfü. "Câmiu'l-usûl li-ehâdisi'r-Resûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 136. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Deveci, Zarife. "Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayri Müslimleri". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015.

- Durmuş, İsmail. "Sekkâkî Ebû Ya'kûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 332-334. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Düzenli, Pehlül. "Osmanlı Fetva Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri". *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması: İstanbul Tecrübesi*, (2010): 203-220.
- Feyzullah Efendi. *Fetavâ-yı Feyziyye*. İstanbul: y.y., 1266.
- İbn Manzûr, İmâm Allâme Ebî fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem. *Lisânu'l-Arap*. Beyrut: Dar-u Sâdır, 1990.
- İpşirli, Mehmet. "Çatalcalı Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 234. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. "Minkarî-zâde Yahya Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 114. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 91. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 514-518. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kâdî İyâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24:116. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Karadöl, Bünyamin. "Şeyhü'l-İslâm Minkarî-Zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvaları". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006.
- Karagöz, İsmail. "Şeyhülislam". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Kayapınar, Hüseyin. "Kâriü'l-Hidâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 495. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kaydu, Ekrem. "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı". *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977): 201-210.
- Kehhâle, Ömer Rıza. Mu'cemü'l Müellifin. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993.
- Keskin, Nuray. "Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014.

- Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Kılıç, Atabey. "Ali Nisârî Efendi", *Kayseri Ansiklopedisi*. 1:105,106. y.y.: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- Koca, Ferhat. "İbnü'l-Hümâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 88, 89. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Koç, Mehmet. "Şeyhu'l-İslâm Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talâk İle İlgili Fetvaları ve Tahlili". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.
- Nisârî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*. Nuru Osmaniye Ktp., nr. 02021.
- el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesaili's-Şer'iyye*. Diyanet İşleri Başkanlığı ktp., nr. 5036.
- Okumuş, Mustafa. Osmanlı Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikah. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 119. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Örsten, Seda. "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 4 (2007): 29-40.
- Özen, Şükrü. "İbnü's-Şihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 225. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Özen, Şükrü. "Sadrüşşerîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 427-431. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Özel, "Hanefî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Özel, "Hizânetü'l-Ekme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 181. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Şahin, Osman. *Fetva Âdâbı*. Samsun: Ceylan Ofset, 2009.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nrş: Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Tayşi, Mehmet Serhan. "Feyzullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 527. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Yahyalı, Davut. "Mevsılî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 487. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Yakıt, İsmail. "Osmanlı İlimiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1999): 19-48.
- Yakut, Esra. "Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetavâ-yı Ali Efendi Adlı Fetva Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 7 (1996), 288-318.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Beyzâvî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 100. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Yıldırım, Alper. "Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2014.
- Yıldırım, Sedat. "Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça şeceresi". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.

EKLER

EK-1: EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE' DEN ÖRNEK KISIM (KİTABU'T-TAHÂRET-KİTABÜ'L-GASB)

KİTABU'T TAHÂRET

1. Mesele: Yağ, bal ve pekmez müteneccis oldukta ne miktar su vaz' olunup ne vechile tathîr olunur?

el-Cevap: Yağı bir kap içine koyup ona kendi misli su konup tahrikle veya kaynamakla amel oluna. Yağ yüzüne geldikte alınıp döküle. Üç defa bu vech üzere amel olunacak. Yağ tathîr olur. Bal ve pekmezde on men (2 ritil) miktarına iki men su konup, evvelki miktar kalıncaya değin kaynatıla. Üç kere bu vech üzere su konup kaynatılınca pekmez ve bal tâhir olur. Bunlarda kendileri miktarınca su konması lazım değildir. *Camîu'r-rumuz'*da bu şekilde musarrahtır.²⁵⁴

2. Mesele: Salât-ı cenazede ayakların pabuçlarından çıkarılması lazım mıdır yoksa lâ be's caiz olur mu?

el-Cevap: Mekân-ı salât veya ayakkabıların altı tâhir değilse o zaman ayakları çıkarıp pabucun üstüne basmak lazımdır. Eğer çıkarmayıp lâ be's kılması caiz olmaz. Eğer mekân-ı salât veya ayaklarının altı tâhir ise, ayakkabılarını çıkarsa da çıkarmayıp lâ be's kılrsa da caizdir. *Kâdîhân*.²⁵⁵

Faide: Zâhidî'de ayakkabıya bevl ve hamr bulaşsa ve toprak üzerinde yürüse ona yapışsa ve kurusa yere sürmekle temiz olur. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre toprağa veya kuma mübalağalı şekilde sürse temizdir. Bevl için fetva buna göredir. *Camîu's-sağîr*'de geçtiği gibi.²⁵⁶

3. Mesele: Salâta kıyam indinde misvak isti'mal etmek hurûc-ü dem ile nakzı vudûya bâis (sebeup) deyu bazı nâs men ider. Vâkıan memnu' mudur yoksa meşru' mudur? Tafsile beyan buyrula.

el-Cevap: İhtilafidir. İbn Hümam'ın ihtiyari rivayeti üzere sünnettir. Sahib-i Şîr'a'nın kavli üzere mekruhtur. Misvakın vârid olduğu hadis-i şeriflerde İbn Hümam'ın kavline îtimad, sahib-i Şîr'a'nın kavline îtimaddan daha ziyade olduğu için bazı fudalâ

²⁵⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b.

²⁵⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b.

²⁵⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b.

sünnet olmak üzere tercih etmişlerdir. Cevab-ı âhar sünnet olmak cânibini tercih etmişler.²⁵⁷

4. Mesele: Teyemmüm hakkında türâb suyun halefi midir yoksa teyemmüm vudûnun halefi midir? Her biri hakkında kavlı olduğu takdirince semere-i hııaf nedir? Tafsil-i beyan ile indallah nâil-i ihsan olalar.

el-Cevap: Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre toprak suyun halefidir. İmam-ı Muhammed'e göre teyemmüm abdestin halefidir. Bu hususta teyemmümlünün su ile abdest alan kimseye imam olması imameynin görüşleri üzere caizdir. Zira halefiyyet burada toprak ile sudadır. Tahareteyn beyninde değildir. Müteyemmimin tahareti ezafıtır. (daha zayıftır) Bu yüzden mütevazzî'ya imameti caiz olmaz.²⁵⁸

5. Mesele: A'lâsı (Üstü) dar, altı on'a on olan bir havuzun içine necaset düşüp üstü müteneccis olsa su pâk olur mu?

el-Cevap: Olur. Eğer necaset esfeline müntehâ olduysa, üstü kirlenip altı ona on olan yere ulaşırsa su tâhir olur. Kâdihân taharet kısmında zikretmiştir.²⁵⁹

6. Mesele: Cünüp olan kimesne (kimse) mazmaza ve istinşak ettikten sonra matar-ı şedîd ile azasını gasl eylese pâk olur mu?

el-Cevap: Olur. Çünkü akan sudur. *Kâdihân*'da geçtiği gibi.²⁶⁰

7. Mesele: Cünüp olan kimsenin mazmazadan önce su içse mazmaza yerine kâim olur mu?

el-Cevap: Fakih ise olmaz, cahil ise olur. Fakih ve cahil ahkâm-ı şer'î'de mütesavîdir. Lakin amelin keyfiyeti bakımından mütevâfittir.²⁶¹

8. Mesele: Bi'r'in (kuyunun) necis olması halinde onun suyunu dökmekte kadri marufa balığ olmak lazımdır. Lakin dökmeye tevâlî (peş peşe dökmek) lazımdır mı?

el-Cevap: Tevâlî ve tetâbu' lazımdır.²⁶²

9. Mesele: Sevb-i necis ne miktar gasl ile tâhir olur?

el-Cevap: Üç kere gasl ile tâhir olur. Bu surette bir gaslde ne mertebe sıkamak gerekir? Her bir yıkamada sıkamak İmam-ı Muhammed'e göre lazımdır. Ebû Yusuf'a

²⁵⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 29b, 30a.

²⁵⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a.

²⁵⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a.

²⁶⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a.

²⁶¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a.

²⁶² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30a.

göre ise üç yıkamada bir sıkılmak kifayet eder. Sıkılmakta mertebe her şahsın takatine göredir.²⁶³

10. Mesele: Vudûda mesh-i rakabe ahkâm-ı şer'iyyeden nedir?

el-Cevap: İmam Ebû Yusuf ve ulema indinde sünnettir. İbn Ömer (ra) "Ensenizi ateşle yıkamadan önce mesh edin." buyurmuşlar. Bazı ulema katında sünnet değil, edep de değildir. *Hâniyye*'de mesh-i rakabe ne sünnet ne de edeptir. *Zâhiriyye*'de denildi ki; enseyi mesh etmek müstehaptır. Boğazı mesh etmek bid'attir. *Tatarhâniyye*'de geçtiği gibi.²⁶⁴

KİTABU'S SALÂT

11. Mesele: Salâtın şer'iyyetinden kastedilen nedir ki zekâta muhalif cemî-i ehade farz-ı ayın ola?

el-Cevap: Meleklerin, nefsi emmâreyi yenmek ve yaratanın dışında olan şeylerden i'razın (kaçınma) tekrarıyla yaratana boyun eğenleri saymasıdır. Teveccüh onadır.²⁶⁵

12. Mesele: Zeyd'in birinci rekâtta secdenin birisini terk idüb, ikinci rekâtın rukûsunda tezekkür eylese, ol halde secdeyi kaza edicek. Ol rukûyu tekrar iade lazım olur mu?

el-Cevap: Menduptur.²⁶⁶

13. Mesele: Zeyd fevt olan namazını tümünden kaza eylese halas olur mu?

el-Cevap: Olur lakin ihrâz-ı faziletine (fazileti elde etmeye) nail olamaz. Kaza ettiğinde günahı giderme hakkında eda etmiş olur ancak faziletini kazanma hakkında olmaz. Kuhistânî.²⁶⁷

14. Mesele: Evkât-i hams, salât-ı hamseye şart mıdır? Tafside beyan buyrula.

el-Cevap: "Evkât-i hams nefsi-i salât-a zarftır. Salât'ın edasına şarttır. Salât'ın nefsi-i vucûbuna sebeptir. Vucûb-u eda delâil-i şer'iyyesine muzaftır. Bi'l cümle bu halde üç emir vardır. Nefsi-i vucûb ve vucûbu eda her birisinin zâhiresî ve sebab-i batnesî vardır. Çünkü sebab-i zâhiresî vakittir. Kullar için kolaylaştırmadır. Sebeb-i batnesî ise Rabbü Teâlâ'nın îcab-ı kadîmidir. Vucûb-u eda'nın sebab-i zâhiresî kulların kudretidir

²⁶³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

²⁶⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

²⁶⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

²⁶⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

²⁶⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b.

ve kulların istitâatıdır. Sebeb-i batnesî ise Hak Sübhân ve Teâlâ'nın iradesi ve kudret-i abdî kalktır. *Usul*'de geçtiği gibi.²⁶⁸

15. Mesele: Zeyd'in öğlen, akşam ve yatsı namazları vakitleri içinde tekbir getirip namaza başladıktan sonra namaz vakitleri çıkıp, namazların geri kalanını vaktin dışında kılması halinde Zeyd'in kıldığı namazlar eda mı yoksa kaza mıdır?

el-Cevap: O eda olur. *Tarikâtü'l-hilaf* kitabında ve diğer eserlerde zikredilir; o namaza vaktinde başlasa da vaktinin çıkmasından sonra tamamlamış. Bu eda olur, kaza olmaz. *Mirâtü'l-usul*.²⁶⁹

Faide: Sahih-i Buhârî'nin namaz vakitleri bölümünde Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayeti vardır. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Kim namazın bir rekâtına yetişirse tümüne yetişmiş olur." Mevlâ Kirmanî haşiyesinde onun hakkında dedi ki: "Bir kimse namaza başlar ve bir rekât kılar sonra vakit çıkarsa onun edası olur. Hepsî eda olur ve o sahihtir. Bazıları "hepsi kaza olur" demiştir. Bazıları ise "Vaktin içinde olan eda, vaktin dışında olan ise kazadır." dedi.

16. Mesele: Asamm (sağır) olan Zeyd'in imameti caiz olur mu?

el-Cevap: Olur.²⁷⁰

17. Mesele: İmam olan Zeyd'in namaz caiz olacak kadar kadr-i kıraatinden sonra cemaatinden olan Amr'ın bazı ayeti feth idüb Zeyd dahi ahz eylese Zeyd ve Amr'ın namazları sahih olur mu?

el-Cevap: Esah görüşe göre olur.²⁷¹

18. Mesele: İmam olan Zeyd'in özür sahibi olması için ne veçhile maraz gerek ve bekâsı ne veçhile olur?

el-Cevap: Zeyd'in sahib-i özür olmakla mübtela olduğu maraz, bir vakit salâtn cem-i eczâsı müstağrak olmak gerek, ba'del istiğrak sahib-i özürlüğü bâkî olmakla ol maraz bazı âhar vakitte bir cüzü bulmayub bilâ meraz vakt-i tamam hurûc iderse, sahib-i özürlükden halas olur.²⁷²

19. Mesele: İslam'da ilk eda olunan cum'a beyan olunmuş mudur ve cum'a tesmiyesinin hikmeti nedir?

el-Cevap: Araplar arasında cum'anın ismi yevmü'l arûba idi. Ensar Medine-i Münevverede hicretten önce Esad Bin Zürare hazretlerinin indinde cem' olup onlara iki

²⁶⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 30b, 31a.

²⁶⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31a.

²⁷⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31a.

²⁷¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31a.

²⁷² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31a.

rekât namaz kıldırub ol gün ki yevmü'l arûba idi. Ona yevmü'l cum'a denildi. Sonra cum'a ayeti nazil oldu. İslam'da evvel cum'a bu oldu. Zührî ve Ka'b'ın rivayeti üzere; Musab Bin Umeyr Peygamber gelmeden önce Medine'de 40 civarında Müslümanları toplayıp onlara ilk cum'ayı kıldırın kimse olduğu söylenir. Ancak Resul-i Ekrem Medine'ye Rabûlevvelin on ikinci günü duha vaktinde Kuba'ya teşrif buyurdular. Dört gün Kuba'da kalıp mescidlerini bina ettirüb ve cum'a günü Medine'ye teşrif buyurdular. Esnâ-i tarikte Avf b. Seleme oğulları vardı. Onların yanına gelip cum'a namazını orada eda buyurdular. Resul-i Ekrem hicretten sonra İslam'da ilk kıldığı cum'a namazı bu oldu.²⁷³

20. Mesele: Şer'an şehir hükmünde olan bir yerin ehli düşmanın zulmü ve korkusundan perişan olup yerlerinden firar etmiş olsalar, ba'de zaman mekânlarına döndükten sonra ikâmet-i cum'aya me'zun hatîbin mukaddem izinle cum'ayı kıldırması caiz mi yoksa sultandan tekrar izin almak gerekir mi?

el-Cevap: Tekrar izin lazımdır. İnsanlar düşman korkusu ve buna benzer şeylerle korkup kaçarsa sonra oraya tekrar dönmeleri halinde ancak imamın yeniden başlama izniyle cum'a kılarlar. *Hülâsa ve Bahru'r-râik*'in cum'a bahsinde geçtiği gibi.²⁷⁴

21. Mesele: Bayram namazını musallâda kılmak ve musallaya teveccühte hükm-i şer'î nedir?

el-Cevap: Musallâda kılınması sünnettir. Camiler eğer genişse de mâşiyen gitmek müstehaptır. Resul-i Ekrem (sav) bayram ve cenazede binmemiştir diye mervîdir. Bazıları rucûunda manî değil demişlerdir. *Es-Siracü'l-vehhâc*'da o yürüyerek gider. Bir şeye binmez. Çünkü Nebî (sav) bayramda ve cenazede binmedi. Dönerken binmesinde bir beis yoktur. Onun yakınlaştırma kastı yoktur. *Tecnis*'te bayram namazı için kabristana çıkmak sünnettir. Şayet mescid geniş olsa bile meşâyihın çoğunluğuna göre sahih olan odur. Mağrib'de ise kabristan sahrada genel musalla hükmündedir. Şayet kul camide bayram namazını kılar da musallaya gitmez ise sünneti terk etmiş olur. *Bahru'r-râik*'in bayram babında geçtiği gibi.²⁷⁵

22. Mesele: Zeyd'in dört rekâtlı bir nafîle namaza şuru' idüb, iki rekât tamında kâdeye oturmayub üçüncü rekâta kâm olup ba'dehu dört rekât tamam ve bir kâde ile itmam eylese namazı sahih olur mu?

²⁷³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31b.

²⁷⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31b.

²⁷⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 31b, 32a.

el-Cevap: İmameyne göre (Ebû Hanife ve Ebû Yusuf) sahihtir. İmam-ı Muhammed'e göre değildir. Eğer dört rekât kılıp da kâde-i ûlâ terk edilirse İmam-ı Muhammed ve Züfer'e göre namaz fasit olur. Kıyas da budur. İmameyne göre ise fasit olmaz. Farzda olduğu gibi. Çünkü farz olan, son oturuştur. Dört rekat Tahrimde tekbiri bir defa getirildiğinde hepsi bir namaz gibidir. Orada bir oturuş farz olur. *Muhtaratü'n nevâzil*'in nafîle faslında geçtiği gibi.²⁷⁶

23. Mesele: Salât-ı evvâbin namazının sünneti mağribden sonra dört mü yoksa altı rekât mıdır?

el-Cevap: İhtilafîdir. Bazı meşâyih sünnet-i mağribden sonra altı rekâttır demiş. Âhar meşâyih dört rekâttır. Sünnet-i mağrib ile altı rekât olur demiş. Zâhir olan bu kavldir.²⁷⁷

24. Mesele: Kable'n nevm salât-ı işâdan sonra Zeyd'in kıldığı salât-ı nafîle teheccüdden addolunur mu yoksa ba'den nevm olmak lazım gelir?

el-Cevap: Maduddur. Gece namazının mendûbâtandır. Şöyle ki bunun üzerine çokça hadis vârid olmuştur. Onu yapan içinde birçok ecir ifade edilmiştir. Taberânî merfû olarak rivayet etmiştir ki; koyun sağımı kadar da olsa gece namazı gerekir. Yatsı namazından sonra kılınanlar gecededir.²⁷⁸ Bu sünnetin yatsı namazından sonra ve uykudan önce nafîle ile meydana geleceğini ifade eder. *Bahru'r-râik*.²⁷⁹

Faide: *Kenzü'l ibad*'da Avariften naklen bilinenlerdendir ki; Hz. Peygamber vitrden sonra iki rekât oturarak namaz kılar. Kıldığı iki rekâta ve Zilzâl ve Tekâsür surelerini okurdu. Hizânetü'r-rivâyâtta geçtiği gibi. Bazıları ise Zilzâl ve Kâfirun suresini okuduğunu rivayet etti.²⁸⁰

1. Yolcu ile alakalı olan meseleler

25. Mesele: Zeyd'in tevcih ve harekesini kasd eylediği bir belde ya karyenin iki tariki olup ya birisi bir günlük, tarik-i uhrâ üç günlük olmuş olsa Zeyd ol mekâna tarik-i sâniyeden tevcih ettikde seferî olup salâtını kasr eder mi?

el-Cevap: Eder. Seferî olur.²⁸¹

²⁷⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32a.

²⁷⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32a.

²⁷⁸ Ebû'l-Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), 1: 271.

²⁷⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32a.

²⁸⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32a.

²⁸¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32a, 32b.

26. Mesele: Zeyd Kayseri'den Haleb'e yola hareket edip, bir günlük veya iki gün gittikten sonra rucû edip yine Kayseri'ye dönecek. Şehre gelinceye değin salâtını kasr ve savmını ekl caiz olur mu?

el-Cevap: Olmaz. İlet-i kasr tamam olduğundan hemen rucû ettiğinde hükmen dârına dâhil olmuş gibidir. Ayasluğî, Kuhistânî ve diğerlerinde musarrahtır.²⁸²

27. Mesele: Zeyd-i müsâfir salât-ı cum'aya imam olsa, cemaat mukim iken salât sahîh olur mu?

el-Cevap: Olur. Resul-i Ekrem (sav) Mekke-i Mükerra'ya vardıklarında salât-ı cum'aya imam oldu.²⁸³

28. Mesele: Mukim olan Zeyd müsâfire edâ-i salâtta iktidâ idüb, imam selam verdikten sonra Zeyd bâkî salâtını itmâmında kıraatle mi eder yoksa bilâ kıraat mi eder?

el-Cevap: İhtilafî bir meseledir. Ancak; sahîh olan kıraatsiz itmamdır. Sonra mukim muktedî birisi yolcuya uyduğunda geri kalan rekâtlarında sahîh görüşe göre kıraat eylemez. Çünkü o lâhık gibidir. Dürer'in babü'l misafir faslında geçtiği gibi. Bir surette mukim müsâfire imam olursa, mukim geri kalan namazını kıraatle tamamlar. Bu ihtiyattır. İmâm-ı Muhammed'den bir görüş vardır ki kıraat eylemez. Bazı meşâyih bu görüşü aldı ki bu sahîh görüştür. Çünkü o lâhık gibidir. Muhît ve Câmîu'r Rumuz'un yolcu kısmında geçtiği gibi.²⁸⁴

29. Mesele: Zeyd müsâfir İmâm olup Amr ve Bekir mukimler iktidâ idüb Zeyd salât-ı zuhr veya işâda ikinci rekâtta oturup amden veya sehven selam vemeyip üçüncüye kâim oldukta yine Amr ve Bekir dahi iktidâ idüb dört rekât tamam eylese Amr ve Bekir'in salâtları sahîh olur mu?

el-Cevap: Olmaz.

İki rekât namaz kılan müsâfir bir adam hakkında soruldu:

İki rekât namaz kılıp ikinci rekâtta oturup sonra kasten veya sehven ayağa kalkıp iki rekât daha kıldı. Mukim bir kimse ona uyarsa onun iktidâsı sahîh midir değil midir?

el-Cevap: Sıhhatin olmaması bu konuda zahirdir. Çünkü o farz kılanın nafîle kılana iktidâsıdır. Caiz olmaz. Şeyhimiz Bahr'inde dedi ki, farz kılanın nafîle kılana iktidâsı mutlak olarak zikredildi. İktidâ fiillerin tümü ve bir kısmı hususunda kapsayıcıdır. *Timurtâşîyye*.²⁸⁵

²⁸² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32b.

²⁸³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32b.

²⁸⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32b.

²⁸⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 32b-33a.

30. Mesele: Ehl-i ahbiye (çadırda yaşayanlar) sahrada ikâmet niyetleri sahih olduğu surette, onlar ile birlikte olan başka bir kavm-i müsâfirin niyetleri sahih olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Ehl-i ahbiye ile kayıtlanmıştır. Çünkü onların dışındaki kimseler misafirlerdendir. Onlarla beraber ikâmete niyet etseler Ebû Yusuf'tan iki rivayet vardır. Ebû Hanîfe'ye göre mukim olmazlar. Sahih olan budur. *Bahru'r-râik*.²⁸⁶

2. Cenaze ile alakalı olan meseleler

31. Mesele: Cenazenin yüksek mekâna veya seki üzerine konulmasında kerahet ve adem-i cevaz var mıdır? Yoksa yere vaz' etmek lazım mıdır?

el-Cevap: Ademü'l cevaz ve kerâhet yoktur. Dükkân üzerine konulmuş meyyitin namazı mekruh olmaz. Onların sözü çelişmez. Dükkân üzerinde meyyitin tek olması, imamın tek başına yüksek bir mekanda olmasına kıyasla kerih görülür. Kerahet hükmü bu benzerlikle mualleldir. Bu teşbih ise mevcut değildir. Burada aslolan kerâhetin olmamasıdır. *Eşbah ve'n-nezâir*.²⁸⁷

32. Mesele: Cenaze namazında nasıl niyet etmek gerek. Beyan ile müsâb oluna?

el-Cevap: Allah için namaza, meyyit için duaya niyet ettim diye.²⁸⁸

33. Mesele: Meyyiti kabre indirmede kefen, gusül ve tütsüleme gibi tek sayılı olması lazım mıdır, yoksa çift olması kifayet eder mi?

el-Cevap: İki olsun tek olsun eâmm'dir. Zira Resul-i Ekrem Hazretlerinin defninde Fazl Bin Abbas, Ali ve Süheyb beraber girdiler. Mezheb-i Şâfî'de tek olmak lazım gelir. Kabre giren tek olsun veya iki olsun zarar vermez. Şâfî kefen, gusül ve tütsüleme adedine itibarla tek olmasını seçti. Rivayet edildi ki; Nebî defnedilirken Fazl Bin Abbas, Ali ve Süheyb üçü beraber defnetti. *Bedâi'* ve *Bahru'r-raik*'te geçmektedir.²⁸⁹

34. Mesele: Cenazeyi i'lâm için çarşıda salâ ve nida caiz olur mu?

el-Cevap: İhtilafı olan bir meseledir. Bazıları musibeti bildirdiği için mekruh görmüşlerdir. Ancak bazı müteahhirun terğib için mutlak hasen demişlerdir. Sahih olan da budur. Hindüvânî ve Zâhide'de caiz, diğer kaynaklarda caiz olmadığı söylenmiştir. Çünkü o cahilliyye âdetidir demişlerdir. Zikirle sesi yükseltmek mutlak caiz değildir. *En-Nihaye*'de zikredildiğine göre Hz. Peygamber sizden birisi öldüğünde beni namaza

²⁸⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33a.

²⁸⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33a.

²⁸⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33a.

²⁸⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33a.

çağırın ve bana bildirin sözüne nazaran ezan bundan istisnadır. Bazı müteahhirin çarşıda nidayı terğib için güzel buldu. O sahih olandır. Bazıları ise musibeti bildirdiği nidayı kerih gördü. Hindüvânî dedi ki: Çarşıda nida edilmez çünkü o cahilliyye âdetidir. Ancak âlim veya zâhid ölürse caizdir. Minberin sahibi dedi ki: Bazılarının bazılarına bildirmesi için çarşıda nida ve zikirle sesi yükseltmek kerih görülür. Onların sözü de şöyledir; her diri ölecek vb. şeyler hepsi bid'attır. Timurtâşî ise zikirle sesi yükseltme ve kıraat eylemeyi kerih görür. Çünkü o kitabînin fiilidir. *Hulâsa*'nın sahibi der ki; öncesinden musallâya gidip cenazeyi beklese İmâm-ı Muhammed'e göre o kerih olur. Halvânî ise izdiham hali dışında diye tevil eder. Ayasluğ'un *Şerh-u Mecma'* şerhinde geçtiği gibi.²⁹⁰

35. Mesele: Kâdîhan rahmet ve bağışlanma üzerine olsun. *Hulâsa, Zahirîye* ve *Tenvîru'l Ebsâr* rivayeti üzerine İmâm-ı Ebû Yusuf indinde zevcenin kefeni zevcin üzerine lazım. Kadın Eğer ganiy olsun eğer fakir. *Tecnîs* ve vakîât-ı vucuhta *Şerh-u Mecma'* ve *Muhît* rivayeti zevcin üzerine lazım. Erkek eğer ganiy olsun eğer fakir. Beynehümayı tercihe beyan oluna?

el-Cevap: Tercih Kâdîhan ve tevâbi mezküresi rivayeti üzerinedir. Zira fakir olsun zengin olsun kisve-i hayatına kıyas olunmuştur.²⁹¹

36. Mesele: Kabir içinde bazı eşya kalsa definden sonra bu eşyaların çıkarılması caiz olur mu?

el-Cevap: Caiz olur. Bir beis yoktur. Kabirde insanın eşyasından bir şey kaldıysa onu çıkarmak için kabri kazmakta bir beis yoktur. Örnek olarak ise Muğire Bin Şu'be'nin Hz. Peygamberin kabrine yüzüğünü düşürmesi ve onu alması anlatılır.²⁹²

37. Mesele: Resul-i Ekrem (sav)'in cenaze götördükleri kütüb-ü meşhurede var mıdır?

el-Cevap: Meşhur kitaplarda Hz. Peygamberin Sad Bin Muaz'ı taşıdığı mesdur ve mezkûr olup, onu yalnız taşımış, cenazenin o tarafında başkası taşımada ortak olmamıştır. Ayrıca meleklerden kaynaklanan izdihamdan dolayı Hz. Peygamberin parmak uçları üzerinde yürüdüğü ve her peygamberin kırk insan gücüne sahip olduğu ancak bizim Peygamberimizin kırk Nebî gücüne sahip olduğu Ayasluğ'un cenaze bahsine atıfla zikredilmiştir.²⁹³

²⁹⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33b.

²⁹¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33b.

²⁹² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 33b-34a.

²⁹³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34a.

38. Mesele: Defin işlemi tamamlandıktan sonra kabrin üzerine su dökmek caiz midir?

el-Cevap: Hz. Peygamberin defninin tamamlanmasından sonra Hilal b. Rabah Hazretlerinin, Peygamberin kabrine su dökmesine nazaran caizdir.²⁹⁴

39. Mesele: Muhtazarın ölüm anında elfaz-ı küfrü tekellüm idüb bilâ tevbe ve rucû fevt olsa, bu kişinin cenazesine Müslüman gibi muamele olunur mu?

el-Cevap: Olunur. Hüsn-ü zan beslenip aklının zâil olmasına hamledilir. *Bahru'r-râik*'in cenâze bölümünde tasrih edilir.²⁹⁵

40. Mesele: Zeyd'in Hristiyan olarak can vermesi üzerine İslam'ına dair velisi Müslüman ve adil olan Amr'ın şahitliğiyle namazı kılınır mı?

el-Cevap: Namazı kılınır. Ancak Amr'ın kavliyle miras alamaz. *Eşbah*'ın ikinci fenninde şahitlik konusunda geçtiği gibi.²⁹⁶

3. Şehit ile alakalı olan meseleler

41. Mesele: Mazlum ve maktul olan Zeyd'e şehid denildiğinin manası ve hikmeti nedir?

el-Cevap: Şehid fiil bi ma'na meful olup meleklerin ikramıyla mevtine hazır olması yahut cennet ile meşhud olması veya bi ma'na fâil olup Allah katında hacr-i hâzır olduğu hasebiyle şehit denilir. Kütüb-ü meşâyıhta geçmektedir.²⁹⁷

42. Mesele: Zeyd, şehir köy veya mahallelerden birinde veya bir dârda demir vb. kesici ve delici bir şeyle öldürülmüş olarak bulunsa, katil de bilinmiyorsa Zeyd gasl olunur mu?

el-Cevap: Olunur. İttifakan gasl lazımdır. Kim can çıkarabilecek nitelikte bir aletle yaralanmış birisini maktul halde bulsa ister şehirde ister köyde olsa ister mahalle ve dâr gibi kasame yapılan yerlerde isterse cami ve büyük cadde gibi kasame yapılmayan yerlerde olsun hüküm aynıdır. *Câmiu'r-rumuz* ve *Bahru'r-râik*.²⁹⁸

43. Mesele: Bir kimsenin cesedi dağda veya sahrada bulunsa, onun Müslüman mı veya kâfir mi olduğu bilinmese, bu kişinin cenazesi kılınıp Müslüman mezarlığına defnedilir mi?

²⁹⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34a.

²⁹⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34a.

²⁹⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34a.

²⁹⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34a.

²⁹⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34b.

el-Cevap: Bazı meşâyih indinde darü'l-İslam'da (Müslüman ülkesinde) bulunduğu göre yıkanır ve namazı kılınır. Surretü'l-fetva'da İnâye'den naklen tasrih buyrulur ki: Bu kişinin etine nazar olunur. Eğer sarı veya sarıya meyilli ise namazı kılınır. Eğer beyaz ise kılınmaz. Yine kulağının içine su dökülür içine akarsa müslimdir ve namazı kılınır. Eğer dışarisına akarsa namazı kılınmaz.²⁹⁹

44. Mesele: Zeyd'in kısâsan, recmen, ta'ziran veya binadan sukût ile fevt olsa gasl olunur mu?

el-Cevap: Olunur, hılaf yoktur. *Câmiu'r-rumuz*'un şehid faslında ve *Vâkıât*'ta geçtiği gibi. Had, ta'zir ve bir topluluğa karşı haddi aşan hakkında onu öldürseler şehid olmaz. *Bahru'r-râik*.³⁰⁰

45. Mesele: Savaştan sonra yakalanan yol kesenlerin ve Sultanın emriyle asılmış hırsız yıkanıp namazı kılınır mı?

el-Cevap: Bâğî (haddi aşan) ve kâtı-ı-tarik üzerine namaz kılınmaz. Fakat sultanın emriyle asılmış hırsız hakkında rivayetler farklıdır. Yıkanması hususunda da meşâyih ihtilaf etmiştir. Ayasluğ'un *Şerh-u Mecma*'sında geçtiği gibi.³⁰¹

46. Mesele: Zeyd düşmana tüfek veya başka harp aletiyle atarken kendisine isabet etse ve fevt olsa gasl olunur mu?

el-Cevap: Şehittir lakin yıkanır. Tecnîs'de bir adam vurmak için düşmanı kastetti ama kendisini vurdu. Yıkanır. Çünkü o, düşmana izafe edilen bir fiille öldürüldü. Ahret sevabına ulaşma hususunda o şehittir. Çünkü o düşmanı kastetti kendisini değil. *Bahru'r-râik*.³⁰²

47. Mesele: İslam'da ilk şehit olan kim idi? Malum mudur?

el-Cevap: Müşrikler Ammar'ın babası Yasir ve annesi Sümeyye'yi yakalayıp, Sümeyye'yi iki devenin beynine rabt idüb alâ hudûsi'l hâl şehit ettiler. Yasir'i asarak öldürdüler. Ammar ise Müşriklerin muradlarını söyleyip kurtuldu. Erbab-ı Tefâsir, Sure-i Nahl'de " Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç." ³⁰³ ayet-i kerimesinde beyan etmişlerdir.³⁰⁴

²⁹⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34b.

³⁰⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34b.

³⁰¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34b.

³⁰² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 34b.

³⁰³ Nahl Sûresi, 16/106.

³⁰⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35a.

4. Kefenle alakalı olan meseleler

48. Mesele: Kefende muteber olan bezin inceden mi yoksa kalından mı olması gerekir?

el-Cevap: Burada iki görüş vardır. Bazı meşâyih erkekler bayramda ne giyerse, kadınlar ebeveyni ziyarette ne giyerse ol vech üzere kefen oluna demişlerdir. Bazı meşâyihimiz ise galip olan hal üzere ne giyerse ol vech üzere kefen oluna demiştir. Zâhidî'de ebeveyni ziyarette ve bayramda giydiği şey olarak demişlerdir. Kefen-i misil çoğunlukla giyilen şeydir. *Timurtâşîyye* ve *Camîu'r-rumuz'da* geçtiği gibi.³⁰⁵

Tekmile: Kefen erkeklerde bayram elbisesi, kadınlarda ebeveyni ziyarette giydiği elbiseye göre belirlenir. Çoğunlukla giyilene göre denilmiştir. Eğer vasî ve vâris kefeni kendi malından almışsa rücu etmeye hak sahibidir. Ancak bunların dışındakiler buna hak sahibi olamazlar. *En-Nihâye* sahibi, *Mebсут* adlı eserden nakletmiştir. Bazı meşâyihimiz kefenin çift sayılı olacağı sebebiyle sarığı kerih görmüşlerdir. Sünnet olan ise tek sayılı olmasıdır. Bazıları ise İbn Ömer (ra) hadisi dolayısıyla bunu müstehap görmüşlerdir. Şöyle ki; İbn Ömer (ra) ölüyü sarıkla sarar onun son kısmıyla da yüzünü örterdi. Çünkü onun kafaya doğru salınması zînet içindir. Buna ise ihtiyaç kalmamıştır. Ayasluğ adamın kefenlenmesinde sünnet olanlar faslında zikretmiştir. Ancak *Camîu'r-rumuz* adlı eserde Zâhidî'de de olduğu gibi esah olan sarığın mekruh kabul edilmesidir.³⁰⁶

49. Mesele: Zeyd ölmüş, kızı Hind diğer varisler yok iken kendi malından kefen-i misilden ziyade olarak masraf etse, bu masrafı vârisler kabul etmese Hind bu masrafı istemeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Tamamı kendi yanından olur.³⁰⁷

50. Mesele: Bir adam ölüp kimseye vasîyette bulunmamışsa, karısı diğer vârislerden izinsiz terikesinden kalan bir evi satsa ve bununla da onu kefenlese, eğer adamın bütün mirasını kapsayacak bir borcu yoksa alışveriş kadının kendi hissesinde geçerlidir. Çünkü kadın kendi malından satmıştır. Eğer kadın kefen-i misil ile kocasını kefenlemişse kocasının malına müracaat etmeye hak sahibi midir?

el-Cevap: Evet müracaat etmeye hak sahibidir. Çünkü mirasçılardan birisi meyyiti kefen-i misil ile kendi malından diğer mirasçıların izni olmaksızın kefenlerse

³⁰⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35a.

³⁰⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35a.

³⁰⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35a.

terikeden onu almaya hak sahibi olur. Eğer kefen-i misilden fazla olan bir şeyle kefenlerse o zaman hak sahibi olamaz. Buna hiçbir vâris hak sahibi değildir. Kefen-i misilden fazla olup kefen-i misil miktarınca terikeden karısı hak talep etmeye hak sahibi midir? Hak sahibi değildir. Çünkü bu davranış teberruya işaret etmektedir. Kefen ise kişinin hayattayken bayramlarda giydiği elbise değerindedir. Bu meselede *Kâdîhan*'ın bey' konusunda mal sahibi olmayanın satışı faslına atıf yapılmıştır.³⁰⁸

51. Mesele: Bir kadın ister fakir ister zengin olsun kefeni kocasının üzerine lazım olur mu?

el-Cevap: İmâm-ı Ebû Yusuf kavli üzere olur. Fetva da bu kavldir. Lakin bu babda kavil ve açıklamalar muhtelifdir. *Kâdîhan, Hülâsa, Zahirîyye ve Tenvîru'l Ebsar*'da Ebû Yusuf kavli üzere kadın malı terketse bile kefen kocaya gerekir. Fetva buna göre vâki' olmuştur. *Tecnis, Vakîât, Cevher, Şerh-u Mecma' ve Muhît*'da kadının malı olmadığına kefeni kocasına gerekir. Ebû Yusuf'a göre de fetva bu şekilde vâki' olmuştur.³⁰⁹

KİTABU'Z ZEKÂT

Zekat; öşür, sadaka-ı fitır, kefarete nezir ve bunun dışında vacip olan sadakalara şamildir. Câmîu'r-rumuz da geçtiği gibi.³¹⁰

52. Mesele: Zekat masrafı olup zekat verilmesi caiz olan kimseler ve adedi ne miktardır?

el-Cevap: Fakir miskin ve âmil caiz olan kimselerdir. Mükateb rakabesi azad olunur. Deyninden ziyade nisaba malik olmayan medyun, yolda kalmış gazi, hacı ve yolcu bu zikredilenler cümle sadaka, zekat, fitre, kefarete nezir ve diğer vacip olan sadakalara masrafdır. Zekat saime, öşür ve âşirin tüccar-ı müsliminden aldığı mala dahi masraf derler.³¹¹

53. Mesele: Zeyd'in tarlasından elde ettiği mahsulün öşrünü verip geri kalanını ambarına koysa, üzerinden havelan-ı havl geçip nisap miktarı olması halinde bu maldan zekat vermek şer'an lazım olur mu?

el-Cevap: Ticaret niyeti üzere saklarsa zekat gerekir, yoksa gerekmez.³¹²

³⁰⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35b.

³⁰⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35b.

³¹⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35b.

³¹¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35b.

³¹² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 35b.

KİTABU'S SAVM

54. Mesele: Sâim istinşak edip, su ağzına girse ama dimağına gitmese savmı nakıs olur mu?

el-Cevap: Nakıs olmaz. Bezzâziye. Ağza su girer ama su dimağına ulaşmazsa orucunu bozmaz. *Bahru'r-râik*'in oruç bahsinde geçtiği gibi.³¹³

55. Mesele: Hind Ramazanda oruçlu olup gündüz gözüne sürme çekmesi halinde savmı bozulur mu?

el-Cevap: Göz ile dimağ arasında menfez (delik) olmadığı için bozulmaz. Zira ta'mdan boğaza vasıl olan eserdir. Aynı değildir. Mâ-i bâridin eseri gibidir.³¹⁴

56. Mesele: Ramazan-ı şerif Resul-i Ekrem (sav)'in Medine-i Münevvere'ye hicretinden ne vakitte vâki' oldu?

el-Cevap: Kiblenin Kâbe'ye çevrilmesinden bir ay sonra hicretin on sekizinci ayında farz olduğu söylenmiştir. *Bahru'r-râik*'te oruç bahsinde geçmektedir.³¹⁵

57. Mesele: Savm hakkında eyyâm-ı hamsenin menhiliği ve salât hakkında evkat-ı menhiyyenin nehyi ve mekân-ı mağsûbun nehyi ve te'siri beraber midir yoksa değil midir?

el-Cevap: Değildir. Sıyama mi'yâr ve haddında dahil olmağla savmın eyyama telebbüsü (orucun günlerle olan ilişkisi), salatın vakte telebbüsünününden (namazın vakitle olan ilişkisinden) ziyadedir. Öyle olucak Eyyam-ı hamsede savm-ı fasidî savm, şurû ile lazım olmayıp ol eyyamda kaza dahi sahih olmadı. Ancak bu günde savmın aslı meşrudur. Nehiy vasfından kasıt ise bu günde Allah'ın ziyafetinden yüz çevirmek olduğu içindir. Bu sebeple bu günde tutulan oruç fasid olup batıl olmadığından bu oruca nezir etmek sahih olur.

Salatın evkata telebbüsü (vakitle olan ilgisi) eşed olmakla evkattan gelen nehiy, mekandan gelen nehiyden eşedir. Bu üç mekruh vakitte salata şuru olup, ve şuru ile lazım oldu. Ancak kazaya salih olmayıp ol evkatta kaza sahih olmadı.

Gasbedilmiş veya zorla alınmış mekânda nehiy ise târî ve dîn (dış sebepten ve daha düşük) olmakla burada salata şuru sahih ve şuruuyla lazım olup, kerahetle birlikte kazaya dahi salih ve sahih oldu *Kezâ Usul* kitaplarında geçtiği gibi.³¹⁶

³¹³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36a.

³¹⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36a.

³¹⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36a.

³¹⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36a-36b.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle neyh vasıflarının beraber olmadığı vurgulanmıştır. Her birinin kendine has alanı ve ağırlığı vardır.

58. Mesele: Zeyd perşembe günü tesbih namazı kılmaya kâim ve sâim olmaya nezretse önceki çarşamba günü oruçlu olup namazı kılsa caiz olur mu?

el-Cevap: İmâm-ı sâni indinde ibadetleri sahih olur. Ancak İmâm-ı Rabbanî indinde kulun Allah'a icâbet edememesine kıyasen sahih olmaz. Önceki ulema Ebû Yusuf'un oruç ve namazla nezr bölümünde cevaz verdiği, güçsüz kimsenin nezri yerine getirme hususunda yolcunun orucu gibi olduğu, sonrakiler *Mir'ât*'in ahkâm bahsinde İmâm-ı Muhammed'in buna cevaz vermediğini zikretmiştir.³¹⁷

Faide: *Cevâhiru'l-fetâvâ*'da Kadînin yanında iki kişi ramazan hilalini gördüğüne dair şahitlik ettiler. Kadî Hüküm verdi, oruç tuttular ve 30 günü tamamladılar. Ancak hava açık olduğu halde 30 günün sonunda bayram hilalini görmediler. Emredildikleri gibi 30 günü tamamlayıp daha oruç tutmadılar. Bununla şahitlerin yalancılığı ortaya çıkmaz. Çünkü iki şahidin sözü ihtimal dâhilinde olsa da hükmün ittisalinden dolayı bir hüccet olur. Sanki o kimseler, Ramazan hilalini görüp 30 günü tamamlamışlar, sonunda ise havanın aydınlık olduğu halde Şevval hilalini görmemişlerdir.³¹⁸

Faide: *Bezzâziye*'nin oruç bahsinde anlatılır. Ramazan bayramı hilalini ikinci vakti gördü. Onu da müddetin bitimi sandı. Orucu bozdu. *Muhît*'de dedi ki: Kefaretin lüzumu hususunda ihtilaf vardır. Çoğunluk vucûbiyyeti üzerinedir.³¹⁹

1. Fıtr sadakası ile alakalı olan yerler

59. Mesele: Zeyd'in oturduğu ev kendi ihtiyacından ziyade olup bu ziyade de nisaba ulaşırsa Zeyd zengin olmuş olur mu?

el-Cevap: Sayılanların doğru olması halinde zengin sayılacağı söylenmiş olup, bu hususun akrabaların nafaka vucûbiyyeti ahkâmıyla ilintili olduğu ve *Kâdihân*'ın fıtr sadakadası bahsinde geçmiş olduğu zikredilir.³²⁰

60. Mesele: Zeyd küçük olup, onun fıtr sadakasını babası Amr'ın vermesi gerekmele birlikte, Zeyd'in ayrıca malı olsa, babası Amr Zeyd'in malından bunu vermeye kâdir olur mu?

³¹⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36b.

³¹⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36b.

³¹⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36b.

³²⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 36b.

el-Cevap: Olur. Ancak burada İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Yakub kavilleri üzere olmaz, Amr kendi malından verir denilir. İmâm-ı Muhammed'in kavli üzere olur. *Kâdîhân*'ın sadaka-i fitr bahsinde musarrah olunmuştur.³²¹

61 Mesele: Zeyd borçlu olup nisaba malik eşyası Amr yanında rehin olsa Zeyd'e sadaka-i fitr vacip midir?

el-Cevap: Vacip değildir. Ba'del fek (rehni çözme) kazası lazımdır.³²²

KİTABU'L HAC

62. Mesele: Beyt-i muazzama ve Kâbe-i Mükerreme kaç kere bina edildi? Tûl (uzunluk) ve arzı ne kadardır? Mescid-i Haram ve gayrıyla alâ vechi't-tafsîl beyan buyrula.

el-Cevap: İhtilafî bir meseledir. Bazı rivayetlerde beş defa inşa edildi, bazılarında ise on defa inşa edildiği geçmektedir. İlk olarak Melâike-i Kiram inşa ettiler. İmâm Nevevî *Tehzîb-u Esmâ*'da açıklamışlardır. Sonra Hz. Adem (as) inşa etti. Abdullah Bin Amr Bin As ve İmâm-ı Beyhaki rivayeti üzerine Hz. Adem toprağını kazar, Hz. Havva atardı. Bu şekilde inşa ettiler. Sonra tavaf ettiler. Beyt-i Şerifi ilk bina eden ve ilk tavaf eden onlar oldu. Sonra Hz. İbrahim bina ile emrolundu. Bunların inşasında hatim beyt-i şeriften olduğu meşhurdur ve hadiste vârid oldu. Nübüvvetten önce hatim beyttendi. Kureyş dahi inşa ettiler. Lakin nafakaya kudretten yoksun oldukları için hatimi dışarı koydular. Daha sonra Abdullah Bin Zübeyr inşa etti. Hatim bu sefer içi oldu. Sonra Haccac, bir duvarını inşa etti. Hatim yine dışarıda oldu. Haccac'ın binası ancak rükn-ü Irakî ve rükn-ü Şâmî oldu. Onun için bu rükünlere isti'lâm olunmaz. Bunlara ilaveten mermer duvar, çatı, altınoluk vs. inşa edilmiştir. *Kezâ Câmiu'r-rumuz*'da geçtiği gibi.³²³

Duvarının semeya uzunluğu yirmi yedi zira' ve yeri iki zira'dır. Rük-ü Şâmî ile rük-ü Irakî arasında yirmi iki zira', rük-ü Yemanî arasında yirmi dört zira' vardır. Ondak Haceru'l Esved'in dibine yirmi bir zira' ve bir şibr (karış) vardır. Haceru'l Esved'in görünen yeri bir şibr ve dört parmakdır. Haceru'l Esved önceden beyazdı. sonradan siyaha döndü. Kapısı saç ağacındandır. Gümüş ile kaplıdır. Uzunluğu altı zira' ve on parmakdır. Yeri ise dört zira'dır. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa esnasında üzerinde

³²¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37a.

³²² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37a.

³²³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37a.

durduğu taşın uzunluğu on şibr, yerinin ise yedi şibrdir. Bu taş üzerinde ise ayaklarının izi vardır.

Mescid-i Haram Kâbe-i Şerifin ortasındadır. Dört yüz yirmi dört sütunu vardır. Hepsisi mermerdendir. On beş kapısı vardır. Beyt-i Haram, Mescid-i Haram'ın ortasındadır. Mina dedikleri Mekke-i Mükerrerme'nin cânib-i şarkında 4 mil mesafe de olan bir yerdir. Üç yolu var haramdandır. Müzdelife, mescid-i Arafat'tan üç mil mesafededir. Arafat ise Mina'dan altı mil mesafededir.³²⁴

63. Mesele: Hacc-ı İslam ne vakitte farz oldu? Beyan ile müsâb oluna.

el-Cevap: Hicretin beşinci, altıncı bazılarına göre dokuzuncu veya onuncu senesinde farz olduğu zikredilmiştir.³²⁵

64. Mesele: Nice muteber hadis kitaplarında haccın hicretin altıncı senesinde olduğu ayrıca "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 196) ayet-i kerimesinin hicretin altıncı senesinde nâzil olduğu üzere altıncı senede hac ettiğinin sırrı nedir?

el-Cevap: Verilen cevabı ise şöyle özetlemek mümkündür.

Sahih olan görüşe göre hac hicretin dokuzuncu senesi farz oldu. "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 196) ayeti kerimesi ile fehm olunan haccın tamamlanmasına yönelik emirdir. Haccın farzıyeti "Yoluna gücü yetenlerin Allah'ın evini haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."(Âl-i İmran 97) ayet-i kerimesi ile sabit olup hicretin onuncu senesinde nâzil olmuştur. Altıncı senesinde nâzil olduğu rivayet üzere hikmet şudur ki; haccı fevt etmeyip vaktini idrak edeceklerini vahiyle bilmeleri hasebiyle veya müşriklerin şerrinden Hz. Peygamber kendisini ve Medine şehrini koruması hasebiyle, ayrıca müşriklerin Beyt-i Mükerrerme'yi çıplak tavaf edip fiillerinin şirk ve küfrü barındırması sebebiyle, müşriklerin Kâbe'den kovulması mümkün oluncaya kadar tehir edilmiştir. Muteberât da (muteber eserlerde) geçtiği gibi.³²⁶

65. Mesele: Beled-i Haram ve Kâbe-i Şerifin bir ismi de Mekke'dir. Bu tesmiyenin yüce anlamı muteber kitaplarda var mıdır?

el-Cevap: Geçmektedir. Onu helak etti azalttı manasına gelen Mekke'den alınmıştır. Mekke denildiğinin hikmeti ise günahımızı tenkîs affımızdır. Zulüm kast ideni helak ettiği içindir. Muteber şerhlerde geçtiği gibi.³²⁷

³²⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37b.

³²⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37b.

³²⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 37b-38a.

³²⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38a.

66. Mesele: Bedeni sıhhat halinde olmayıp altmış yaşını aşan Hind zengin ise, hacca gitmeyip yerine bedel göndermesi halinde hac üzerinden sâkit olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Zira burada kastedilen kötürüm veya yatalâk hasta olmaması durumunda kendisinin mahremiyle hac etmesi lazımdır.³²⁸

67. Mesele: Hac görevini îfâ edemeyen kimsenin bedel olarak birinin yerine hac etmesi caiz olur mu?

el-Cevap: Olur. Lakin efdal olan haccı şerife giden olmaktır. Fazilet burada bedel gönderilecek kimsenin hac görevini daha önce ifa eden erkek olmasıdır. Câmiu'r-rumuz.³²⁹

68. Mesele: Bedel hacca giden fakir biri döndükten sonra zengin olsa üzerine hac yine farz mıdır?

el-Cevap: Me'murdan hac sâkit olmaz. Zira Ayasluğînin *Şerh-u'l-Mecma*'sında zikredildiği gibi.³³⁰

KİTABU'N NİKÂH

69. Mesele: Bir kadının emzirdiği sütkızı baliğ olduktan sonra, kadının kocasının onunla cima etmesi halinde sütanne ile kocası arasında haramlık meydana gelir mi?

el-Cevap: "Kadın küçük kızı emzirirse, kız büyüse emzirenin kocası o kızla ilişkiye girse sütanne kocasına haram olur. Süt ister o kocadan hasıl olsun ister başkasından olsun." şeklinde yanıt verilmiştir. Aralarında haramlık meydana gelmektedir. *El-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'nin nikah bahsine atıf yapılmıştır.³³¹

70. Mesele: Bir adam nikahlı karısı ile bir arazi veya ana yolda olsa ve yanlarında kimse olmasa, lakin birisinin o bölgeden geçmesinden emin olmasalar sahih halvet olur mu?

el-Cevap: "Yakınında kimsenin olmadığı sahrada da bir kişinin geçmesinden emin olmadıkları müddetçe halvet sahih olmaz" yanıtı verilmiştir. Anlaşılan şu ki halvetin gerçekleşmesi için, kimsenin olmayacağı veya sadece ikisine has bir ortamın bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla meseleye cevaben halvet meydana gelmemektedir. Cevabın naklinde *Fetavâ-yı Kebîr* ve *Enfâu'l-vesâil* eserlerine atıf

³²⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38a.

³²⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38a.

³³⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38a.

³³¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38a-38b.

yapılmaktadır.³³²

71. Mesele: İki kişinin ortak bir cariyesi olup, ikisi de birbirine güvenmiyor, aynı zamanda tam mülkiyet olmadığı için ortaklardan birisi de cariye ile ilişkiye giremiyor. Bu sebeple cariye'nin yed-i emin denilen güvenilir bir kişinin yanında bulunmasını teklif etmelerine icabet olunur mu?

el-Cevap: Olunmaz, ikisinin talebine cevap verilmez, mülkiyeti bakımından her bir gün birinin yanında kalır. *Eşbah ve'n-nezâir*.³³³

72. Mesele: Bir adam başka birisinin cariyesini nikahlamak üzere alsa, cariye de onun yanındayken ölse bu adama tazmin gerekir mi?

el-Cevap: Bu adama tazmin gerekir. Meseleye ilişkin "Nikahlamak üzere elde tutulan cariye tazmin edilir." şeklinde de yanıt verilmiştir. *Câmiu'l-fusûleyn* adlı esere ve Eşbah'ın nikah bahsine atıf yapılmaktadır.³³⁴

73. Mesele: Bir adamın sutoğlunun karısını nikahlaması caiz olur mu?

el-Cevap: Nesep bakımından hısımlık aynı şekilde süt akrabalığı açısından da geçerli olduğu için, aynı şekilde öz oğlunun karısı ile evlenmiş gibi olur. Bir kimsenin öz oğlunun karısıyla evlenmesi caiz olmadığından süt akrabalığında da durum aynıdır. Dolayısıyla evlenmesi veya nikahlaması caiz olmaz. Cevabın naklinde *el-Hidâye*'nin rada' bölümüne atıf yapılmaktadır.³³⁵

74. Mesele: Bir kadın ölüm hastalığında kocasına "senin üzerinde benim mehirim yoktur" dese ikrar-ı geçerli midir?

el-Cevap: Kadın "Kocam üzerinde benim bir hakkım yoktur, onun mehir yükümlülüğü yoktur, az yada çok hak söz konusu değildir." vb. dese kadının ikrarı geçerlidir. Vârislerinin de kocasından bir hak talep etmeye hakları yoktur. Cevabın naklinde Müeyyedzâde'nin Kunye'den bu cevabı naklettiğine ve aynı şekilde *Câmiu'l-fusûleyn*'e de atıf yapılmaktadır.³³⁶

Faide: Kâdhânda, taksim konusunu ele alan bölümden önce şöyle geçmektedir; ölüm hastası bir kadın mehrini tam olarak tahsil ettiğini ikrar etse o kadın nikahlı veyahut iddet halindeyken ölürse onun ikrarı sahih olmaz. Kadın hastalığında onun üzerinde benim mehir hakkım yoktur dese Hassaf, *Hiyel* isimli eserinde dedi ki; onun

³³² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38b.

³³³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38b.

³³⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38b.

³³⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38b.

³³⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 38b.

ikrarı geçerlidir.³³⁷

75. Mesele: Zeyd zevcesi Hindi bilâ rızaihâ müddet-i seferden eksik yer alıp gitmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Mehr-i muaccelini edâ edecek.³³⁸

76. Mesele: Bir adam zina ettiği bir kadının küçük kızı ile nikah ettikten sonra onunla ilişkiye girmeden, dokunmadan ve şehvetle nazar etmeden ayrılık meydana geldiğinde, bu adamın ayrıldığı kızın anasıyla evlenmesi caiz midir?

el-Cevap: Evlenmesi caizdir. Çünkü aralarında nikahı engelleyecek bir durum meydana gelmemiştir.³³⁹ Cevabın naklinde *Fetâvâ'l-Bezzâziye*'nin fasid nikah bahsine atıf yapılmıştır.³⁴⁰

77. Mesele: Başka bir diyarda olup yaşadığı veya öldüğü bilinmeyen zimmî bir adamın eşi, İslam ile müşerref olduğunda kocasına İslam dinine girmesi teklif etmek ister. Ama adamın yeri izi belli değildir. Bu durumda kadının kadını tefrik etmesi ve başka birine nikahlaması caiz midir?

el-Cevap: Kadın Müslüman olsa ve onun kocasına sefere çıktığı için ulaşılamasa onun gâib olan kocasına hâkim Müslümanlığı teklif edemese bazı ulema dedi ki: Eğer kocanın gittiği yer sefer müddetinden uzak bir yerdeyse teklif etme konusunda acziyet ortaya çıktığı için hâkim bunların arasını ayırabilir. Bazıları da dediler ki; bu caiz olmaz. Rivayette bu şekilde gelmiştir. Bazıları ise diyorlar ki; caiz olur, kocanın bulunduğu yeri hâkim bilmiyorsa o durumda acziyet ortaya çıkarabilir. Acziyet sabit olduktan sonra bu görüşe itimat ve fetva vermek caizdir. *Hızânetü'r-rivâyât*.³⁴¹

78. Mesele: Mehr-i mislin altında düşük bir mehir ile nikah sahih olur mu?

el-Cevap: Mehr-i mislin altında düşük bir mehir ile nikah sahih olur. Fakat bir küçük kız evlendirilmişse, bunu dede ve babanın dışında bir akraba evlendirmişse o zaman caiz olmaz. Hacr altında olan kadın mehr-i misil altında düşük mehre razı olduğunda bu caiz olmaz. Zengin bir kadın kendini evlendirmesi için vekil tayin etse,

³³⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

³³⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

³³⁹ Ancak genel kural şöyledir: "Nikah anaları, zıfak kızları haram kılar." Öte yandan adamın zina ettiği kadının kızıyla evlenmesi baştan caiz değildir. Çünkü annesiyle ilişki yaşadığı için kız adama haram olmuştur. Bu sebepten adamın zina ettiği kadının kızıyla nikahı fasid kabul ediliyor. Fasid nikahta kızı ile ilişki yaşamadığı için, fasid nikah hürmet-i musahare sonucu doğurmuyor. Dolayısıyla bu nikah, zina ettiği kadınla adamın evlenmesi için bir engel oluşturmuyor. (Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, 2, 122; Kâsânî, *Bedâiu's-sanai'*, 2, 258).

³⁴⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

³⁴¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

vekilin onu mehr-i mislin altında evlendirmesi caiz olmaz. *Eşbah ve'n-nezâir*.³⁴²

79. Mesele: Bir adam bir kızla evlendiğinde adamın babası ve anası yahut bazı müteallikâtı geline başlık adı altında bazı mal veya elbiseyi tebberruan verseler dönüp almaya hak sahibi olurlar mı?

el-Cevap: Tebberu ise olurlar, mehr-i muaccelden ise olmazlar. Oğlunun karısına elbise gönderse, sonra ödünç veya emanet olarak gönderdiğini iddia etse tasdik edilir. *El-Fusûlü'l-Üsrûşenîyye*.³⁴³

80. Mesele: Bir adam karısıyla, karısının başka kocadan olup vefat etmiş oğlunun karısını cem etmesi caiz olur mu?

el-Cevap: Olur.³⁴⁴

81. Mesele: Bir adam karısını ihtiyaten yeniden nikahlasa mehre gerek var mıdır?

el-Cevap: Yeni bir mehre gerek yoktur. Dediler ki; menkûhasını yeni bir mehirle yeniden nikahlamaya kalksa mehir ödemesi gerekmez. *Eşbah* adlı eserin üçüncü fennine atıf yapılmıştır.³⁴⁵

82. Mesele: Yâ Şeyhülislam! Cariyenin hakkı olan mehir nedir?

el-Cevap: "Bir görüşe göre ona ne kadar rağbet ediliyorsa o kadardır. Bir görüşe göre; kendi kıymetinin üçte biri kadardır" olmak üzere iki görüş zikredilir.³⁴⁶ Ama herhangi bir tercih yapılmamaktadır.

83. Mesele: Bir adam mülkünde olan cariyesini, müdebberesini veya ümm-ü veledini başka birine nikahlamak suretiyle verse, orada da bu sayılan kişiler fevt olsa; cariye, müdebber köle veya ümm-ü veledin sahibi, verdiği kişiden mehri tamamen almaya hak sahibi olur mu?

el-Cevap: Hak sahibi olur. Cariye, müdebber ve ümm-ü veled için nikah, duhul veya şüphe sebebiyle gereken mehir Mevla'ya aittir. Bir kısmı azad olunan cariye ve mükatebenin mehri kendisine ait olur. Efendiye ait olmaz. *Kâdîhân*.³⁴⁷

³⁴² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

³⁴³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39a.

³⁴⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

³⁴⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

³⁴⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

³⁴⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

KİTABU'R RADÂ'

84. Mesele: Bir adamın Müslüman çocuklarını kafir olan bir sütanneye emzirtmesi ve Müslüman bir kadının kafirin veledini emzirmesi caiz olur mu?

el-Cevap: Kafir bir kadın Müslüman çocukları emzirebilir aynı şekilde Müslime bir kadın da kafirin çocuğunu emzirebilir. *Vâkıat ve Münyetü'l-müftî*.³⁴⁸

85. Mesele: Bir karı ile kocanın arasında daha sonradan süt kardeşliği olduğu güvenilir iki erkek ve ya bir erkek ile iki kadının şahitliğiyle ortaya çıksa araları tefrik edildikten sonra kadın kocasından mehr-i müsemma veyahut mehr-i mislini müsemmasından az ise de almaya hak sahibi midir?

el-Cevap: Hak sahibi olur fakat burada şahitlerin durumu söz konusudur. Bilin ki radâ' bir erkeğin veya kadınlardan yalnız başlarına şehâdetiyle sabit olmaz. Bilakis güvenilir iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliğiyle olur. Zifaktan önce iki erkek şahitlik ettiğinde mehir yoktur. Ayrıldıktan sonra ise müsemmadan ve mehr-i misil'den hangisi az ise o vardır. Meseleye ilişkin *Muzmerât ve Câmiu'r-rumuz* adlı eserin rada' bölümüne atıf yapılmıştır.³⁴⁹

86. Mesele: Bir adam ile karısı arasında boşama meydana gelip kadının iddeti bitse, bundan sonra küçük çocuğunu emzirmekten de kadın kaçınsa, çocuk kadının elinden çekip alınır mı?

el-Cevap: Çocuk annesinden alınmaz. Çocuğun babası bir sütanne tutar ve bu sütanne çocuğun öz annesinin yanında emzirmeye devam eder.³⁵⁰

87. Mesele: Bir annenin, çocuğunu emzirmek için ziyade ücret talep etmesi olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Çünkü sair zır'in (sütannenin) emzirdiği şartlarda çocuğu emzirir. Bu sebeple ziyade talep edemez. Babanın çocuğu emzirmesi için annenin yanında bir kadın tutması gerekir. Anneden çocuğu alınmaz. Anne, ben bu sütannenin emzirdiği paraya emziririm derse anne emzirmede önceliklidir. Ancak anne ziyade istese bunda hak sahibi değildir. Sütten kesildikten sonra küçük çocukların nafakası babanın gücünün nispetine göre belirlenir. Cevabın naklinde *Kâdîhân*'ın çocukların nafakası kısmına atıf yapılmıştır.³⁵¹

³⁴⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

³⁴⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 39b.

³⁵⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a.

³⁵¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a.

KİTABU'T TALÂK

88. Mesele: Bir adam hîn-i gazabında karısına, evimden çık git dese yahut senin sende benim bende dese talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Kinayedendir. Talâk niyeti olduğunda bir bâin talâkla boş olur.³⁵²

89. Mesele: Adam eşine ben sana haramım yahut ben sana haram oldum diye talâka niyet eylese bâin talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: *Hidâye*'de musarrahtır.³⁵³

90. Mesele: Koca kadını boşadığında kadın kocasının şartsız boşadığını iddia etse, koca da bir şarta bağlı olarak boşadığını iddia etse yahud kadın boşanma şartının meydana geldiğini ve talâkın vâki' olduğunu iddia etse, koca ise şartın vücuda gelmediğini iddia etse ve kadının da beyyinesi olmayacak, o halde kavl kocaya mı ait olur?

el-Cevap: İkinci surette olur. Birinci surette, İbn Melek olur demiş. İddia koca tarafından olup beyyinesi olmayacak. Yakup Paşa kavl kadının olur demiş. Biz bu meseleyi başka kitaplarda görmedik. Taraflar şartın varlığında ve gerçekleşip gerçekleşmediğinde ihtilaf etseler, Kavl erkeğindir. Çünkü o inkâr ediyor. Beyyine ise kadına düşer. Çünkü o iddia ediyor. İbn Melek, *Şerh-u Mecma*'da talâkın şarta bağlanması bölümünde zikrediyor. Burada kastedilen şudur: Hüküm ve zikredilen delilin delalet ettiği gibi koca inkâr eden, kadın ise iddia eden olur. İhtilaf bunun aksine olduğu zaman da zikredilen delille kadının sözüne itibar edilir. Kitaplarda açıklanmasa da anlaşılacağı üzere durum böyledir. Bu hususu Yakup Paşa Boşamanın yeminle ilgili bölümünde zikreder.³⁵⁴

Tekmile: Kadînin huzurunda kadın boşamanın ibkasına, koca ise istisna ile beraber yaptığına dair ihtilaf etseler, Kavl kadınıdır. Bunun hilafına dair kocanın bir delili olması halinde kavl erkeğindir. Şayet koca, sen eve girersen boşsun dediğini iddia etse kavl kocanıdır. Çünkü ta'lik (şartı) iddia ettiğinde boşamayı reddetmiş olur. *Cevâhiru'l-fetâvâ*'nın talâk bölümünde zikredilir.³⁵⁵

91. Mesele: Bir adam babasına dedi; ben senin evinde senle beraber oturursam karım üç talâkla boş olsun. Aynı zamanda babasıyla beraber oturmak istese, zevcesine talâkın vâki olmaması için ne yapması gerekir?

³⁵² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a.

³⁵³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a.

³⁵⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40a-40b.

³⁵⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40b.

el-Cevap: Karısını bir bâin talâkla boşayıp ardından iddet bitimini bekler. İddet bittiğinde karısıyla birlikte babasının evine girer ve babanın evinde babasıyla beraber oturur. Sonra tekrar nikâh kıyar evlenir. Geriye kalan diğer talâk haklarını başka yerde tasarruf eder. Böylece kadının bir başkasıyla evlilik yapma ihtiyacı olmadan mesele çözümlür³⁵⁶

92. Mesele: Bir adam eşine, inşallah benden boş ol dese talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Olmaz nâ malum, “meşiyeti na-malum meşiyete ta'lik ibtal-i hükümdür” denilen kavı üzere. Ancak evvela meşiyeti zikr ta'lik hükümdür deyu İmâm-ı Muhammed'in kavli üzere talâk vâki' olur. Meşiyet zikri Allah, melek, cin vb. üzerine yapıp kapalı kalsa Ebû Yusuf'a göre kelamın hükmü ibtaldır. İmâm-ı Muhammed'e göre de ta'liktir. Aynı şekilde aksi de rivayet olunur.

Görüş ayrılığının pratik sonucu; meşiyet önce getirilirse inşallah sen boşsun dese, iptal diyen kimseye göre talâk vâki' olmaz. Çünkü o iptaldır. Kelamın sonunda fe veya başka harf olsun fark etmez, kelamı ibtal eder. Ta'lik diyen kimseye göre ise talâk vâki' olur. Çünkü ta'lik için şart getirilip ceza harfî zikredilmezse ta'lik olmaz talâk şartsız olur. Mirâtü'l-usûl.³⁵⁷

93. Mesele: Zeyd karısını boşamaya Amr'ı vekil ta'yin edip, Bekr kendiliğinden ta'lik eylese sonra vekil olan Amr icazet verse sahih olur mu?

el-Cevap: olmaz. Ancak bey'de ve şira'da vekilin icazeti caizdir. Lakin boşama ve köle azad etmede vekilin icazeti caiz olmayacağından sahih olmaz. Muhammed b. Hasan'dan *Nevâzil-i Semerkandî*'de rivayet olunur.³⁵⁸

94. Mesele: Bir adam, gayr-i müslim karısını üç talâkla boşasa, boşanan kadın zimmî bir adam ile evlense, zifaf gerçekleşip zimmî koca kadını boşasa, iddet bittikten sonra ilk eşi bu kadını almaya kâdir olur mu?

el-Cevap: Zimmî bir kadının zimmî bir erkekle evlenmesi ve duhulü olduğunda ilki için helal olur. Bu sebeple şart yerine geldiği için olur. *Bezzâziye* ve *Mecmûu'l-Fetâvâ* adlı kitaplarda zikredilir.³⁵⁹

95. Mesele: Bir adam küfür lafızlarını kullanıp sonra tevbe etse, karısını tecdid-i nikâh etmek istese, kadın bundan kaçınmaya kâdir olur mu?

³⁵⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40b.

³⁵⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 40b.

³⁵⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a.

³⁵⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a.

el-Cevap: Olur.³⁶⁰ *Cevâhiru'l-fetâvâ*.

96. Mesele: Bir adam şarap içerse karım boş olsun derse, hamrdan geri kalan mûskiri (sarhoş edici içeceği) şürple (içmekle) talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: İhtilâfîdir. Bir adam şarap içmeyeceğine dair yemin etse ve bir şeye niyet etmese, örfümüze göre hamr üzere yemin etmiş olur. Ancak hamr üzerine yapılan yemin bütün sarhoş edici şeyleri kapsar. *Kâdihân*.³⁶¹

97. Mesele: Bir adam karısına eğer şu ağacın meyvesinden valiye öşrünü vermeksizin bir kişinin koparıp yemesi halinde eşini boşamasını zikredip, sonra kendisi koparıp yese yahud karısı koparıp yese talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Koca koparıp yese talâk vâki' olmaz ancak; kadın koparıp yese talâk vâki' olur.³⁶² *Eşbah*'ın kitab-ı imanında mesturdur.

98. Mesele: Zeyd Amr'a eğer şu eşyayı bir ehade (kişiye) giydirirsen zevcem boş olsun dese, sonra o eşyayı Amr kendisi giyerse yahut Zeyd'e giydirse talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Amr kendi giydikte talâk vâki' olmaz. Zira Amr muhatap marifedir. Nekra tahtına dâhil olmaz. Ama Zeyd'e giydirse talâk vâki' olur. Zira Zeyd nekradır. Ehadin tahtına dâhil olur. Marife nekranın tahtına girmez. Ancak cezada kullanılan marifeler hariç. *Eşbah*'ın iman kısmında zikredilir.³⁶³

99. Mesele: Zeyd eğer Amr'ın hanesine girersem zevcem boş olsun derse, bundan sonra Amr evini satıp başka ev satın alsa ol haneye Zeyd girdiğinde talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Olur. Eğer Amr'ın dârına diye ta'yin etmiş olsaydı yeminden sonra iştirâ' ettiği dâra girmesiyle hânis olmaz. Bir kimse falancanın yemeğini yemeyeceğine, evine girmeyeceğine, elbisesini giymeyeceğine, hayvanına binmeyeceğine kölesiyle konuşmayacağına yemin eder ve belirleyip ta'yin ederse, o adamın milki zâil olup hâlif ise fiili işlerse İmâm Muhammed'in köle ve dâr hakkındaki görüşüne hilâfen yemin bozulmuş olmaz. Yeni alınan objeler (köle, ev, hayvan) hususunda ittifakla yemin bozulmaz. Eğer kişi yemin edip ta'yin etmemişse milk zâil olduktan sonra yemin bozulmaz. Ancak yeminden sonra yeni alınan şeylerde yemin bozulmuş olur. Mülteka'l-

³⁶⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a.

³⁶¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a.

³⁶² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a.

³⁶³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41a-41b.

ebhur'da geçmektedir.³⁶⁴

100. Mesele: Zeyd eğer baldızım Hind'i karındaşım Amr'a tezvic etmezsem avretim dokuz talâk boş olsun dese lakin ta'yin vakte ve fevre delalet eder, lafzı tekkellüm eylemese ba'dehu Hind'i Amr'a tezvic-i vâki' olmayacak, Halen Zeyd'in zevcesine talâk vâki' olur mu?

el-Cevap: Onların ömrü sona erinceye kadar Olmaz. Ayrıca Ebussuûd Efendi'nin bu hususta fetva verdiği zikredilmiştir.³⁶⁵

1. Neseple alakalı olan meseleler

101. Mesele: Bir adam yabancı bir kadınla zina yapıp çocuk olsa, erkek tarafından çocuğun nesebi sabit olup vâris olur mu?

el-Cevap: Kadın açısından çocuğun nesebi sabit olur ve de vâris olur. Ancak erkek açısından nesebi sabit olmaz ve birbirinden de vâris olmazlar. Veled-i mülâane de bunun gibidir. Bu nedenle veled-i zinanın ve veled-i mülâanenim nesebi kadından sabit olur. Dürer'de Köle azadı kısmında zikredilir.³⁶⁶

102. Mesele: Hülle olunan Zeyd Hind'i halet-i hayızda vat' eylese zevc-i evveline helal olur mu?

el-Cevap: Olur. Dahi hayız halinde vat' ile neseb sabit olur ve recm için muhsan olur. Kâzifine hadd-i kazf edilir. Bu sebeple hayız halindeki duhul ile ilk eş için helallik sabit olur. Bu tür ilişkiyle neseb sabit olup tam mehir gerekir. Bu durum hayız halinin dışındaki duhul gibidir. Recm ihsanı da sabit olur. Kişinin kazifteki muhsanlık vasfı hayız halindeki vad' sebebiyle zâil olmaz.³⁶⁷ *Miratü'l-usûl*'ün nehiy faslında zikredilir.³⁶⁸

103. Mesele: Zeyd gaib olup zevcesi Amr ile evlenip Amr'dan çocuk getirdikten sonra Zeyd hazır olsa Hind-i merkûme Amr'dan tefrik olunur. İddet bittikten sonra Zeyd'e teslim olunur. Burada vucuda gelen çocuk Zeyd'e mi yoksa Amr'a mı hüküm olunur?

el-Cevap: Amr'a hükmolunur. Burada İmâm-ı A'zam'ın iki görüşü vardır. İlk görüşü evveline ait olur demesi, diğeri ise ikincisine ait olur demesidir. Kâdîhân nesebin

³⁶⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b.

³⁶⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b.

³⁶⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b.

³⁶⁷ Nakilde hayız halindeki vad' hali ile hayız hali dışındaki vad' hali bir tutulmuştur. Dolayısıyla ilk koca için eşine dönme hakkı sabit olup, hülle olunan koca için nesebin subûtu ve tam mehir lazım olur. Çünkü hakiki duhul meydana gelmiştir. Bu nedenle hayız hali durumunun olup olmaması gibi bir ayırım söz konusu değildir.

³⁶⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 41b-42a.

sabit olması kısmında zikretmiştir. İmâm-ı Ebû Hanîfe birinci görüşten dönmüştür. Çocuk birinci için değil ikinci içindir. Fetva buna göredir.³⁶⁹

104. Mesele: Zeyd, muhsan ve afife olan cariyesine cima eyleyip azil yapsa, bu esnada cariye hamile kalıp Zeyd bu benden değil diyerek nefyetse caiz ve layık olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Nefy etmemek gerek. Burada azile itibar yoktur. Zira cariyesi muhsan ve afife olmayan biri ise nefyine mesağ ve cevaz vardır. Azilin hamile kalmayı gerektirecek bir şüphesi olduğundan dolayı ona itibar edilmez.³⁷⁰ Cariyenin ise afife ve muhsan olmasına göre fetvaların değiştiği önem arz etmektedir. Kâdihân neseb konusunda zikreder. Aynı şekilde *Hidâye*'nin istilâd kısmına da atıf yapılmıştır.

105. Mesele: Zeyd Amr'ın cariyesi Hind ile zina ederek ilişkiye girer, Hind bir çocuk dünyaya getirdikten sonra Zeyd Hind'e mâlik olsa, Hind Zeyd'in ümm-i veledi olmuş olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Ancak çocuk sahibi olmak kasdıyla zina yapar ve sonra cariyeye malik olursa ümm-i veled olur. *Mülteka'l-ebhur* kitabının istilâd kısmına atıf yapılmıştır.³⁷¹

2. Nafaka ile alakalı olan meseleler

Nafaka küçük çocuk için mal olmaması durumunda babaya gerekir. Malı olduğunda ise asıl olan insanın nafakası küçük olsun büyük olsun kişinin malındadır. *Hidaye*'nin nafaka bölümünde geçmektedir.³⁷²

Faide: Küçüğün nafakası anne ve dede üzerine olmakla olmakla üçlü oranda paylaşılır (nafakanın 1/3'ü anneye, 2/3'ü dedeye düşer) . Ayasluğ zikreder.³⁷³

Faide: Sahih dede baba menzilesindedir. Fasit dede ise kardeş menzilesindedir.

106. Mesele: Zeyd müslim-i mûsirin üzerine kardeşi Amr-ı zimmînin ihtiyaç anında nafakası lazım olup satın aldığı azad olur mu?

el-Cevap: Azad olur. Ancak; nafakası lazım olmaz. Ayrıca *Hidâye*'nin nafaka babına atıf yapılmıştır.³⁷⁴

³⁶⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42a.

³⁷⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42a.

³⁷¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42a.

³⁷² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42a.

³⁷³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

³⁷⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

107. Mesele: Zeyd ve Amr-ı sağırlar (küçük olan Amr ve Zeyd) küçüğü Amr için takdir olunan nafakayı vasi olan Zeyd ne zamana değin verir?

el-Cevap: Kesbleri (kazançları) nafakaya kifayet edinceye değin.³⁷⁵

108. Mesele: Hind emr-i kadî ile istidâne (borç istemek) edip veled-i sağırine infak eylese, buluğa erdikten sonra veledine rucûya kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Anne borç aldı. Kadînin emriyle çocuğa infak etti. Sonra çocuk baliğ oldu. Anne veledine dönemez. *Münyetü'l-müftî* ve *Şerh-u Mecma'nın* nafaka babı ve Bezzâziye'ye atıf yapılmıştır.³⁷⁶

KİTABU'L İ'TÂK

109. Mesele: Nasrânînin ümm-ü veledi olan bir kadın Müslüman olduğunda araları tefrik olur mu?

el-Cevap: İlk önce adam İslam'a arz olunur. Kabul ederse ibkâsına hükmolunur. Eğer kabul etmezse ümm-ü veledi kıymetine satıp bedeli sahibine verilir. Bu esnada adam ölse bilâ bey' azad olur. Metinlerde istilad bölümlerinde zikredildiği gibi.³⁷⁷

110. Mesele: Bekr şakayla, Zeyd sarhoş olarak Amr ise ikrahla kölelerini azad eyleseler, i'takları nâfiz olur mu?

el-Cevap: Olur. Lakin ikrahla ve şakayla azad ve de talâk ikrarı sahih değildir.³⁷⁸

111. Mesele: Zeyd kölesi Amr'ın azad olunmasını iki şarta ta'lik eylese, sen eve girer ve falancayla konuşursan hürsün yahud sen hürsün eve girer ve falancayla konuşursan dese, Amr'ın azad olunması ne surette vâki' olur?

el-Cevap: Evvela konuşup sonra eve girerse azad olur. Ancak evvela eve girip sonra konuşursa azad olmaz.³⁷⁹

112. Mesele: Ceza şartını beynine tahallül idüb bir kadınla evlenirsem o boştur eğer falancayla konuşsam derse ne vechile olur?

el-Cevap: Şart-ı evvel ki tezevvücdür. Yeminin inikâdına şart olub, onunla yemin munkaid olur. Şartı sâni de tekkellümdür. Yeminin inhilaline şart olur. İmdi Zeyd Zeyneb'i tezevvüc idüb badehu tekellüm (ondan sonra konuşursa) ba'dehu Zahide'yi tezevvüc eylese Zeyneb'e talâk vâki' olur. Zahide'ye olmaz. *Mirkât'da beyan-ı tağyir*

³⁷⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

³⁷⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

³⁷⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

³⁷⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

³⁷⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 42b.

bahsi. Talâk iki şey ile alakalı ise ikincisinin mülkte meydana gelmesiyle vâki' olur. Aksi takdirde olmaz denilerek Sadruşşerîa'nın talâkla yemin babına atıf yapılmıştır.³⁸⁰

KİTABU'L EYMÂN

İmâm-ı A'zam'a göre yedi şeyde yemin yoktur: Nikâh, ric'at, fey, köle, neseb, ümm-ü veled ve velâdır. Şekilleri ise *el-Fusûlü'l-İmâdiyye*'de zikredilir.³⁸¹

113. Mesele: Yemin eden Zeyd'in kendisi doğrudan hânis olup, vekil atayıp vekilinin fiiliyle hânis olmadığı ahkâmı beyan oluna?

el-Cevap: Alışveriş, satım, kira, sulh ani'l mal, kısmet ve husumet ve evladını darb bu ahkâmlarda yemin ettiğinde kendisi yaparsa yemin bozulur. Ancak vekil tuttuğu şahıs yaparsa yemin bozulmaz.³⁸²

114. Mesele: Kendi fiili veya vekilinin fiiliyle hânis olan ahkâm dahi tafsile beyan buyrula?

el-Cevap: Talâk, hul', itk, kitabet, nikâh, kasıtlı öldürmeden kaynaklanan sulh, , ayıplı malddan kaynaklanan sulh, sadaka, karz, zarb-ı abd, zebh, bina, hıyâdan (terzilik), îda' (emanet), iâre, borç ödeme, kisve (giyinme) ve hamilelik konularında ister kişi veya vekili hangisinin fiiliyle olsun fark etmez yemin bozulur.³⁸³

115. Mesele: Zeyd bir hususa yemin eylediği halde âlim olmayıp ba'de zaman sonra ol hususa âlim olduğunu tezekkür eylese mukaddimen gafletine bina eylediği yemin ile hânis olur mu?

el-Cevap: Olmaması mercûdur. Kâdîhân'ın yemin bahsinde dediği gibi; bir adam işi bilmediğine dair yemin etse sonra işi bildiğini tezekkür etse ancak o yemin vaktini unutmuş olur. Dediler ki hânis olmamasını diliyoruz. Çünkü o yeminin vaktini bilmiyordu.³⁸⁴

116. Mesele: Yemin mütekâsire oldukça kefarete için tedâhul var mıdır?

el-Cevap: İhtilafidir. İmâm-ı Muhammed indinde mütedâhîldir. İmâm-ı Ebû Yusuf indinde mütedâhîl değildir. *Câmiu'r-rumuz*'un kitabı'l eymân bölümünde musarrahtır.³⁸⁵

³⁸⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43a.

³⁸¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43a.

³⁸² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43a.

³⁸³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43a.

³⁸⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b.

³⁸⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b.

117.Mesele: Zeyd ziynet giymem diye yemin etse bir zaman sonra gümüş, ya altun hâtem dokunmakla hânis olur mu?

el-Cevap: Gümüş hâtem olursa hânis olmaz ancak zeheb olursa o zaman hânis olur.³⁸⁶

118. Mesele: Zeyd haram fiili işlemem ki diye yemin etse, bir zaman sonra hayvanla ilişkide bulunsa hânis olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Münyetü'l-müftî'de der ki; haram fiil işlememeye yemin etse, fasid nikâhta duhülle ve hayvanla ilişkiye girmekle yemin bozulmaz. Bu hayvanla ilişki meselesi örfе bağılı olarak değerlendirilmektedir. Örfе göre haram olan ilişki ancak insanla girilen ilişkidir. Örf hayvanla ilişkiye girmeyi kabul etmez ancak bunu yapan cahil kimseler hariçtir.³⁸⁷

119. Mesele: Zeyd, Amr müteveffâdan biraz mal talep edip, varisleri olup ancak Zeyd'in ispatı olmaması durumunda Zeyd vârislerin bilgisinin olmadığına dair cümlesine yemin teklifi etmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: İddia edenin delil getirmekten aciz olup vârislerden yemin etmesini ister. Çünkü o bilgisine dair yemin ediyor. Deyn hususunda hepsi nasibinden olanı yerine getirir. *Zâhiru'r-rivâye. Kâdihân*'ın dava bahsinde, kişi ölü üzerine bir mal iddia etse ve vârisleri hakkında bilgisi üzerine vârislerin hepsine yemin teklif etme hakkı vardır. Sadece tek yemin yeterli değildir. İmâdî on altıncı fasılda zikretmiştir.³⁸⁸

120. Mesele: Zeyd müteveffânın vârisleri Amr'dan Zeyd'in sende malı var deyu dava idüb ispatları olmamakla vârislerden biri yemin verecek. Diğer vârisler de yemin teklifine kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Çünkü tek bir yemin kifayet eder. İstihlaf (yemin isteme), yemin gibi değildir. Niyabet cârî olur. Vârislerden biri davalıya kadî huzurunda yemin ettirse diğer vârislerin yemin ettirme hakkı yoktur. Çünkü niyabet yeminde gerçekleşmez ancak istihlafta gerçekleşir. Bu meselede İmâdî'ye atıf yapılmıştır.³⁸⁹

121. Mesele: İki ortaktan birisi şirketin malından başka bir şahıs tarafından nesne davasında bulunup delil getirmekten aciz iken münkire yemin vermesi halinde âhar şahıs yemin vermeye kâdir olur mu?

³⁸⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b.

³⁸⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b.

³⁸⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b.

³⁸⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 43b- 44a.

el-Cevap: Olmaz.³⁹⁰

122. Mesele: Bekr şerîkeyn olan Zeyd ve Amr'dan şirkete müteallik olan maldan hak davasında bulunup Zeyd münkire yemin verecek aynı zamanda Amr'ında yemin vermesi gerekir mi?

el-Cevap: Olur. Çünkü yeminde niyabet gerçekleşmez. Bu yüzden ayrı ayrı zikretmeleri gerekir.³⁹¹

123. Mesele: Zeyd Amr'a bevl idüb gaşy (kendinden geçme) oluncaya kadar dövülmesine yemin eylese, hânis olmamaya darb-ı şedîd kifayet eder mi yoksa hakikaten bevl ve gaşy (bayılma) olması lazım olur mu?

el-Cevap: Lazımdır. Bulunmayacak hânis olur. Ancak olünceye değin darb-a yemin etmiş ise darb-ı şedid kifayet eder. *İhtiyar*'da geçtiği gibi.³⁹²

124. Mesele: Yemin yapıp sonra kendi fiiliyle bozan Zeyd, vekili yemininde unutkan, zorlayan veya kasteden beraber hükümde mütesâvî midir? Değil midir?

el-Cevap: Unutkan, zorlayan veya kasteden beraber hükümde mütesâvîdir. Hatta kefarete gerekir. *Hidâye*'de zikredilir.³⁹³

125. Mesele: Zeyd ortağım Amr ribhta hıyanet etti lakin miktarı belli değil diye iddia eylese, birisi buna vasîyet etti ancak miktarı malum değil dese, Beşir de bazısını edâ ettim ama miktarını bilmem dese, bu üç kişi de münkir olacak. Bu mezbûrelere yemin teklifine kâdir olurlar mı?

el-Cevap: Olmaz. Emr-i meçhulde yemin verildiği yerler vardır. Lakin bu surette değil. *Kazâu'l Eşbah*.³⁹⁴

Suret-i cevâbede yemin verilmesi caiz olan meçhul yerler nedir?

el-Cevap: Kadî yetimin vasîsini ve mütevellî vakfi itham ettiğinde mûdi' mûdadan hıyanet davasında bulunsa yemin verir. Ayrıca rehin-i meçhulde yemin verir. Gasb ve hırsızlık davasında meçhul ise ahz-i mal için yemin verilir. *Kazâu'l Eşbah*.³⁹⁵

126. Mesele: Zeyd ölmüş olup onun vârisi muayyen bir şeyi dava etmeksizin terikesini taksim ettiklerinde, Zeyd'in zevcesi Hind'e hıyanet etmediklerine dair diğer vârisler yemin teklifine kâdir olurlar mı?

³⁹⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44a.

³⁹¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44a.

³⁹² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44a.

³⁹³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44a.

³⁹⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44a.

³⁹⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

el-Cevap: Eşbah rivayeti üzere olmazlar. *Hidaye* ve *Şerh-u Mecma*'ın rivayeti üzere olurlar. Görüş kadîya aittir.³⁹⁶

127. Mesele: Bir yetimin işlerini yerine getirmeye vâsi olan Hind üzerine Amr nâzır olup emlak ve akardan ahz ve zapt eylediği mahsul ve akçe-i müteferrikayı Hinde verip yedinde bir habbe tanesi kalmadığına yemin eylese tasdik olunur mu?

el-Cevap: Olunur. Ancak makbuzunda dahi ihtilaf olur. Amr makbuzum budur gayrısı yoktur diye yemin eylese zâhir hale muvafık ve musaddik olacaktır.³⁹⁷

128. Mesele: Kabz-ı deyne vekil olan Zeyd makbuzu müvekkile verdim deyu yemin etse halâs olur mu?

el-Cevap: Olur. Ancak vekil, ben müvekkilin hayatında onu kabzettim ve ona da teslim ettim dese ancak bir huccetle tasdik olunur. Vakıat adlı eserden alınmıştır.³⁹⁸

129. Mesele: Vasî olan bir kişi vermesi gereken malı buluş ve rüşdden sonra edâ ettim deyu iddia edip yemin eylese beyyinesiz tasdik olunur mu?

el-Cevap: Olunur.³⁹⁹

130. Mesele: Zeyd müteveffânın duyun-i terikesini muhît iken, Amr Zeyd'den şu kadar deyn talep edip ama isbattan âciz kalırsa Zeyd'in veresesine ve diğer alacaklılara yemin teklifi yapabilir mi?

el-Cevap: Olmaz. *Kâdihân*'ın vasîyet bölümüne atıf yapılmıştır.⁴⁰⁰

131. Mesele: Zeyd Amr'a söylemem ki diye yemin edip Amr bu esnada ölse, Zeyd ise Amr'ın meyyitine tekellüm etse hânis olur mu?

el-Cevap: Yemini bozulmuş olmaz. Zira tekellümden maksat anlamaktır. Burada ölüye konuşulmuştur.⁴⁰¹

Sureti cevabda tekellümden murad ifhâmdır. Mevt ona münâfidir buyrulmuş. Resul-i Ekrem (sav) Bedir'de öldürülmüş olan kâfirleri bir çukura ilka edip üç gün sonra üzerine varıp "Rabbimizin vaat ettiğini gerçek buldunuz mu? Ben Rabbimin vaat ettiğini gerçek buldum." buyurdu.

Mevtâya efham ve istima' olmasa mûciz-i kâinattan bu fiil sadır olur mu?

el-Cevap: İna'ye adlı eserin sahibi Baberti buyurmuş ki; ol fiil matla-ı saadetten muciz sadır olmuş ola. İmâm Nese'î Kâfiye'de bu hadis sabit değildir der. Zira Aişe-i

³⁹⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

³⁹⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

³⁹⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

³⁹⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

⁴⁰⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 44b.

⁴⁰¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a.

Sıddıka'ya bu hadise nakl olunca inkâr idüb "Muhakkak ki sen ölümlere işittiremezsin. Sen kabirde bulunanlara da işittirecek değilsin."⁴⁰² nazm-ı şerifini işhâd ettiler. Zeylaî ise Resulden sadır olan bu hadise canlılara vaaz için sâdır olmuş der.⁴⁰³

KİTABU'L BUYU'

Müşteri fasid alışverişle aldığı bir malı satsa semen ona aittir. Malın kıymetini ilk satıcıya ödemelidir *Câmiu'l-usul*'ün ikinci faslına atıf yapılmıştır.⁴⁰⁴

132. Mesele: Zeyd, biraderleri Amr ve Bekir ile müşterek oldukları evin sehemle (hisse) malum olan hissesini Beşir'e kesin satış ile satsa bu caiz olur mu?

el-Cevap: Olur. Ayrıca İmâdî'nin *Fusul* adlı eserinin 3. faslına atıf yapılmıştır.⁴⁰⁵

133. Mesele: Zeyd sağîrin babası Amr, Zeyd'in malını bey' etmesi caiz midir?

el-Cevap: Babada üç hal vardır. Baba âdil yahud mestur hal üzere ise semen-i misliyle bey'i ister menkul ister akar olsun caizdir. Amma babası fasid ise akarı satması caiz olmaz. Çocuk buluğa erdikten sonra bozar. Eğer menkul ise bir rivayette beyi' caiz, semen yed-i adle va'z olunur. Başka rivayette caiz değil diye fetva verilir. Babanın çocuğun malını satmasında üç görüş vardır. Baba adil, mestur ya da fasid ise ilk ikisinde caizdir. Ancak buluğdan sonra onu bozamaz. Baba için tam bir şefkat vardır. Üçüncü görüşe göre akarı satması caiz olmaz. Buluğdan sonra da onu bozamaz. Muhtar olan odur. Ancak Hayır görürse kıymetinin iki katına satması ve menkulü satması caizdir. Semeni adil birine verilir. Şayet iki kat fiyatına hayır olmazsa bununla fetva verilir. Akarın satışında vasînin vasîsi müfsid baba gibidir. İki katına satsa caizdir ancak bunun dışında değil. *Câmiu'l-fusûleyn*'in 27. faslında zikredilir.⁴⁰⁶

134. Mesele: Zeyd Amr'a bir köle satıp, kölenin aybına Amr muttalî olduktan sonra köleyi birkaç gün istihdam eylese Amr kölenin aybını Zeyd üzerine redde kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Ancak hayvan bunun aksinedir. Denildi ki: Bir kere istihdam iadeye mani değildir. *Şerh-u Mecma*'da zikredildiği gibi.⁴⁰⁷

⁴⁰² Rûm, 30/52; Fatır, 35/22.

⁴⁰³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a.

⁴⁰⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a.

⁴⁰⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a.

⁴⁰⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45a-b.

⁴⁰⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

135. Mesele: Zeyd mâziyesini (ince beyaz bal ya da silah) veresiye satıp ve Amr'ı vekil edip, Amr ise veresiye satmış olsa vakti girdikten sonra semenini Amr'dan talep etmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Vekil mahsustur.⁴⁰⁸

136. Mesele: Zeyd vâlidisi Hind'le müşterek oldukları evde, hisse-i malumesini Hind'den izinsiz başka birine satabilir mi?

el-Cevap: Olur. Ancak Hind şufa ittikâz ide.⁴⁰⁹ Yani Hind'in şufa hakkı vardır.

137. Mesele: Dört ortak arasında on ev müşterektir. Birisinin malum hissesine diğer bir ortağı talip olup, aldığı semen ve geri kalanını on güne dek vereceğine dair aralarında anlaşmayla satın alıp semeni de teslim etmiş ise, iki ay geçtikten sonra satın alan kişi pişman olup hisseyi almam demeye hak sahibi olur mu?

el-Cevap: Olmaz.⁴¹⁰

138. Mesele: Bir adam hasta olup bazı eşyasını kıymetle vârisine satsa caiz olur mu?

el-Cevap: İmâm-ı A'zam indinde caiz olmaz. İmâmeyn indinde caiz olur. *Sahib-i Kunye*'de (kunyetü'l-Münye) İmâma-ı A'zam'a göre diğer vârislerin izni gerekir. Aynı zamanda *Şerh-u Mecma*'nın vasfıyyet bölümüne atıf yapılmaktadır.⁴¹¹

139. Mesele: Zeyd Amr'dan fasid alışverişle bir at satın alıp Amr fevt olsa, vârisleri feshe kâdir olurlar mı?

el-Cevap: Evet kâdir olurlar. Vârisler için nakz vardır. Timurtâşî'nin *Kunye*'den naklettiği gibi.⁴¹²

140. Mesele: Zeyd dellal (ilân edici) olan Amr yediyle bir bağl (katır) iştirâ eylese ba'dehu istihkak ile alındıkta Zeyd semenini Amr'dan mı yoksa Bekir'den mi alır?

el-Cevap: Semeni Bekir'den alır. Satıcıya döner, dellala dönmez. *Timurtâşîyye*⁴¹³

141. Mesele: Mecmûan muhrez (kazanılmış) olan hurmanın satımı caiz midir?

el-Cevap: İhtilafî bir mesele olduğu, İmâm-ı A'zam'ın buna mutlak cevaz verdiği ve İmâm-ı Muhammed'in de satımını caiz gördüğü zikredilmiştir. Fetva İmâm-ı Muhammed'in kavline göredir.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

⁴⁰⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

⁴¹⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

⁴¹¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

⁴¹² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b.

⁴¹³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 45b-46a.

142. Mesele: Bir kişi birisinden birkaç kilo buğday karz-ı hasen alıp vakt-i galâda bunu ödemekten aciz kalsa, hak sahibi ise ona belirli bir semen ile müeccel olarak bu borç alınan buğdayı satmış olsa, buğdayın o vecih üzere satımı caiz olur mu?

el-Cevap: Olmaz. *Bezzâziyye*'de zikredilir. Bir kişinin âhar üzerine taam veya fulüs'ü (akçe-para) olduğunda borcu olan kimseye onu dirhem karşılığında satsa ve dirhemi kabzetmeden önce ikisi ayrılırsalar batıl olur. Yukarıdaki "Hak sahibi ona belirli bir semen ile müeccel olarak bu borç alınan buğdayı satmış olsa" meselesine fasid denilmiştir. *Timurtâşiyye*'ye.⁴¹⁵

Bu surette yapılan satış işlemi müeccel olmazsa hüküm aynı mıdır?

el-Cevap: Müeccel olmadığına satımı caizdir. *Cevâhiru'l-fetâvâ*'da zikredildiğine göre akit meclisinde semenin hepsi varsa bey' sahihtir. Hatta deyn bi deyn olarak ayrılmasınlar. Çünkü o nehyedilmiştir.⁴¹⁶

143. Mesele: Bir kişi birisinden kitap alsa, kitabın içi dışı gibi olmayıp farklı olması halinde reddini istemeye hak sahibi olur mu?

Cevaben tefâvüt bilinenin dışında ise, o zaman reddetmeye hak sahibidir. Bu fetva Timurtaşî'den nakille *Cevâhiru'l-fetâvâ*da zikredilmiş ayrıca *Câmiu'l-fusuleyn*'e de atıf yapılmaktadır.⁴¹⁷

144. Mesele: Âlet-i melâhînin (çalgı aletleri) bey'i sahih olur mu?

el-Cevap: İhtilafî bir mesele olduğu, İmâm-ı A'zam indinde cevazına, İmâmeyn indinde cevaz verilmediğine ayrıca *Timurtaşîyye*'de olduğu gibi fetvanında İmâmeynin kavli üzere olduğu zikredilmiştir.⁴¹⁸

145. Mesele: Bir kişi birine gümüş ve altından bir kâse ve de gayr-i masnû zehab ve fizzaı, âhar kâseyle bilâ vezn mücâzefeten (Tartıp ölçmeden göz kararı yapılan satış) satmak istese bey'i caiz olur mu?

el-Cevap: Mücâzefeten bey'de tefâzulden (miktar fazlası) hâli olmaz.⁴¹⁹

Suret-i mezbûrede bakır, sarı para ve demirde aynı mıdır?

el-Cevap: Bunlarda vezin mansus aleyh değil, örfidir. Değişim kabul eder.⁴²⁰

⁴¹⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴¹⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴¹⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴¹⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴¹⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴¹⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46a.

⁴²⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

146. Mesele: Bir kişi semeni belli olan bir şeyi satın alıp, akitten sonra semenini belli bir süreye kadar te'cil eylese bu alışverişin hükmü fasid midir yoksa sahih midir?

el-Cevap: Bu bey'in hem de te'cîlin sahih olduğu söylenmiştir. ⁴²¹

147. Mesele: Zeyd, Amr'a fasid alışverişle bey' ettiği mebînin semeninden ribh (kâr) idüb bey'de ribh etmiş olsa merkûm-u mezbûrelere tayyib olur mu?

el-Cevap: Semeninden ribh Zeyd'e hoş olur ancak bey'de ribh Amr'a hoş olmaz. Tasadduk etmek lazımdır. ⁴²²

148. Mesele: Zeyd Amr'dan fasid alışverişle aldığı bir köleyi azad veya hibe yahud satıp teslim etmesi sahih olur mu?

el-Cevap: Olur. Ancak kıymeti üzerine olmakla hakk-ı fesih sâkıt olur. ⁴²³

149. Mesele: Vakfın satışı fasid midir yoksa batıl mıdır?

el-Cevap: İhtilafî bir mesele olduğu söylenmiştir. ⁴²⁴

150. Mesele: İki şahıs semenin miktarı konusunda ihtilaf edip, mal dahi ortada olup ikisinden birinin beyyinesi olmayacak hüküm nedir?

el-Cevap: İkisinden biri diğerinin sözüne razı olmayıp birisinin talebi üzerine anlaşırsa kadî bu bey'i fesheder. Yeminde ilk müşteriden başlanır. Eğer delil getirmekten âciz kaldığı zaman, iki şahısta birinin davasından razı olmazsa anlaşırlar. Yemin müşteriden başlar. Kadî da talep üzerine aralarındaki bey'i fesheder.

Tekmile: İki şahıs semenin miktarı konusunda ihtilaf edip müşteri semeni, satıcı ise o semenden daha fazla olduğunu iddia etse yahut bunun tam tersi olsa, beyyine o ikisinden biri veya ikisi için olsun veya olmasın hâli olmaz. Eğer birisi için delil olursa delili getiren kimse için hükmeder. Çünkü o davayı hüccetle aydınlatmıştır. Eğer ikisi de delil getirirlerse delili fazlaca müspet olan için hükmolunur. Denildi ki; müşteri, satıcının iddia ettiği miktara razı olursa birisi veya ikisinin beyyinesi olmasa da sabit olduğuna hükmedilir. Denildi ki; müşteri, satıcının iddia ettiği miktara razı olursa ne âla, olmazsa biz bey'i feshederiz. Çünkü farz olan aradaki husûmeti kaldırmaktır. İkisinden iddia ettiği şeye birisinin rıza göstermesi buna imkan verir. Eğer ikisi de razı olmaz ise diğerinin davası üzerine kadî ikisinden de yemin talep eder. Yemine de müşteri başlar. Bu mesele *Lisânu'l-hukkâm* adlı eserin ikinci faslına atfedilmiştir. ⁴²⁵

⁴²¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

⁴²² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

⁴²³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

⁴²⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b.

⁴²⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 46b-47a.

151. Mesele: Zeyd Müslüman olan Amr'a dârını satıp, Amr da dârı mescit yahut kabir yapmaya şart eylemişse bu bey' sahih olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Fasiddir. Ancak Müslüman Zeyd, dârını zimmî Amr'a kilise yapmak şartıyla satarsa sahihtir. Lakin mekruh olur. *Kezâ Eşbah'ta* geçmektedir.⁴²⁶

152. Mesele: Bir kişi oturduğu evi için satışına birini vekil kılrsa, bu vekil semen-i misliyle bu evi satıp teslim eylese evin sahibi vekil tuttuğundan pişman olup bey'i feshe kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz.⁴²⁷

153. Mesele: Bir kişinin akarından görmeksizin ve miktarını da bilmeksizin müşterinin rû'yeti ve takririyle belirlenip satma işleminde, rû'yetten sonra semen ve kıymetinde gabn-ı fahiş olsa bey' sahih olur mu? Aldığı takdirde fahiş fiyat hasebiyle feshe kâdir olunur mu?

el-Cevap: Bey' sahihtir. Müşterinin görmesi kifayet eder. Ancak gabn-ı fahiş olması hasebiyle feshe de kâdir olunur. *Timurtâşîyye*. Mebî satıcısının cahil olması engel olmaz. Ama müşterinin cahil olması engel olur. *Bahru'r-râik*.⁴²⁸

1. Ayıpla ilgili olan meseleler

154. Mesele: Bir kişi bir çift öküz alıp birisi kusurlu olsa ikisini reddetmeye hak sahibi midir?

el-Cevap: Redde hak sahibidir. Hayvan diğeri olmadan çalışmamaya me'lûf ise ancak ayba muttali olanı reddetmeye hak sahibi olur. Bu meselede Meşâyihimiz eğer hayvanlardan biri ancak diğer hayvan ile çalışmaya alıştırmış ise sadece ayıplı olanı değil, ikisini de reddeder. Bilakis ipekte bir ayıp görülürse onun noksanına rucû edilir. *Kezâ* deri suya batırıldığında ayıbı görülürse müşteri deriyi reddedemez. Şayet sahibi razı olsa bile. *Câmiu'l-fusûleyn*'de zikredilir.⁴²⁹

İfade: Ayrıca *Hizânetü'l-müftîn* adlı eserin ayıp bahsinde aybın noksanlığıyla dönmeye hakkı olup veya olmaması şeklinde سوال olunmuştur.

el-Cevap: Rucû edemez.⁴³⁰

⁴²⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47a.

⁴²⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47a.

⁴²⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47a.

⁴²⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47a-47b.

⁴³⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47b.

155. Mesele: Amr Zeyd'den birçok keçi alıp cümlesini kabzından sonra bazılarının ayıplı olduğu belli olup ma'yubun bazısını kestikten sonra geri kalan ma'yubunu Zeyd'e redde ve kestiklerini parasını almaya hak sahibi olur mu?

el-Cevap: Kestiklerinin dışında kalan ayıplı olanları redde hak sahibidir. Ancak kestiklerinin ücretini alamaz. İmâm-ı Muhammed'den rivayet üzere; sattığı şey eksik olarak dönmez, bâkî kısmını da semenden değeriyle geri verir. *Câmiu'l-fusûleyn*'de zikredilir.⁴³¹

156. Mesele: Satıcı kusurlu olan bir köleyi satarken kusurunu müşteriye söylemesi gerekir mi?

el-Cevap: Söylemesi vaciptir. Söylemediğinde ise fâsık olur.⁴³²

Faide: *Cevâhiru'l-fetâvâ*'da şöyle geçer: Görme ve ayıp muhayyerliği, zamanın geçmesi ile batıl olmaz. Şayet yirmi sene de olsa. Aynı şekilde bir adam semeni altı aya müeccel olmak üzere bir eşek satın alsa, semenin kabzından evvel eşek ölse mebîde bir ayıp ortaya çıksa, bu durumda aybın noksanlığı mebîden düşülür. Geri kalan kısmını öder. Müşteri semenin vaktinden önce icbâr olunmaz. Ama öderse caizdir. Tafsilâtı ise *Câmiu'l-fusûleyn*'in yirmi beşinci faslında zikredilir.⁴³³

157. Mesele: Zeyd'in Amr'dan aldığı cariyezinin zinadan hamile olduğu zuhûr eylese Zeyd Amr'ın üzerine redde kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Cariyede zina ve zinadan doğum ayıptır. *Mültekâ'l-ebhur*'un ayıp muhayyerliği faslında geçmektedir.⁴³⁴

2. Gabn-ı fahiş ile alakalı meseleler

158. Mesele: Gabn-ı fahiş ne kadardır beyan buyrula?

el-Cevap: Uruzda yirmi de bir, hayvanda onda bir, akarda beşte bir. Denildi ki mukavvimlerin ölçüsü altına girmeyen şeylerdir. *Câmiu'l-fusûleyn*'in yirmi yedinci faslına atıf yapılmıştır.⁴³⁵

159. Mesele: Zeyd bağının meyvesini on kuruş değerken yirmi kuruştan ziyade değer deyu tağrîr idüb yirmi kuruşa Amr'a bey' eylese aldatma hükmüyle Amr bey'i feshe kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Tağrîr ile gabn-ı fâhiş olacak fetva buna göredir.⁴³⁶

⁴³¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47b.

⁴³² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47b.

⁴³³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47b.

⁴³⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 47b.

⁴³⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48a.

160. Mesele: Bir kişi birisinin milk-i dârını semen-i maluma iştirâ eylese kabz edip, yedi sekiz ay geçtikten sonra gabn-ı fâhiş iddia eylese istima' olunur mu?

el-Cevap: Alıcı habb-u leîm ve ehl-i hibre ise (hem aldatıcı hem de piyasayı bilen biriye) kesinlikle olunmaz.⁴³⁷

3. Muhayyerlikle alakalı meseleler

161. Mesele: Timurtaşîyye'de bir adam birisinden bir bağ iştirâ idüb bir müddet geçtikten sonra vakıf cihetinden bir kısmı istihkâk edilse müşterinin muhayyerlik hakkı var mıdır?

el-Cevap: Muhayyerlik hakkı sabit olur. *Cevâhiru'l-fetâvâ*'da bir adam bir ev satın alıp onu görse bundan da razı olsa ve evin yüksekliğini görmese buna mukabil evi gördüğünde buna razı olmasa müşteri için evi reddetme hakkı vardır.⁴³⁸

162. Mesele: Zeyd Amr'ın bir ra's (baş) atını yirmi kuruşa üç güne değin muhayyer olmak üzere iştirâ edip, ikinci günü Zeyd fevt olup vârisi yine akde muhayyer olup redde kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Ancak; burada Zeyd değil de Amr fevt olmuş olsaydı Zeyd Amr'ın veresesini redde kâdir olurdu. Muhayyerlik hakkı bulunan kimse öldüğü zaman muhayyerlik hakkı iptal olur. Vârislerine taşınmaz. Ayıp muhayyerliği miras olunmaz. Çünkü mûris mebi'yi sağlam halde hak eder. Kezâ vâriste aynıdır. Hıyar-ı ta'yin miras olunmaz. Çünkü onun milki başkasının milkiyle karışması sebebiyle ibtidâen vâris içindir. Bu meselede Hidâye'nin bey'de şart muhayyerliği babına atıf yapılmıştır.⁴³⁹

4. İkâleyle ilgili meseleler

163. Mesele: Bey'den ikale fesih midir yoksa bey'i cedid midir? Tafsile beyan buyrula.

el-Cevap: Bâyi' ile müşterinin gayr-ı âhar hakkında bey'i cedîddir. Hatta akarın bey'inde şüfa' sahibi olan kimse şüfa' ittihâz etmemiş iken ba'dehu âkideyn ikale eylediklerinde şüfa ittihâzı caizdir. Dahi Zeyd cariyesini Amr'a bâten bey idüb sonra ikale eyleseler istibrâ lazımdır. Zira gayr olan Bârî teâlâ hakkında bey'i cediddir. Dahi mevhubun leh mevhubunu âhara bey edip ikale eylese vâhib rucûya kâdir olmaz. Ancak

⁴³⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48a.

⁴³⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48a.

⁴³⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48a.

⁴³⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48a.

akid yapanlar hakkında kabzdan sonra İmâm-ı A'zam indinde fesihtir. Eğer fesh müteazzir oldu ise ikale batıl olur. İmâm-ı Sâni indinde akideyn hakkında bey'dir. Müteazzir oldu ise fesh olur. Fesihte müteazzir ise ikale batıl olur. İmâm-ı Rabbanî indinde kabzdan sonra akideyn hakkında fesh müteazzir ise bey'dir. Bey'de müteazzir ise batıldır. Ancak kabzdan önce ikale İmâm-ı A'zam, İmâm-ı Rabbanî ve menkûlatda ve diğerlerinde fesihtir. İmâm-ı Ebû Yusuf indinde akarda kabzdan önce bey'dir.⁴⁴⁰

164. Mesele: Şira'ya vekil olan Zeyd'in şira'dan sonra bey'e vekil olan Bekir'in ikalesi sahih midir?

el-Cevap: Şira'ya vekil olanın ikalesi sahih olmaz ancak bey'e vekil olanın ikalesi sahih olur. Lakin zâmin olur. Vasî yetim için medyunu meyyitten kıymeti 20 dinar olan dârını on dirheme almış olsa bundan sonra ikalesi sahih olmaz. Me'zun bu vech üzere bir dârı almış olsa ba'dehu ikalesi sahih olmaz. Mütevellî vakf-ı icâreden sonra maslahatsız ikalesi caiz olmaz. *Eşbah*'ın buyu' kısmının sonuna atfedilmiştir.⁴⁴¹

KİTABU'Ş ŞÜF'A

165. Mesele: Zeyd ile Amr müşterek oldukları değirmenden hissesini bey' ettiğinde şüf'a talebi sahih olur mu?

el-Cevap: Arsası milk ise olur.⁴⁴²

166. Mesele: Zeyd milk-i bağı Amr'a bey' ve teslim ettikten sonra ikale idüb bağı Zeyd aldıktâ şeffi' olan Beşir, şüfa ittihâz idüb bağı Zeyd'den almaya kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur.⁴⁴³

167. Mesele: Zeyd milk-i dârını Amr'a bey' idüb ol dâra halîd veya câr-ı mülâsık olan Hind, bey'i mezbûreye vâkıf olup iki ay sükûtundan sonra şüf'a davası istima' olunur mu?

el-Cevap: Olunmaz. Çünkü tîbleriyle terk etmiştir.⁴⁴⁴

KİTABU'L HİBE

168. Mesele: Birkaç senede felç ve marîza olan Hind ol esnada mehrini zevci Zeyd'e hibe eyleyip ve bu hastalıktan şifa bulmadan fevt olsa, kadının diğer vârisleri bu hibeyi kabul etmeyip bu maraz-ı mevt halinde oldu demeye kâdir olurlar mı?

⁴⁴⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48b.

⁴⁴¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48b.

⁴⁴² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48b.

⁴⁴³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 48b.

⁴⁴⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49a.

el-Cevap: Hibe ettikten sonra bir karara yatub fevtine garib marazı müşted olub fevt oldu ise olmazlar. Zira mevt akrab (en yakın) haline muzâf olub maraz-ı mevti zaman-ı iştidâdı addolunur.⁴⁴⁵

169. Mesele: Zeyd mîrî yer üzerinde bağ ve bahçesini sipâhiye marifetsiz oğullarından bazısına hibe edip fevt olduktan sonra âhar oğlu bu hibe-i mezbûreyi tutmayub zikrolunan bahçenin beynlerinde kısmet ettirmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olurlar. Çünkü kabz sahih olmamıştır. Dahi sahib-i arz marifetsiz arz-ı mîrî üzerinde olan bahçenin hibesi sahih olmaz.⁴⁴⁶

170. Mesele: Kocası vefat etmiş Hind'e kocasının vârisleri bahçe ve semen-i hisseyi mehir için kendine verip, Hind de bunu alıp kabul ettikten sonra kardeşine hibe edip teslim eylese hibe-i merkûme sahih olur mu?

el-Cevap: Olur.⁴⁴⁷

Faide: Dürer sahibi kitabu'l-kefalet'te dedi ki; Hibe olunan kişiye infak edilmesi şartıyla hibe edilirse o yaşadığı müddetçe kendi malından olur. Hibe bu surette sahih, şart batıl olmuş olur. Şart kelimesi ۛ ile hibenin ta'likinin aksine olursa hibe de batıl olur. Bu şartla yapılan alışverişte ise durum farklıdır. Bu alışveriş fasiddir.⁴⁴⁸

171. Mesele: Bir koca karısını dövüp zorla mehrini hibe ettirmiş olsa tefrikten sonra kadın mehrini istemeye hak sahibi midir?

el-Cevap: Hak sahibidir. Çünkü hibede rıza lazımdır.⁴⁴⁹

172. Mesele: Yetime hibe olunan şeyi, vasîsi kabz eylese hibe tamam olur mu?

el-Cevap: Olur.⁴⁵⁰

173. Mesele: Zeyd kebîr oğlu Amr'a hibe ve teslim eylediği bağı şerâyıt-ı hibenin tamamından sonra huccet idüb ba'dehu münkir olmakla bağı Amr'ın yedinden alıp zabt murad idüb Amr'ın hibe-i mezbûreyi asıl şahitleri hazır olmamak ile Zeyd'in hibeyi ikrarına ikâmet-i beyyine eylese makbûl olur mu?

el-Cevap: Hibe ve teslimine maan ikrarına iki adil şahit olursa makbul olunur.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49a.

⁴⁴⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49a.

⁴⁴⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49a.

⁴⁴⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49a.

⁴⁴⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b.

⁴⁵⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b.

⁴⁵¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b.

KİTABU'L İCÂRE

174. Mesele: Bir adamın karısı hasta olduğunda veyahut hîn-i viladetinde (doğum sırasında) ücretiyle tabîbe götürmek kocanın üstüne vacip olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Eğer cariyesi hasta olsaydı o zaman vacip olurdu.⁴⁵²

175. Mesele: İki ortak bir kişiye sen şu işimizi görsen sana şu kadar akçe vericez deseler, teklif edilen kişi bundan sonra ta'yin olunduğu hizmeti yaptığında ücretini istemeye hak sahibi midir?

el-Cevap: Olur. Kavlen, fiilen ve amelen husûle sa'y olundukta.⁴⁵³

176. Mesele: Müftî olan kimesne cevab-ı ba-savabı kitabette alâ kadri'l ketb (yazması karşılığında) ücret alması caiz olur mu?

el-Cevap: Olur. Vacib olan mücerred cevaptır. Kitabı (yazması) zâiddir. Ona ücret alması caizdir.⁴⁵⁴

Suret-i mezbûrede müftî vacib kitabı edâ edecek. Vucûb-u edâda kitap müteayyen olur. Özellikle kefaret gibi hangi ferdi mevcut olursa vacip olur. Müftî ücret olmamak ister cevazın vechi nedir?

el-Cevap: Vechi budur ki müftî hakkında vucub müphem değildir. Belki ancak cevaptır. Kitap vucub üzerine zâid emirdir. Amma hısal-ı kefaret nefsinde müteayyin (atanmış) değildir. Mükeffirin ihtiyarı ile müteayyin olur. *Bezzâziyye*'nin kitabı' icâresinde geçtiği gibi. Mültekat'ta geçtiği üzere kâdî başkasının yapması caiz olan iş için ücret alabilir. Ancak bin dirhemlik davada kararı yazmak için beş dirhem alması fıkha yakışmaz. Katip için semenin çok olmasında ne meşkkat vardır? Onun ecr-i misli ancak amelinin ve meşakkatin kadrine göredir. Aynı şekilde oymacı biri, az meşakkatli bir işte çok ücretle kiralanırsa durum aynıdır. Bu meselede *Câmiu'l-fusûleyin*'in ahkamu'l ücret bölümüne, *Müntekâ* ve *Nüzhëtü'l-kuzât'a* atıf yapılmaktadır.⁴⁵⁵

177. Mesele: Müderris, İmâm ve müezzin kimseler yerlerine Amr'ı görevlendirseler ücrete müstahak olurlar mı?

el-Cevap: Olmazlar. Tarsusî'den bir görüşe göre; ne onda ne de başka şeyde nâibin mübaşeretıyla belirlenmiş bir şeye müstahak olamazlar. Bir görüşe göre ise imamın kâdîdan izinsiz istihlafı caizdir. Ancak bu kâdî için olmaz. Bizim şeyhimize göre ise vazife aylıklı olmaz, niyabet sahih olur. Bu mesele namazın sahih olması

⁴⁵² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b

⁴⁵³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b.

⁴⁵⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b.

⁴⁵⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 49b-50a.

hükmü üzerine bina edilmiştir. Bana göre ise namazın sıhhatinde kelim yoktur. Burada söz konusu olan nâibin mübaşeretıyla istihkak meselesidir. *Timurtaşîyye*'de geçtiği minval üzere.⁴⁵⁶

178. Mesele: Ehl-i belde Padişah-ı İslam'a ahvalarını istek ve şikayet için bir kişiyi kiralayıp irsâl etseler caiz olur mu?

el-Cevap: Vakit zikretmeleri halinde olur. Yoksa olmaz.⁴⁵⁷

179. Mesele: Bir kişinin bağını iki adam işlemek için kiralsalar ama o günde şiddetli yağmur sebebiyle işleyemeseler ücret almaya müstahak olurlar mı?

el-Cevap: Olmaz.⁴⁵⁸

180. Mesele: Zeyd dükkanını Amr'a her ay birer rubu' olmak üzere kiralsasa bir zaman sonra her ay ikişer rubu'ya razı ol ya da dükkanını tahliye et dese, Amr ise buna sukut edip birkaç ay bu hal üzere kalmaya devam etse, dükkan sahibi ol sukût ile sakin olduğu aylar için ikişer rubu' almaya kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Çünkü suskun kalması buna razı olduğunu göstermektedir. Bu meselede *Kâdihân*'ın icâre bahsine atıf yapılmıştır.⁴⁵⁹

181. Mesele: Zeyd müste'cir gâib oldukta fevt olsa zevcesi Hind bu icâreyi feshe hasm-ı şer'î olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Çünkü kiraya verenler için karısıyla beraber feshetmesi yoktur. Kadın hasım değildir. *Kâdihân*.⁴⁶⁰

182. Mesele: Zeyd Mûcir müsteceri âhara bey' ettikte müste'cir bey'i feshetmeye kâdir ve mâlik olur mu?

el-Cevap: Dilerse bey'i iptal eder. Çünkü icâre ayıp menzilesindedir. Dilerse vakti icârenin yerine gelmesine değin bekler. *Kâdihân*'da geçtiği gibi.⁴⁶¹

183. Mesele: Zeyd yüklerini kendi karyesine ulaştırmaya Amr ve Bekir'in develerini dokuz semene kiralayıp bundan sonra evvel yüklerini şehre îsâlından sonra karyeye götürün diye Amr ve Bekir'e teklife kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz.⁴⁶²

⁴⁵⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50a.

⁴⁵⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50a.

⁴⁵⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50a.

⁴⁵⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50a.

⁴⁶⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50a-50b.

⁴⁶¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b.

⁴⁶² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b

184. Mesele: Bir adam birisini belirli bir miktar üzere bir sene çalışmak müddetiyle kiralasa, bu sürede çalışan kişi hasta olup bir ay sürse, işveren bir ay hasta olduğu müddeti gizli tutup tam ücret vermemeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Ecir hasta olsa hastalık süresince ücret sakıt olur. *Tatarhâniyye*.⁴⁶³

185. Mesele: Bir kişi birisini oğul edinip sana malımı vereyim dese, üç dört sene bu oğul edindiği kişiyi yanında istihdam edip nesne vermese, bu mağdur olan kişi çalıştığı zaman dilimi için ecr-i misil talep edebilir mi?

el-Cevap: İcâre fasid olmakla birlikte ecr-i misil lazım olur.⁴⁶⁴

186. Mesele: Zeyd büyük deynek ile Amr'a kasıtlı olarak vurup, Amr da firaş (yatak, döşek) sahibi olup kâr ve kesbten olan kazancından Amr Zeyd'den ücret-i tabîb ve semen talebine kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. *Cevâhiru'l-fetâvâ*.⁴⁶⁵

187. Mesele: Zeyd'in Amr'dan icâreye aldığı tarlanın müddeti tamam oldukça ekini bâkî olsa hüküm nicedir?

el-Cevap: Zeyd dilerse ekinini kal' (söker) yahut kadî ekininin idrâkine değin ecr-i misline nazar idüb, icâre ile hüküm idüb idrak vaktinin dahi icâresini verir. İcâre müddeti bittiğinde müste'cir oraya ağaç dikse, sahih olan müste'cirin onu sökmekle emir olunmasıdır. Ancak ekinin hilafına mûcir üzerine ağacın sökülmiş kıymeti düşer. Ekinin durumu farklıdır. Ecr-i misli ödenmek suretiyle ekin olgunlaşma anına kadar bırakılır. Zira ekin için bilinen bir sona erme zamanı vardır. Ağacın ise yoktur.⁴⁶⁶

Kişi bir araziyi kiralayıp ekse, sonra o ve bir başka kişi bu araziyi satın alsın ve icâre akdi feshedilse ekin hasat zamanına kadar bırakılır. Ancak arazinin yarısının ecr-i mislini ortağına ödemelidir.

Üzüm bağınyı bey bilvefa ile satsa zaman geçse ve meyve olgunlaşmadan akdi feshetseler sonra meyve olsa; müşteri bu meyveden geçmişe ait hisse alabilir mi? Bu konudaki ihtilaf daha önce geçti. Sonra meyve henüz çıkmasa bile müşterinin gelirden hissesi olduğunu söyleyenlere göre satıcı müşteriyle onun meyvedeki hissesi için sulh yapsa, fesihden sonra meyve yetişmeden önce veya sonra, ancak meyve henüz değer kazanmadan bu sulhu yapsa acaba geçerli olur mu? Zamanımızın âlimleri -her ne kadar

⁴⁶³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b.

⁴⁶⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b.

⁴⁶⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 50b.

⁴⁶⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

cevaplarına itimad edilmese de- sulhun sahih olmadığını söylediler. Bunun gerekçesi açıktır. Müntekâ'da ise bu sulhun caiz olduğunu gösteren ifadeler vardır. Câmiu'l-fusûleyn 18. fasıl.⁴⁶⁷

188. Mesele: Zeyd kaçan köleyi yakalayıp birkaç ay ücretiyle onu çalıştırıp ücretinden bir miktar akçe hâsıl olsa, daha sonra kölenin sahibi ortaya çıksa ol ücret olan akçe kimin olur?

el-Cevap: Zeyd'indir. Zeyd ücreti tasadduk eder. Zeyd köleyi ücretiyle beraber mevlasına teslim eylese, ücreti mezbûre istihsanen mevlasına helal olur. Bu meselede *Bezzâziyye*'nin icâre bahsine atf yapılmaktadır.⁴⁶⁸

189. Mesele: Bir kişi küçük kardeşi ile müşterek oldukları evde bir süre sakin olsa ufak kardeşin hissesi için abisine ücret vermesi lazım olur mu?

el-Cevap: Olmaz.⁴⁶⁹

190. Mesele: Zeyd Amr'ın devesini kiraya tutup kendi yükünü taşıdıktan sonra Amr kendi yükünü deve üzerine koymayı murad ettiğinde Zeyd men etmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Men eder.

Bu surette Amr memnu' olmayıp yükünü koysa Zeyd sana ücretini eksik veririm demeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Bu meselede *Bezzâziyye*'nin icâre bahsine atf yapılmaktadır.⁴⁷⁰

191. Mesele: Bir kişi boyacıya kırmızı boyamak suretiyle malum bir ücrete beyaz bezini verse, boyacıda bezi sarıya boyasa veya çok kötü bir şekilde boyasa, boyatan kişi, beyaz elbisesinin kıymetini tazmin ettirmeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Kezâ *Bezzâziyye*'nin icâre bahsinde geçtiği gibi.⁴⁷¹

192. Mesele: Medyûn-ı mahbûsun dâyininden seccân (gardiyan) ücreti talebine kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. Ücret-i sicn ve seccân zamanımızda rabbü'd deyn üzerine gerekir. *Hızânetü'l-fetâvâ*'da geçtiği gibi.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

⁴⁶⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

⁴⁶⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

⁴⁷⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

⁴⁷¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51a.

⁴⁷² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

193. Mesele: Zeyd Amr'dan bostan dikmek için kiraladığı tarlaya bostan diktikten sonra veya ekin için olsun ektikten sonra tarlaya ya su basıp bostan ve ekini bitmemiş olsa icâre sakıt olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Ekiminden önce su basıp zer' olmamış olsaydı ücret sakıt olurdu. Ancak bir adam bir yer kiralayıp oranın ekimini yapsa sonra bu tarlaya su basması veya afet isabet etse, tarlada da bir şey bitmese müctecire ücret gerekir. Eğer ekiminden önce tarla batarsa o zaman ücret gerekmez. Bu meselede *Kâdihân*'ın icâre bahsine atıf yapılmıştır.⁴⁷³

194. Mesele: Zeyd Amr'ın develerini Haleb-i Şehba'ya değin kiraya tutup ücretini Halep'de vermeye kavlı eyleseler, Amr her merhalede benim için ücretini talep meşrudur deyu esna-i tarikte geçen merhalelerin ücretini talebe kâdir olur mu?

el-Cevap: Olmaz. Birisi yük tutulan hayvanın ücretini döndüğünde vermek üzere kiralasa, o dönüncüye kadar ücret istemek olmaz. Eğer adam ölürse bu icâre yürürlükte olup onun terikesinden mal sahibi gitme ücretini alır. *Münyetü'l-müfti*'de geçtiği gibi.⁴⁷⁴

Tekmile: Hamal ve ev sahibi için her merhale ve her gün için ücret istemek meşrudur. Ancak akitte ücret için isteme vakti zikredilmişse vaktinden önce istenmesi olmaz. *Şerh-u Mecma*'da geçtiği gibi.⁴⁷⁵

195. Mesele: Bağ ve bahçenin icâresi sahih olur mu?

el-Cevap: Malının tüketiminden sonra kendisiyle faydalanılamayan şeylerde icâre sahih olmaz. Meyvesini yemek için ağacı, sütünü içmek için deveyi ve arzını sulamak için suyu kiralayamaz. *Muhît* ve diğerlerinde geçtiği gibi. Aynı zamanda *Câmiu'r-rumuz*'da da zikredilmektedir.

Timurtaşîyye'de soruldu: Bir adam zeytin ağaçlarını belirli bir ücrete kiralasa bu sahih olur mu?

el-Cevap: Meyve yemek üzere yapılan icâre olduğu için icâre sahih değildir. Ancak mutlak anlamda ağacı kiralasa, Haher-zâde'ye göre bu caiz görülebilir. Kiracı ağacın üzerine çamaşır asmak vb. gibi tasarruflarda bulunabilir⁴⁷⁶

196. Mesele: Zeyd Amr için nice zaman hizmet ve Amr istihdam edip ba'dehu Zeyd ben ücretiyle çalıştım deyu ücret talep etse, Amr ise sen meccânen (karşılıksız) çalıştın ücret vermem dese kimin kavline göre amel olunur?

⁴⁷³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

⁴⁷⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

⁴⁷⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

⁴⁷⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 51b.

el-Cevap: Amr'ın kavline amel olunur. A'zam indinde Zeyd'in kavline amel olunur. Rabbânî indinde eğer Zeyd ücret ile ameli müteâraf ise ücret talebi hakkıdır.⁴⁷⁷

197. Mesele: Zeyd Amr'ın Hicazî develerini Rum'a değin ücrete tutsa sahih olur mu?

el-Cevap: Olmaz fasittir. Zira Rum, Yemen, Hint, Maveraünnehr, Fırat, Horasan ve Fars Şems-i eimme rivayetine göre vilayet ismidir. İsim değildir. Buhara, Semarkant, Belh, Cürcan, Herat ve Özcend vb. belde ismidir. Burada icâre sahihtir. Kezâ *Bezzâziyye*'de geçtiği gibi.⁴⁷⁸

198. Mesele: Zamanımızda imâmet, kuran talimi, fıkıh talimi ve ezan için ücret caizdir. Binaen aleyh nice beldelerde ecza-i şerife vaz' idüb ücretiyle kıraat ettirilir, bazı nesnelere vakfederler caiz midir?

el-Cevap: Değildir. Ecir, müste'cir, vâkıf ve tâlî tahfif-i kur'ân ve ismden halâs olmak müşkildir.⁴⁷⁹

199. Mesele: Ezan, imâmet, tezkir, tedris, hac, gazâ (savaş), talim-i Kur'an ve talim-i fıkıh zamanımızda ücret ile caiz olur mu?

el-Cevap: Caiz olur. Münhasır ve müteayyen değilse.

Müteahhirun bugün sıhhatine fetva verirler. Zira artık himmetler azalmıştır ve bu hizmetleri yürütenlerin beytü'l maldan de bir payları da yoktur. Mesela bir baba çocuğunun hocası için bayramlık veya başka adla verilen hediyeleri vermese hapsedilir. Herkesin görüşüne göre sahih olması için önce hocayı mutlak olarak tutar, sonra da ona çocuğunu okutmasını emreder. Bu meselede Hulasa, Muzmerat ve *Câmiu'r-rumuz*'un icâre bahsine atıf yapılmaktadır.⁴⁸⁰

KİTABU'L GASB

200. Mesele: Zeyd Amr ile müşterek oldukları köleyi istihdam etmesi gasb olur mu?

el-Cevap: Olur. Köleyi istihdam etmek şayet müşterek olsa bile gasbdır. Hatta helak olsa kıymeti tazmin edilir. *Lisânu'l-hukkâm* ve *Câmiu'r-rumuz*'da geçtiği gibi.

⁴⁷⁷ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

⁴⁷⁸ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

⁴⁷⁹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

⁴⁸⁰ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

Bunda müşterek hayvana binmeye işaret vardır. Ona binmek de yük taşıtmak da gasb olur. Ortağının payını tazammun eder.⁴⁸¹

201. Mesele: Zeyd'in malikâne (mülk arazi şeklinde) mutasarrıf olduğu mezrayı Amr-ı fuzulî zabt ve ta'sir eyleyip mahsulünü ahz etmiş olsa, Zeyd ol mahsulü zürrâdan mı yoksa Amr'dan mı olur?

el-Cevap: Fuzulî zabt ve gasp eden Amr'dan talep olunur.⁴⁸²

202. Mesele: Zeyd'in Amr'dan gasb ettiği magsûbu bildirmeksizin Amr'da it'âm (doyurma) eylese yahut ona magsub sevbi giydirse Zeyd'in zimmeti berî olur mu? Yani Zeyd bu durumdan kurtulmuş olur mu?

el-Cevap: Olur.⁴⁸³

203. Mesele: Zeyd Amr'ın bir parça tarlasını gasb edip, kendisi yirmi kilo buğday ekip hasat ba'del mahsûl (toplama) yüz kilo buğday kaldırsa, Zeyd noksan arzın kıymetiyle tarlasını Amr'a verecek olsa bezrinden (kendi tohumundan) ziyadesini Zeyd'e tasadduk lazım mıdır?

el-Cevap: Zeyd ra's-ü mâlî olan bezr ve zereayı (çalışan işçileri) infak ve noksan-ı arzı daman kaç kilo buğday baliğ olursa onu ahz edip geri kalanını tasadduk etmek tarafeyn indinde lazım olur. Ancak İmâm-ı Ebû Yusuf indinde lazım değildir. Müsteir, müsteârî icâreye verip noksan arz olup ol noksanına daman olup ücretinden bir miktar fazla kalsa yine ihtilaf böyledir.⁴⁸⁴

204. Mesele: Zeyd ve Amr Bekir'in bir miktar buğdayını gasb ve ekl eyleseler ol buğdayın mislini misli munkatı oldukta (yani çarşı pazarda satılamaz hale geldiğinde) husumette olan kıymetini onlardan talebe kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur. İnsanların ellerinde misli munkatı oldukta kıymeti gâsıb üzerine düşer. İmâm-ı A'zam'a göre husumet günündeki kıymeti ile tazmin edilir. Ebû Yusuf'a göre ise gasb günündeki kıymetiyle tazmin edilir. İmâm-ı Muhammed'e göre munkatı olduğu gündeki kıymetiyle mazmun olur. Bu hükümler misliyyatta geçerlidir. Kıyemiyatta ise gasb gününde icmâ vardır. Tebyin ve diğerlerinde geçtiği gibi.⁴⁸⁵

205. Mesele: Zeyd Amr'ın iki top beyaz bezini gasp idüb birini kırmızı diğerini siyaha boyasa Zeyd bundan neyle halâs olur?

⁴⁸¹ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52a.

⁴⁸² Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52b.

⁴⁸³ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52b.

⁴⁸⁴ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52b.

⁴⁸⁵ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 52b.

el-Cevap: Amr dilerse beyaz sevbinin kıymetini Zeyd'e tazmin ettirir. Dilerse boyanmış elbiseyi alır da kırmızı boyadaki ziyadenin kıymetini vermez. İmâm-ı A'zam'a göre bu şekildedir. Zira İmâm-ı A'zam, Benî Ümeyye zamanında idi. Onun zamanında siyah giymezler ve bu sebeple pahası yoktu. Ancak İmâmeyn zamanında siyah boya için nesne verilir. Onların zamanı Abbasîlerin devri idi. Bu zaman da siyah giyilir ve siyah da kıymet sahibi idi.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ Nisâri, *el-Fevâidü'l-Aliyye*, vr. 53a.

EK-2: EL-FEVÂİDÜ'L-ALİYYE'NİN KİTAP BÖLÜMLERİNE GÖRE FETVA SAYILARI

KİTABU'T-TAHÂRET	10
KİTABU'S-SALÂT	41
KİTABU'Z-ZEKÂT	2
KİTABU'S-SAVM	8
KİTABU'L-HAC	7
KİTABU'N-NİKÂH	15
KİTABU'R-RADA'	4
KİTABU'-TALÂK	21
KİTABU'L-İ'TÂK	4
KİTABU'L-EYMÂN	21
KİTABU'L-BUYU'	33
KİTABU'Ş-ŞUF'A	3
KİTABU'L-HİBE	6
KİTABU'L-İCÂRE	26
KİTABU'L-GASB	6
KİTABU'R-REHİN	5
KİTABU'L-KEFÂLET	16
KİTABU'L-VEKÂLET	9
KİTABU'Ş-ŞİRKET	7
KİTABU'L-MUDÂREBE	4
KİTABU'L-MÜZÂRAA	5
KİTABU İHYÂ-İL-MEVÂT	2
KİTABU'L-VAKIF	31
KİTABU'L-HAZR VE İBAHA	62
KİTABU'L-EŞRİBE	4
KİTABU'L-UDHİYE	8
KİTABU'L-KAZÂ	29
KİTABU'D-DAMÂN	16
KİTABU'L-İKRÂH	4
KİTABU'Ş-ŞEHÂDET	46
KİTABU'L-İKRÂR	5
KİTABU'D-DAVÂ	25
KİTABU'S-SULH	9
KİTABU'L-HUDÛD	39
KİTABU'S-SİYER	20
KİTABU'L-CİNÂYÂT	5
KİTABU'D-DİYET	12
MESÂİL-İ-ŞETTÂ	27
KİTABU'L-VESÂYÂ	12
KİTABU'L-FERÂİZ	12

EK-3: EL-FEVÂIDÜ'L-ALİYYE ESERİNİN YAZMASINDAN ÖRNEKLER

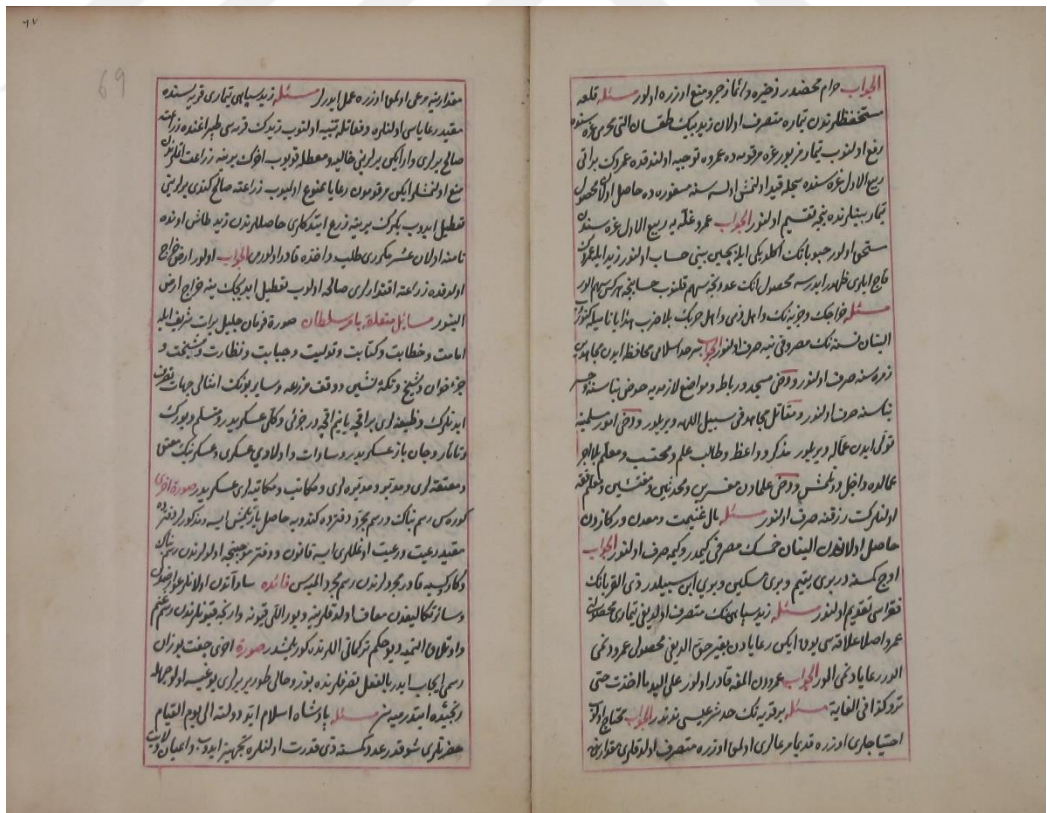
Resim E3. 1. Mukaddime

Resim E3. 2. 29b-30a Varak

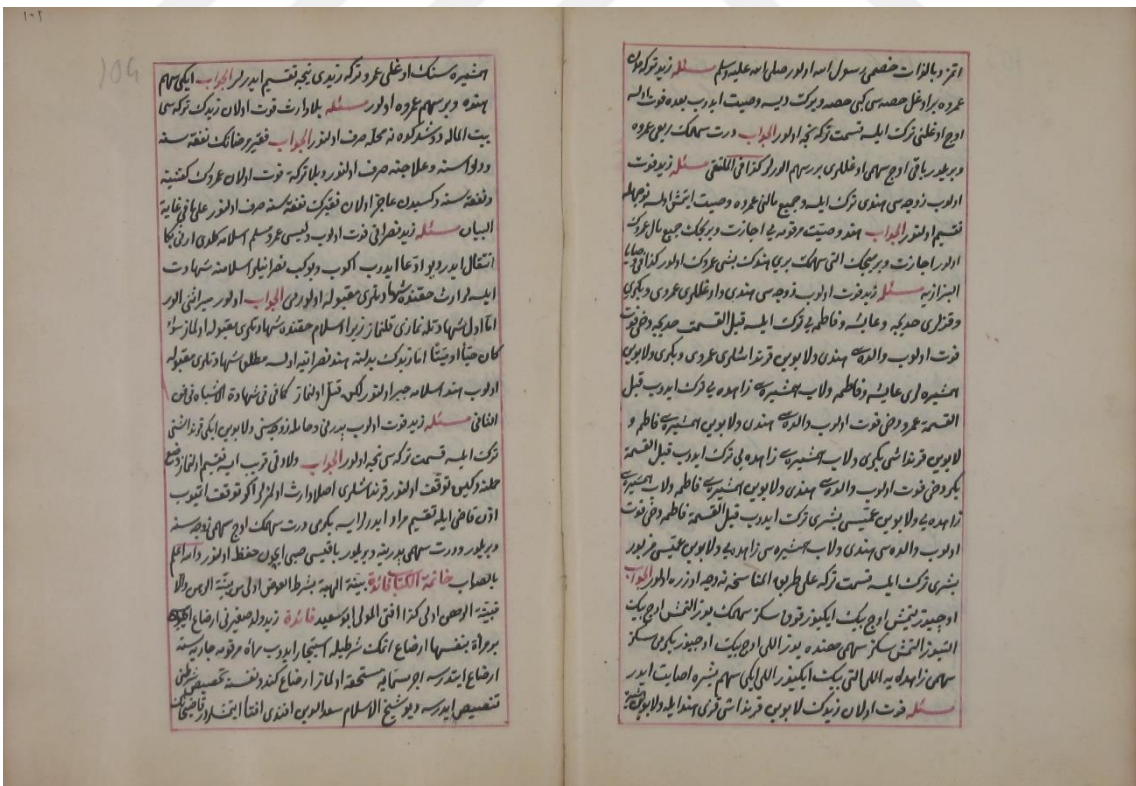
Resim E3. 3. 30b-31a Varak

Resim E3. 4. 66b-67a Varak

Resim E3. 5 . 100b-101a Varak

Resim E3. 6. 101b-102a Varak

